

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَّآلِ مُحَمَّدٍ وَّعَجِّلْ فَرَجَهُمْ

مطالعات اجتماعی

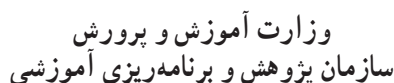
(مدنی، تاریخ، جغرافیا)

پایه هشتم دوره اول متوسطه

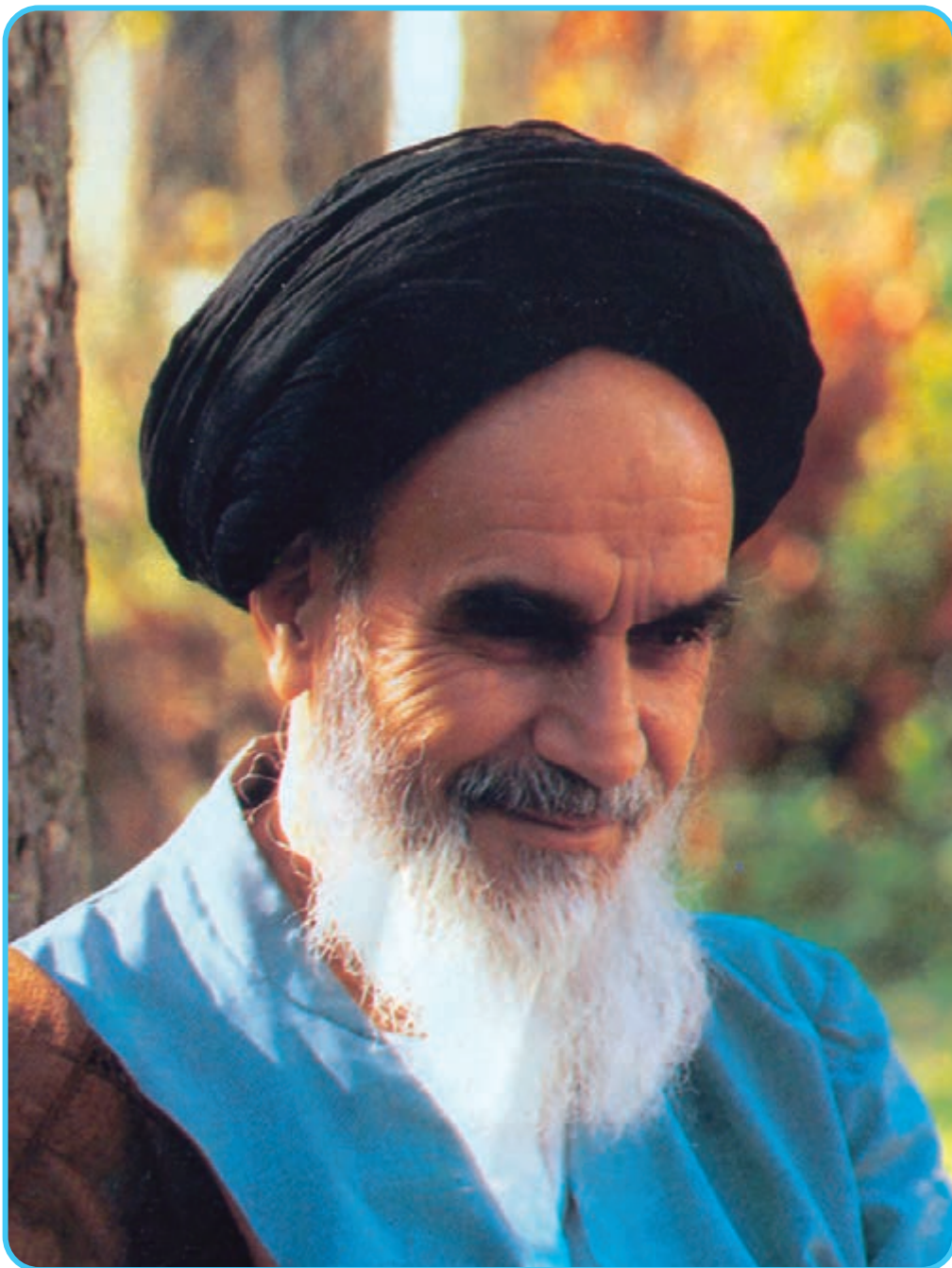

این بسته آموزشی شامل کتاب درسی و کاربرگ‌های فعالیت است.

نرم افزار آموزشی نقشه خوانی و فیلم های آموزشی کتاب از طریق شبکه
ملی مدارس ایران (رشد) به نشانی Roshd.ir قابل دریافت می باشد.

کلیه حقوق مادی و معنوی این کتاب متعلق به سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش است و هر گونه استفاده از کتاب و اجزای آن به صورت چاپی و الکترونیکی و ارائه در پایگاه‌های مجازی، نمایش، اقتباس، تلخیص، تبدیل، ترجمه، عکس‌برداری، نقاشی، تهیه فیلم و تکرار به هر شکل و نوع بدون کسب مجوز از این سازمان ممنوع است و متخلفان تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

جوان‌ها قدر جوانی‌شان را بدانند و آن را در علم و تقوی و سازندگی خودشان صرف کنند

که اشخاصی امین و صالح بشوند.

امام خمینی «قُدَسِ سِرُّهُ»

فهرست

فصل اوّل : تعاون	۱
درس ۱ : تعاون (۱)	۲
درس ۲ : تعاون (۲)	۷
فصل دوم : نقش دولت در اداره کشور	۱۳
درس ۳ : ساختار و تشکیلات دولت	۱۴
درس ۴ : وظایف دولت	۱۸

فصل پنجم : از حرا تا نینوا	۴۷
درس ۹ : ظهور اسلام در شبه جزیره عربستان	۴۸
درس ۱۰ : از رحلت پیامبر تا قیام کربلا (نینوا)	۵۵
فصل ششم : عصری تازه در تاریخ ایران	۶۳
درس ۱۱ : ورود اسلام به ایران	۶۴
درس ۱۲ : عصر طلایی فرهنگ و تمدن ایرانی - اسلامی	۷۰

فصل نهم : آسیا، پهناورترین قاره	۱۰۷
درس ۱۷ : ویژگی های طبیعی آسیا	۱۰۸
درس ۱۸ : ویژگی های انسانی و اقتصادی آسیا	۱۱۵
فصل دهم : منطقه جنوب غربی آسیا و جایگاه ایران در آن	۱۲۳
درس ۱۹ : ویژگی های منطقه جنوب غربی آسیا	۱۲۴
درس ۲۰ : ایران و منطقه جنوب غربی آسیا	۱۲۹

۲۳	فصل سوم : نوجوانان و قانون
۲۴	درس ۵ : آسیب‌های اجتماعی و پیشگیری از آنها
۳۰	درس ۶ : قوه قضائیه
۳۵	فصل چهارم : عصر ارتباطات
۳۶	درس ۷ : ارتباط و رسانه
۴۱	درس ۸ : رسانه‌ها در زندگی ما

۷۹	فصل هفتم : از غزنویان تا هجوم چنگیز خان
۸۰	درس ۱۳ : غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان
۸۶	درس ۱۴ : میراث فرهنگی ایران در عصر سلجوقی
۹۳	فصل هشتم : عصر مغول و تیموری
۹۴	درس ۱۵ : حمله چنگیز و تیمور به ایران
۱۰۰	درس ۱۶ : پیروزی فرهنگ بر شمشیر

۱۳۷	فصل یازدهم : اروپا و آفریقا
۱۳۸	درس ۲۱ : ویژگی‌های طبیعی و انسانی اروپا
۱۴۴	درس ۲۲ : ویژگی‌های طبیعی و انسانی آفریقا
۱۵۳	فصل دوازدهم : قاره آمریکا و قاره اقیانوسیه
۱۵۴	درس ۲۳ : قاره آمریکا
۱۶۲	درس ۲۴ : قاره استرالیا و اقیانوسیه

سخنی با دبیران گرامی

خداوند متعال را سپاس می‌گوییم که به لطف او توانستیم کتاب مطالعات اجتماعی پایه هشتم دوره اول متوسطه را به شما تقدیم کنیم.

با توجه به بروز مشکلات ناشی از تعدد دروس و درخواست شما معلمان عزیز از سال‌ها قبل و همچنین سیاست‌های آموزشی و خط‌مشی‌های برنامه درسی ملی مبنی بر تلفیق دروس مرتبط، اکنون درس مطالعات اجتماعی در قالب یک عنوان کتاب و موضوع درسی به دانش‌آموزان عزیز ارائه می‌شود.

مطالعات اجتماعی یک حوزه مهم تربیت و یادگیری است که از انسان و تعامل او با محیط‌های گوناگون و همچنین خلق و خلقت در زمان‌های مختلف (حال، گذشته و آینده) و جنبه‌های گوناگون این تعامل (سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، محیطی و...) بحث می‌کند. به همین دلیل، این حوزه، مفاهیم رشته‌های متعدد و مختلف چون تاریخ، جغرافیا، مدنی، اقتصاد، حقوق، مردم‌شناسی و نظایر آن را دربر می‌گیرد. در برنامه دوره ابتدایی از تلفیق بیشتری در سازماندهی محتوا استفاده می‌شود؛ اما با رسیدن به دوره اول متوسطه از درجه تلفیق کاسته شده و با توجه به درجه و نوع تلفیق به کار رفته، رشته‌ها هویت خود را از دست نمی‌دهند، بلکه یک حوزه موضوعی غالب بوده و در جاهای مناسب از پیوند با حوزه‌های دیگر و مفاهیم کلیدی مربوطه استفاده می‌شود.

در برنامه درسی جدید مطالعات اجتماعی، به منظور سازماندهی تلفیقی محتوا، پنج حوزه موضوعی انتخاب شده است:

۱- فضا و مکان ۲- زمان، تداوم و تغییر ۳- فرهنگ و هویت ۴- نظام اجتماعی ۵- منابع و

فعالیت‌های اقتصادی. هریک از این حوزه‌ها ناظر به تعدادی از رشته‌های مذکور است. این کتاب شامل ۱۲ فصل و ۲۴ درس است که در هر فصل، دو یا چند حوزه موضوعی و مفاهیم کلیدی مربوط به آنها با یکدیگر تلفیق شده‌اند.

رویکرد و هدف اصلی برنامه

درس مطالعات اجتماعی با توجه به رویکرد کلی برنامه درسی ملی مبنی بر فطرت‌گرایی توحیدی و اهتمام به شکوفایی آن، سعی می‌کند زمینه‌های تربیت فردی و اجتماعی نوجوانان را فراهم آورد. از این‌روی، هدف غایی این درس تربیت افرادی مؤمن، مسئول، توانمند و آگاه در زندگی فردی و اجتماعی، پایبند به اخلاق و ارزش‌های دینی و انقلابی و علاقه‌مند به ایران و هویت فرهنگی – تمدنی آن است. این درس پیوند نزدیکی با مهارت‌های زندگی دارد.

روش‌های آموزش: به همراه این کتاب، راهنمای تدریس معلم تهیه شده است. به شما توصیه می‌کنیم این راهنما

را به دقت مطالعه کنید.

– با توجه به رویکرد و هدف اصلی برنامه، و به منظور کاربردی کردن دروس و پیوند آن با زندگی واقعی، لازم است شما معلمان عزیز، الگوهای تدریس و شیوه‌های ارزشیابی خود را با اهداف این درس منطبق کنید و از شیوه‌های سنتی تأکید بر محفوظات و دانستنی‌ها و تدریس‌های مبتنی بر روش‌های غیرفعال یا تماماً سخنرانی و روش مرسوم و غلط سؤال و جواب درآوردن‌های قالبی (کلیشه‌ای)^۱ از متن درس‌ها پرهیزید. توجه کنید که اطلاعات و دانستنی‌های کتاب وسیله است و نه هدف. آنها را به عنوان منبعی برای کاوشگری دانش‌آموزان و انجام فعالیت‌ها قلمداد کنید. این کتاب شامل فعالیت‌هایی در متن و

همچنین کاربرگه‌هایی در پایان کتاب است. این فعالیت‌ها و کاربرگه‌ها که عمدتاً باید در کلاس و در حین فرایند تدریس (و نه بعد از تدریس) انجام شوند، طوری طراحی شده‌اند که فضای لازم برای پرورش مهارت‌ها و نگرش‌های مختلف را به وجود بیاورند. بکوشید تا دانش‌آموزان این فعالیت‌ها را به‌طور صحیح انجام دهند. چنانچه این فعالیت‌ها به‌خوبی انجام شوند، امید است اهداف برنامه در مسیر تحقق قرار گیرد.

— به محیط‌های آموزشی و روش‌های یاددهی — یادگیری تنوع ببخشید و از بازدید دانش‌آموزان از محیط‌های جغرافیایی، ابنیه تاریخی، موزه‌ها، زیارتگاه‌ها و مساجد، فرهنگ‌سراها و مؤسسات اجتماعی و همچنین حضور در فعالیت‌های فرهنگی و گروهی و نظایر آن غفلت نگردد.

— همچون گذشته مشارکت خانواده‌ها را جلب کنید و از همراهی آنها در تحقق اهداف تربیتی برنامه و حتی ارزشیابی استفاده کنید.

— اگرچه بخش اعظم کتاب به موضوعات ضروری برای همه دانش‌آموزان کشور اختصاص دارد، اما این کتاب تنها کلیاتی را در اختیار شما می‌گذارد. از شما معلم عزیز انتظار می‌رود در موارد مقتضی، تدریس موضوعات را با شرایط بومی و محلی منطبق کنید و به نیازهای خاص منطقه خودتان پاسخ دهید.

— فعالیت‌های مربوط به نقشه و نمودار، تنها در محدوده کتاب و کاربرگه‌ها انجام می‌گیرد. لذا درخواست از دانش‌آموزان برای ترسیم نقشه‌های اضافی یا فعالیت‌های بیش از این توصیه نمی‌گردد.

— فصول این کتاب باید به ترتیب، تدریس و در هر نوبت تقریباً نیمی از کتاب آموزش داده شود.

شیوه ارزشیابی: با توجه به اهمیت تربیت اجتماعی و مهارت‌های زندگی و هدف والای آماده کردن دانش‌آموزان برای زندگی شایسته، ارزشیابی از این درس به هیچ عنوان نباید احساس سرخوردگی یا شکست در دانش‌آموزان پدید آورد.

ارزشیابی درس مطالعات اجتماعی، به‌صورت جمع ارزشیابی مستمر و ارزشیابی کتبی پایانی در هر نوبت تحصیلی صورت می‌گیرد و در هر نیمسال ۲۰ نمره به ارزشیابی مستمر و ۲۰ نمره به آزمون پایانی اختصاص می‌یابد. توجه کنید که منظور از ارزشیابی مستمر، آزمون‌های مکرر نیست. ارزشیابی مستمر، کلیه فعالیت‌های خارج از کلاس و داخل کلاس، نظیر انجام فعالیت‌های محوله، شرکت در بحث و گفت‌وگو، درست کردن روزنامه دیواری و مدل و نمونک^۱ (ماکت)، پرس‌وجو و تحقیق و نوشتن مطلب و گزارش، جمع‌آوری عکس یا نمونه‌ها و تکمیل کاربرگه‌ها و انجام فعالیت‌های به‌کار بیندیم را دربر می‌گیرد. شمارک^۲ (بارم‌بندی) مربوط به بخشی از فعالیت‌ها در ارزشیابی مستمر اعلام شده است. به ارزشیابی مستمر بها دهید. شایسته است به این منظور بازبینیه^۳ (چک لیست‌های) ثبت مشاهدات و بررسی فعالیت‌ها و پوشه کار را فراهم نمایید. نیک می‌دانید ارزشیابی باید به منظور اصلاح نواقص آموزش و یادگیری و ایجاد فرصت‌های بیشتر و مناسب‌تر برای یادگیری دانش‌آموزان صورت بگیرد.

در ارزشیابی کتبی پایانی، اهداف اصلی دروس را در نظر بگیرید و اصول طراحی سؤال‌های مناسب را رعایت کنید.

- در پایان هر فصل کتاب، بخش واژه‌ها وجود دارد. این بخش به منظور پرورش مهارت مراجعه دانش‌آموزان به اصطلاحات و تعاریف صورت گرفته است و درج عبارت «**بیشتر بدانیم**» بر روی آن، به این معنا است که در ارزشیابی مستمر و کتبی نباید از این تعاریف سؤال طرح شود. بنابراین، دانش‌آموزان را نباید مجبور به حفظ کردن آنها کرد.
- همچنین عبارت «**بیشتر بدانیم**» در بخش‌هایی از کتاب مشاهده می‌شود. این عبارت به معنای آن است که این بخش‌ها، به منظور دانستن مطلب و انجام فعالیتی در کلاس طراحی شده‌اند و در ارزشیابی مستمر مدنظر قرار می‌گیرند، اما در ارزشیابی‌های کتبی پایانی نباید از آنها سؤالی طرح شود.
- از طرح سؤال از زیرنویس عکس‌ها و محتوای نقشه‌های کتاب و همچنین محتوای کاربرگ‌ها، پرهیز گردد. البته سؤال از نقشه‌های کاربرگ‌ها صرفاً در چارچوب مواردی که در هر کاربرگ خواسته شده بلامانع است. در صورت استفاده از نقشه گنگ در آزمون، نقشه نباید به‌طور کامل گنگ باشد بلکه از نقشه‌های نیمه گنگ استفاده شود و نام برخی مکان‌ها روی آن نوشته شده باشد تا دانش‌آموز به کمک آنها موقعیت مکانی سایر پدیده‌ها را بیابد و بنویسد.

همکار گرامی رمزینه‌های سریع پاسخ به عنوان ابزاری برای دسترسی سریع به اطلاعات آموزشی می‌باشد. با هدایت دانش‌آموزان و اسکن نمودن رمزینه‌های هر فصل دانش‌آموزان را برای استفاده از محتوای آن یاری نمایید. امید است شما معلمان عزیز با استفاده از روش‌های فعال، فضایی پرنشاط و دلپذیر در کلاس‌های درس مطالعات اجتماعی پدید آورید.

گروه مطالعات اجتماعی

دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری

نظر سنجی کتاب درسی

تعاون

فصل

پیامبر گرامی اسلام حضرت محمد ﷺ،
اعضای جامعه را به اعضای بدن تشبیه کرده
و فرموده‌اند: «جامعه با ایمان در دوستی و
مهربانی و ترحم به یکدیگر مانند بدن واحد
است که هرگاه عضوی از آن به درد آید،
اعضای دیگر نیز با آن عضو از طریق
بیداری و تب ابراز همدردی می‌کنند».
اعضای یک جامعه همه به همکاری
و همیاری یکدیگر نیاز دارند و قرآن کریم
از آن به تعاون در امور خیر یاد کرده است.
در این فصل با همکاری و اشکال
مختلف آن در خانه، مدرسه، محله و جامعه
بیشتر آشنا می‌شوید.

● شما با آموختن این فصل و انجام فعالیت‌های آن، پی می‌برید:

- ۱- تعاون یعنی چه؟ اشکال مختلف تعاون در خانه، مدرسه، محله و جامعه کدام‌اند؟
- ۲- قرآن کریم درباره تعاون چه فرموده است؟
- ۳- وقف و انفاق چیست؟
- ۴- شرکت‌های تعاونی چه ویژگی‌هایی دارند و چگونه تشکیل می‌شوند؟
- ۵- افراد نیکوکار و مؤسسات خیریه چه نقشی در همیاری اجتماعی دارند؟

تعاون به زبان ساده یعنی همکاری و یاری رساندن به یکدیگر. حتماً شما تاکنون همکاری و کمک به دیگران را در زندگی خود تجربه کرده‌اید. اگر خاطره‌ای در این باره به یاد دارید، در کلاس بازگو کنید. اکنون ماجراهای (۱) و (۲) را بخوانید و به پرسش‌ها پاسخ دهید.

ماجرای (۱)

... چند روزی از تصادف احمد آقا می‌گذشت. چند شب پیش که با لباس تیره از کنار جدول خیابان عبور می‌کرد، موتورسواری او را ندیده و با او برخورد کرده بود. حالا یک پا و یک دستش را گچ گرفته بودند. به گفته پزشک، درمانش سه ماه طول می‌کشید. نمی‌توانست سرکار برود. باید در خانه می‌ماند و به همین دلیل اندوهگین بود. آخر، او هر روز صبح قبل از رفتن به محل کار، نان تازه می‌گرفت. بچه‌ها را بیدار می‌کرد و موقع رفتن به محل کار، امیرعلی پسر کوچکش را به مدرسه می‌رساند. آنها به تازگی صاحب یک نوزاد هم شده بودند، مادر سخت مشغول مراقبت از نوزاد بود و به کمک احمدآقا نیاز داشت، او حالا نمی‌توانست هیچ‌یک از این کارها را انجام دهد. اما این وضع ادامه نیافت. طولی نکشید که فریده خانم، خواهر احمدآقا به برادرهایش تلفن زد و از آنها درخواست همکاری و کمک نمود. او گفت: ما وظیفه داریم حالا که شرایط سختی برای برادرمان به وجود آمده، به او کمک کنیم. برادرها و خواهر دور هم جمع شدند، با هم گفت‌وگو کردند و سرانجام به تصمیم خوبی رسیدند.

آنها کارها را بین خودشان تقسیم کردند. یک نفر مسئولیت بردن احمدآقا به درمانگاه برای کارهای پزشکی و یک نفر بردن امیرعلی به مدرسه را به عهده گرفت. دیگری مسئول خرید برای خانه آنها شد. خواهر نیز موظف شد

برای مراقبت از نوزاد و کارهای خانه به همسر احمدآقا کمک کند و هر روز سری به خانه‌شان بزند...
با این تصمیم درست و همکاری و همدلی، حادثه‌ای که پیش آمده بود برای احمدآقا و خانواده‌اش قابل تحمل شد و آنها توانستند آن روزهای سخت را به خوبی سپری کنند....

ماجرای (۲)

در شهرکی دورافتاده که به تازگی شکل گرفته بود و هنوز امکانات و خدمات عمومی مناسب در آن وجود نداشت، بوی بد زباله ها و آلودگی، ساکنان را آزار می داد. زباله ها در زمین های گوشه و کنار شهرک انباشته می شدند و گاهی جلوی مسیر آب جوی ها را نیز می گرفتند.

روزی جلال، یکی از نوجوانان ساکن شهرک با دوستانش درباره این مشکل صحبت کرد. جلال دوستانش را به فکر کردن و چاره جویی تشویق می کرد و می گفت: ما باید تلاش کنیم و با همفکری و همکاری، چاره ای برای این مشکل پیدا کنیم.

آنها سرانجام راه حلی یافتند. پول هایشان را روی هم گذاشتند و با آن پول کیسه های پلاستیکی خریدند و به ساکنان شهرک دادند و آنها را قانع کردند که زباله هایشان را تفکیک کنند و زباله های قابل بازیافت را در کیسه های جداگانه بگذارند. آنها هر روز از راه فروش زباله های قابل بازیافت می توانستند درآمدی به دست بیاورند. با این درآمد کیسه زباله می خریدند و رایگان در اختیار خانواده ها قرار می دادند. به این ترتیب آنها موفق شدند تا حد زیادی مشکل آلودگی محیط زندگیشان و بوی بد و آزاردهنده زباله ها را حل کنند.

فعالیت

۱- گفت و گو کنید

(الف) شباهت های این دو ماجرا چه مواردی بود؟

(ب) در ماجراهایی که نقل شد، افرادی که پیشقدم شده بودند تا به دیگری کمک کنند، چه دلیلی برای کار خود آوردند؟ بیان کنید.

(پ) اگر در این ماجراها احساس مسئولیت و همکاری وجود نداشت، چه اتفاقاتی می افتاد؟

(ت) اگر در خانواده و فامیل برای کسی اتفاق ناخوشایندی پیش بیاید، آیا صحیح است ما بی تفاوت بمانیم؟ چرا؟

سال پیش، آموختید که همه ما انسان‌ها در مقابل خداوند متعال نسبت به خود، دیگران و محیطی که در آن زندگی می‌کنیم، مسئول هستیم.

از آنجایی که انسان هم موجودی اجتماعی و هم مسئول، آفریده شده است؛ هیچکس نمی‌تواند اعمال و رفتار و زندگی خود را از اجتماع جدا کند و بگوید من می‌خواهم زندگی آسوده‌ای داشته باشم، نسبت به آنچه در جامعه می‌گذرد و اتفاقاتی که برای دیگران می‌افتد، بی‌تفاوت بمانم و زندگی خود را از دیگران جدا کنم. دین اسلام در زمینه رابطه فرد با اجتماع، پیام‌ها و دستوراتی دارد.

امیرالمؤمنین علی (علیه السلام):

از پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) شنیدم که فرمود
کسی که یک مشکل از مؤمنی رفع کند، مانند
کسی است که تمام عمرش را به عبادت سپری
کرده است.

«وسائل الشیعه، جلد ۱۱»

تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَ

لَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ

در کارهای نیک و پرهیزکاری، یکدیگر را یاری
کنید؛ و در گناه و ستمکاری همکاری نکنید.

سوره مائده، آیه ۲

یکی از کارهایی که قرآن کریم به آن امر فرموده «تعاون» است.

آیه قرآن کریم و معنی آن را بخوانید. همان‌طور که بی‌بردید خداوند از ما خواسته که در کارهای نیک به یکدیگر کمک کنیم، اما در امور ناپسند گناه و ستمکاری، همکاری نکنیم.

همکاری نکردن در گناه یعنی اینکه اگر کسی کار ناپسند یا گناهی انجام می‌دهد ما او را تشویق نکنیم یا طوری رفتار نکنیم که انگار با او موافق هستیم. همکاری نکردن در گناه، گاهی به این صورت است که مقدمه انجام آن گناه را برای خود یا دیگران فراهم نکنیم.

تعاون جلوه‌ها و شکل‌های مختلفی دارد: اظهار دوستی و محبت، همدلی و خوشحال کردن یکدیگر، هدیه دادن، کوشش برای ایجاد صلح و آشتی میان انسان‌ها، عیادت از بیمار، قرض دادن، رفع مشکلات مردم و یاری رساندن به آنها در گرفتاری‌ها، مشارکت کردن برای رفع نیازهای مالی فقرا، امر به معروف و نهی از منکر و...

آنچه در ماجرای (۱) و (۲) خوانده‌اید، جلوه‌هایی از تعاون در کارهای نیک بود. تعاون ممکن است در سطح خانواده و خویشاوندان، مدرسه، محله، شهر و روستا یا اعضای جامعه صورت بگیرد.

* همکاری و همدلی در خانواده باعث صمیمیت و محبت بیشتر بین اعضای خانواده می‌شود.

با تقسیم وظایف و مسئولیت‌ها، هر عضوی از خانواده احساس می‌کند که مفید است و همه کارهای خانه بر دوش یک نفر قرار نمی‌گیرد.

پیامبر اکرم ﷺ و امامان بزرگوار علیهم‌السلام با اعضای خانواده خود، کمال همکاری را داشتند و در کارهایی مانند دوشیدن شیر چهارپایان، آسیاب کردن گندم و جو و نظافت خانه، همکاری می‌کردند.

شایسته است علاوه بر اعضای خانواده، قوم و خویش‌ها نیز در کارهای نیک، احساس همدلی و همکاری داشته باشند، در زمان‌های لازم به یاری یکدیگر بشتابند و نسبت به گرفتاری‌ها و مشکلات هم بی‌تفاوت نباشند.

بیشتر بدانیم

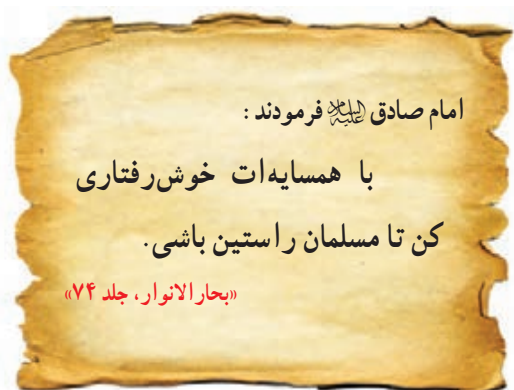
• گاهی خویشاوندان برای رفع نیازهای مالی، صندوق قرض‌الحسنه خانوادگی درست می‌کنند. این صندوق مانند یک بانک کوچک است. اعضای داوطلب، از بین خود فرد یا افرادی را برای اداره صندوق انتخاب می‌کنند. هر یک از اعضا باید ماهانه مبلغی معین به این صندوق بپردازند. این پول در صندوق ذخیره می‌شود. سپس، سقف وام را تعیین می‌کنند و هر ماه از ذخیره صندوق، به نوبت به یک یا دو نفر از اعضا که نیاز مالی دارند پولی به صورت وام (قرض) داده می‌شود. فرد وام‌گیرنده موظف می‌شود پولی را که قرض گرفته در مدت معینی به صورت اقساط به صندوق برگرداند.

* حتماً شما تاکنون همکاری در مدرسه را نیز تجربه کرده‌اید. برای مثال همکاری در نظافت کلاس و مدرسه، کمک به هم کلاسی‌هایی که در درس ضعیف هستند، همکاری در مراسم صبحگاهی و از این قبیل. شما در مدرسه چگونه و در چه کارهایی با هم کلاسی‌ها یا کارکنان مدرسه، همکاری می‌کنید؟ توضیح دهید.

* شایسته است افراد یک محله نیز با هم همکاری و همدلی داشته باشند. همدلی و همکاری بین افرادی که در یک محله زندگی می‌کنند، علاوه بر ایجاد صمیمیت و همبستگی، موجب می‌شود که کارها بهتر پیش برود. در دین اسلام به محبت و توجه به همسایه سفارش بسیار شده است. عیادت از همسایه بیمار، کمک و خوشامدگویی به همسایه جدیدی که به محله نقل مکان نموده، همکاری در نظافت و پاکیزگی محله و مراقبت از اموال عمومی و همکاری در جشن‌ها یا مراسم مختلف از جلوه‌های تعاون در محله است.

فعالیت

- ۲- به نظر شما آیا صحیح است که در خانه، همه کارها بر دوش یک نفر گذاشته شود؟ چرا؟
- ۳- شما در چه مواردی با اعضای خانواده‌تان همکاری می‌کنید؟ روی یک کاغذ بنویسید.
- ۴- چه نمونه‌هایی از همکاری در بین همسایه‌ها یا افراد محله خود سراغ دارید؟ بیان کنید.
- ۵- به نظر شما کدام مکان‌ها در محله می‌تواند به همبستگی و همکاری بیشتر بین افراد آن محله کمک کند؟
- ۶- به نظر شما چه عواملی مانع از همکاری و تعاون می‌شود؟ مثال بزنید.

تعاون، تنها به خانه و مدرسه و محله، محدود نمی‌شود. گاهی افراد نیکوکار در سطح جامعه به صورت فردی و گاهی به صورت گروهی به دیگران یاری می‌رسانند و کمک می‌کنند. موقعیت‌های زیر را بخوانید.

۱

نرگس دانشجوی سال دوم دانشگاه است. او با مسئولان یک پرورشگاه که در آن کودکان بی سرپرست نگهداری می‌شوند، گفت‌وگو کرده و با هماهنگی آنها هفته‌ای چند ساعت به پرورشگاه می‌رود و در مراقبت از کودکان و انجام فعالیت‌های گروهی و مسابقات ورزشی با مددکاران همکاری می‌کند.

۲

خانم احسانی و همسرش یک کارگاه تولیدی لباس دارند، آنها هر چند ماه یکبار تعدادی از لباس‌هایی را که می‌دوزند به نیازمندان هدیه می‌دهند و بخشی از درآمد خود را نیز برای افراد بی‌بضاعت صرف می‌کنند.

۳

پروانه معلم است. او در ایام تابستان که مدارس تعطیل است هفته‌ای دو روز به روستای نزدیک محل زندگیشان می‌رود و برای بچه‌ها کلاس تشکیل می‌دهد. پروانه، هم به کودکانی که مشکل ضعف درسی دارند آموزش می‌دهد و هم به آنها کارهای هنری یاد می‌دهد.

۴

آقای صدیقی، مردی چهل ساله و مهندس است. او نذر کرده که ماهی یکبار به آسایشگاه معلولان شهرشان برود و در حمام کردن افراد معلول به مددکاران آسایشگاه، کمک کند.

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا
تُحِبُّونَ...

هرگز به نیکی نمی‌رسید مگر اینکه از
آنچه دوست دارید، انفاق کنید...

سورة آل عمران، آیه ۹۲

همان‌طور که پی بردید در این موقعیت‌ها، افراد از طریق بخشش مال، علم، توانایی‌ها و وقت خود به کسانی که نیازمند هستند، یاری می‌رسانند. به این بخشش «انفاق» می‌گویند. در قرآن کریم به انفاق، تأکید زیادی شده است و آیات فراوانی ما را به انفاق در راه خدا فرامی‌خوانند.

فعّالیت

۱- انفاق کردن چه اثراتی در زندگی فرد انفاق‌کننده دارد؟

۲- درباره راه‌هایی که می‌توانید انفاق کنید، فکر کنید. چند مورد را روی کاغذ یادداشت کنید و سعی کنید آنها را انجام دهید.

● گاهی افراد نیکوکار در قالب سازمان‌های مردم‌نهاد* و مؤسسات خیریه* به یاری نیازمندان یا حل برخی از مشکلات جامعه می‌پردازند. از این قبیل مؤسسات می‌توان انجمن‌های حمایت از بیماران خاص، انجمن‌های نگهداری از معلولین و سالمندان، درمانگاه‌های خیریه، مؤسسات نگهداری و حمایت از ایتام* و خیرین مدرسه‌ساز و کتابخانه‌ساز را نام برد.

البته همه این سازمان‌ها و مؤسسات باید برای فعالیت‌های خود از وزارت کشور، مجوز بگیرند.

خیرین مدرسه‌ساز

خیرین مدرسه‌ساز با استفاده از توانمندی‌های خود و دیگر افراد یا نهادهای نیکوکار به ساختن یا تعمیر و نوسازی و تجهیز مدارس می‌پردازند و این مدارس را به صورت رایگان در اختیار وزارت آموزش و پرورش، قرار می‌دهند.

خیرین مدرسه‌ساز می‌توانند نام خود یا پدر و مادر یا هر نامی را که بخواهند، روی مدرسه بگذارند. در یکی دو دهه اخیر، در کشور ما تعداد زیادی از خیرین برای دانش‌آموزان مدرسه ساخته‌اند.

○ افتتاح یک مدرسه در سیستان و بلوچستان که به دست خیرین مدرسه‌ساز ساخته شده است.

فعّالیت

۳- مکانی (مدرسه، بیمارستان، مسجد و...) در شهر، روستا یا استان محل زندگیتان که به دست خیرین (مرد یا زن) ساخته شده، شناسایی و درباره آن تحقیق کنید.

۴- متن صفحه روبه‌رو، زندگینامه سه تن از خیرین مدرسه‌ساز را بخوانید. سپس در یک جمله بنویسید مهم‌ترین پیام یا نکته‌ای که از خواندن این متن گرفتید، چه بود؟ به نوبت جمله‌های خود را در کلاس بخوانید.

۵- یکی از اقدامات ارزشمند مردم کشور ما پس از پیروزی انقلاب اسلامی، تشکیل جهاد سازندگی و رفتن داوطلبانه آنها به مناطق محروم و روستاها برای عمران و آبادانی بود. درباره نهاد جهاد سازندگی از بزرگترها پرس‌وجو کنید و چند مورد از اقدامات این نهاد را در منطقه یا استان محل زندگی‌تان در کلاس بیان کنید.

۶- کاربرگه شماره (۱) تعاون را در منزل انجام دهید.

خیرین مدرسه ساز

جهادگر آسمانی حسین علیمردی جوانی ۲۴ ساله بود که فعالیتش را از یک خیریه دانشجویی و ارسال کتاب برای دانش آموزان مناطق محروم شروع کرد و با تلاش بیشتر، تبدیل به خیر مدرسه ساز شد. وی با ثبت مؤسسه خیریه «دست یاری به دشتیاری» خدمات ارزنده‌ای به این منطقه ارائه نمود. جوانی که با سنی کم، حاصل کارش تحویل ۵ مدرسه و تکمیل ۱۶ مدرسه دیگر در منطقه دشتیاری سیستان و بلوچستان می‌باشد.

شادروان غلامرضا مردانی آذری در سال ۱۳۰۵ در تبریز به دنیا آمد و بعدها در تهران مشغول به کار شد. او فعالیت‌های مدرسه‌سازی خود را در سال ۱۳۷۶ آغاز کرد و چند میلیارد تومان را به ساختن مدرسه و سایر امور خیریه اختصاص داد. برادر وی نیز از خیرین مدرسه‌ساز بود و او را همراهی می‌کرد. مردانی آذری حدود ۲۷ مدرسه ساخت و همواره به خانواده دانش آموزان بی‌بضاعت نیز کمک می‌کرد.

به پاس خدمات غلامرضا مردانی آذری که عمری را در ساختن مدرسه برای فرزندان ایران سپری کرده بود، نخستین مراسم نکوداشت خیرین مدرسه‌ساز به نام او نامگذاری شد و نشان «خورشید خیران» به بازماندگانش اعطا شد.

شادروان حسنعلی علی‌پور در سال ۱۳۱۷ در روستایی در اردبیل به دنیا آمد و با سختی توانست دوره دبیرستان را به پایان برساند زیرا که پدرش در آن هنگام ورشکست شده بود. بعدها نزدیکی از آشنایانش در آلمان رفت و با کار تجارت فرش آشنا شد و به تدریج از راه تجارت فرش، ثروت زیادی به دست آورد. او چهل سال در اروپا زندگی کرد، اما سرانجام همه دارایی‌هایش را فروخت و به ایران بازگشت و همه ثروت خود را در راه خدمت به جامعه خرج کرد.

علی‌پور به احترام ۷۲ تن از یاران اباعبدالله، تعداد ۷۲ مدرسه ساخت و علاوه بر آن تعدادی مسجد، درمانگاه و حمام نیز در روستای محل زندگی خود بنا کرد و حتی خانه‌ای را که در تهران در آن زندگی می‌کرد، وقف سازمان نوسازی مدارس کرد. در سال ۱۳۸۸ نشان «خورشید خیران» از طرف رئیس‌جمهور به این مرد نیکوکار، اعطا شد. تندیس او را در اداره آموزش و پرورش استان اردبیل نصب و میدانی را در شهر اردبیل به نام او نامگذاری کرده‌اند. اگر چه امروز این مردان نیکوکار در قید حیات نیستند و از دنیا رفته‌اند اما تا روزگار باقی است کار نیک آنان برجای می‌ماند.

وقف

یکی دیگر از اقدامات بسیار مهم به منظور انفاق و تعاون در جامعه، وقف است. وقف از روزگاران بسیار قدیم در ایران وجود داشته است. از دیرباز افراد نیکوکار بناهایی مانند مدرسه علمیه، پل، کاروانسرا، آب‌انبار و حمام عمومی می‌ساختند تا مردم بتوانند از آنها استفاده کنند. گاهی نیز دستور می‌دادند از منافع و درآمدی که از فعلیتی در یک مکان حاصل می‌شود مثلاً از زمین کشاورزی یا کارگاه تولیدی، به افراد نیازمند کمک شود. برخی وقف‌ها آن‌چنان مهم هستند که گاهی می‌توانند جریان‌های فرهنگی، علمی، جغرافیایی یا سیاسی یک شهر را تغییر بدهند.

به اموال و دارایی‌هایی که وقف می‌شود، موقوفات می‌گویند و کسی حق تصرف در آنها را ندارد یعنی تا ابد باید به همان صورت که واقف* معین نموده است، استفاده شود.

یکی از انواع وقف، وقف گروهی یا خانوادگی است. در این نوع وقف‌ها، چند نفر یا اعضای یک خانواده که هریک به تنهایی توانایی کافی برای وقف ندارند، با مشارکت مالی یکدیگر، وقفی را انجام داده و به این ترتیب، همه در پاداش این کار نیک و خوشحال نمودن دیگران، شریک می‌شوند.

فعالیت

مسجد محله ما، تازه ساخته شده است و آقای اکبری و رضایی، هر دو از واقفان این مسجد هستند. پس از اتمام کار، من و خواهرم فاطمه، متوجه شدیم که مسجد هنوز به وسایلی نیاز دارد. من با هم کلاسی‌هایم علی و امید و محمدتقی، پول‌هایمان را روی هم گذاشتیم و یک سماور بزرگ خریدیم و وقف مسجد کردیم. فاطمه هم با چند نفر از دوستانش، چند کتاب را وقف کتابخانه مسجد کردند. پدر و مادرم به همراه خانواده عمو و خاله‌ام، تصمیم گرفتند دو فرش زیبا را وقف مسجد کنند.

۷- یک مدرسه یا یک نمازخانه که تازه ساخته شده است را تصور کنید. با یکدیگر گفت‌وگو کنید که چه چیزهایی را می‌توانید با مشارکت دوستان یا خانواده‌تان، وقف آنجا کنید؟

۸- پرس‌وجو کنید. آیا در محل زندگی شما اثر یا بنای وقفی وجود دارد؟ واقف آن کیست؟

○ یک آب‌انبار بزرگ و قدیمی در ایران: آب‌انبارها در کنار کاروانسراها و مساجد، از موقوفاتی هستند که در فرهنگ و پدیده‌های جغرافیایی شهرها تأثیرگذار بودند.

○ سازمان اوقاف و امور خیریه مسئولیت اداره موقوفات هر منطقه را به عهده دارد.

○ در حال حاضر بسیاری از هزینه‌های پژوهشی در برخی از برترین دانشگاه‌های جهان و ایران، از طریق سرمایه‌های وقفی، تأمین می‌شود.

○ بیش از ۲۵۰۰ بیمارستان و درمانگاه وقفی در کشور ما وجود دارد.

شرکت‌های تعاونی

حتماً تاکنون نام شرکت‌های تعاونی را شنیده یا خوانده‌اید. هرگاه گروهی از مردم برای رفع نیازهای معیشتی و شغلی خود دور هم جمع شوند و بر طبق قانون تعاونی‌ها، در فعالیتی سرمایه‌گذاری و همکاری کنند و در سود و زیان آن شریک شوند، درواقع یک شرکت تعاونی، تأسیس کرده‌اند و هر یک از آنها را عضو شرکت تعاونی می‌نامند.

*** در تعاونی، همه افراد با هم برابر هستند یعنی هر کس با هر مقدار سرمایه (سهم) عضو شود، یک حق رأی دارد.**

در حالی که در شرکت‌های غیرتعاونی، هر کس سرمایه و سهامش بیشتر است، قدرت بیشتری در تصمیم‌گیری‌ها دارد.

در شرکت‌های تعاونی، گروهی از افراد به طور داوطلبانه برای یک هدف مشترک تلاش می‌کنند. هدف شرکت‌های تعاونی معمولاً حل مشکلات اقتصادی و ایجاد رفاه و زندگی بهتر برای اعضای آن است و منافع نیز که از همکاری و فعالیت گروهی (جمع) حاصل می‌شود، به طور برابر و یکسان بین همه اعضا، توزیع می‌شود.

بیشتر بدانیم

- بر طبق قانون اساسی، نظام اقتصادی جمهوری اسلامی ایران بر پایه سه بخش استوار است :
- ۱- بخش دولتی : در این بخش اداره بنگاه‌های* اقتصادی بزرگ در دست دولت است مانند صنایع ذوب آهن و پتروشیمی که توسط دولت اداره می‌شود.
 - ۲- بخش خصوصی : در این بخش، مالکیت و اداره بنگاه‌های اقتصادی کوچک در دست افراد است، مانند فردی که صاحب یک کارخانه یا مزرعه یا مغازه است.
 - ۳- بخش تعاونی : در این بخش، بنگاه‌های اقتصادی به صورت شرکت تعاونی اداره می‌شوند.

بیشتر بدانیم

تعاونی‌ها ممکن است تولیدی، توزیعی یا خدماتی باشند.

تعاونی‌های تولیدی مانند تعاونی در و پنجره سازان، تعاونی تولیدکنندگان فرش دستباف، تعاونی قطعه‌سازان اتومبیل و...؛

تعاونی‌های توزیعی مانند تعاونی مصرف کارکنان ادارات، مؤسسات، شرکت‌ها و...؛

تعاونی‌های خدماتی مانند تعاونی حسابداران، تعاونی دندانپزشکان و....

فعالیت

۹- متن مربوط به شرکت تعاونی را در این درس بخوانید و ویژگی‌ها و فواید مادی و معنوی را که در یک شرکت تعاونی وجود دارد، فهرست کنید. برای مثال : داوطلبانه بودن و...

سازمان‌های مردم‌نهاد (NGO): گروه‌هایی از افراد علاقه‌مند به رفع یک مشکل در جامعه که به صورت داوطلبانه، غیردولتی و غیرتجاری (بدون هدف سود بردن) در اموری مانند عمران و آبادانی، مقابله با آسیب‌های اجتماعی، حفظ محیط‌زیست و نظایر آنها، فعالیت می‌کنند. «سَمَن» نام اختصاری «سازمان‌های مردم‌نهاد» است.

مؤسسات خیریه: مؤسساتی که در آنها گروهی از افراد نیکوکار برای تأمین نیازهای خانواده‌های نیازمند و آسیب‌دیدگان اجتماعی، فعالیت می‌کنند. این مؤسسات عنوان‌هایی چون انجمن، جمعیت، نهاد و غیره دارند.

ایتام: جمع یتیم، کسانی که پدر یا مادر خود را در کودکی از دست داده باشند.

مددکار: فردی که در انجمن‌ها و مؤسسات خیریه به افراد نیازمند (مددجو) کمک و یاری می‌کند.

بنگاه اقتصادی: هر مکانی که در آن فعالیت اقتصادی انجام شود، از یک مغازه کوچک گرفته تا کارخانه‌ای بزرگ، بنگاه اقتصادی است.

واقف: کسی که چیزی را وقف می‌کند.

به کار بندیم

- یکی از فعالیت‌های زیر را انتخاب کنید و به دلخواه انجام دهید.
- ۱- با هم کلاسی‌هایتان یک انجمن نیکوکاری تشکیل دهید و وظایفی را برای اعضا معین کنید و با همکاری یکدیگر طی سال تحصیلی در کارهای خیر، مشارکت و اقدام کنید.
- ۲- با راهنمایی و کمک مسئولان مدرسه، یک تعاونی مصرف در مدرسه خود تشکیل دهید و اصول تعاونی را در آن به کار بیندید.
- ۳- الف) در صورتی که در آشنایان و خویشاوندان یا فامیل خود افرادی را می‌شناسید که در انجمن‌های نیکوکاری فعالیت دارند، با هماهنگی مسئولان مدرسه از آنها دعوت کنید به کلاس شما بیایند و درباره کارها و اهداف آن انجمن برای شما صحبت کنند.
- ب) یکی از افراد نیکوکار روستا، شهر یا استان محل زندگی خود (زن و مرد) را شناسایی و به کلاس معرفی کنید.
- ۴- تحقیق کنید سازمان تأمین اجتماعی چگونه نهادی است و کار آن چیست؟ نتیجه را به کلاس گزارش کنید.

نقش دولت در اداره کشور

فصل

حتماً تاکنون واژه دولت یا اخبار مربوط به دولت را از رادیو و تلویزیون شنیده و یا در روزنامه خوانده‌اید. در هر کشوری دولت، نقش مهمی در زندگی مردم و اداره امور آن کشور دارد.

بر طبق قانون اساسی جمهوری اسلامی، قوای حاکم در کشور ما که امور کشور را اداره می‌کنند، سه قوه مقننه، قضائیه و مجریه هستند که هر سه زیر نظر مقام رهبری اداره می‌شوند. مهم‌ترین وظیفه قوه مجریه، اجرای قانون اساسی و مصوبات قوه مقننه است. منظور از دولت همان قوه مجریه است.

شما در این فصل با ساختار و تشکیلات دولت و نقش و وظایف مهم قوه مجریه، آشنا می‌شوید.

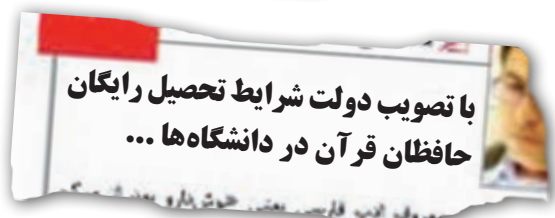
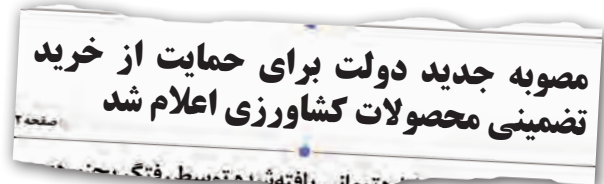

شما با آموختن این فصل و انجام فعالیت‌های آن، پی می‌برید:

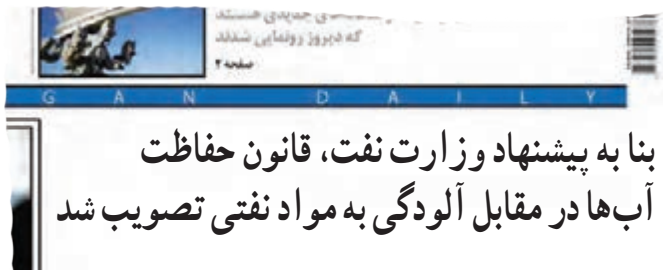
- ۱- قوه مجریه از چه کسانی تشکیل می‌شود؟
- ۲- مراحل انتخاب و شروع به کار رئیس جمهور، کدام‌اند؟
- ۳- دولت و شهروندان یک کشور چه وظایفی در برابر یکدیگر دارند؟
- ۴- منظور از پیش‌بینی لایحه بودجه چیست؟
- ۵- دولت و مجلس در چه اموری با هم همکاری می‌کنند؟

ساختار و تشکیلات دولت

حکومت کشور ما جمهوری اسلامی است که به وسیله سه قوه مقننه، قضائیه و مجریه، زیر نظر مقام رهبری اداره می‌شود. سال گذشته با قوه مقننه آشنا شدید. در این فصل با نقش و وظایف قوه مجریه یعنی دولت و در فصل بعد نیز با وظایف قوه قضائیه آشنا می‌شوید. اخبار روزنامه‌ها را بخوانید. در این اخبار شما به واژه‌های دولت، وزیر و وزارت برمی‌خورید.

دولت برای کمک به آسیب‌دیدگان زلزله، نیروهای را به منطقه اعزام کرد

طرح حمایت دولت از صنایع کوچک

قوه مجریه همان دولت و سازمان‌های وابسته به دولت است. ریاست قوه مجریه، بر عهده رئیس جمهور است که پس از مقام رهبری عالی‌ترین مقام رسمی کشور است و مسئولیت اجرای قانون اساسی و قوانین مصوب مجلس را بر عهده دارد. نام رئیس جمهور را در اخبار شنیده و تصویر او را در تلویزیون و روزنامه‌ها دیده‌اید.

۱- هم‌اکنون رئیس‌جمهور ایران کیست؟ او چگونه به این مقام انتخاب شده است؟ آیا می‌دانید در زمان انتخاب او چند نفر دیگر نامزد ریاست جمهوری بودند؟

رئیس‌جمهور چگونه انتخاب می‌شود؟

رئیس‌جمهور برای مدت چهار سال با رأی مستقیم مردم انتخاب می‌شود و تنها برای یک دوره چهارساله دیگر به صورت متوالی انتخاب مجدد او مانعی ندارد.

کسانی که شرایط ریاست جمهوری را دارند، داوطلب می‌شوند و پس از آن که صلاحیتشان توسط شورای نگهبان تأیید شد، پیام‌ها و برنامه‌های خود را از طریق تبلیغات انتخاباتی در صدا و سیما، روزنامه‌ها و مجلات و اینترنت و سخنرانی‌های مختلف، به مردم می‌رسانند.

در روز رأی‌گیری، همه کسانی که ایرانی و تبعه جمهوری اسلامی ایران هستند - حتی افرادی که در خارج از کشور زندگی می‌کنند - می‌توانند در انتخابات شرکت کنند و به فرد مورد نظرشان رأی بدهند. حداقل سن رأی‌دهندگان هجده سال تعیین شده است.

رأی‌دهندگان باید تلاش کنند تا صالح‌ترین فرد را برای ریاست جمهوری در میان نامزدها شناسایی کنند، فردی که با داشتن برنامه‌ای مناسب، بیشترین میزان تعهد، کاردانی و دوری از فساد را داشته باشد و با جدیت، به دنبال حل مشکلات مردم و جامعه باشد.

بیشتر بدانیم

شرایط رئیس‌جمهور

برطبق اصل ۱۱۵ قانون جمهوری اسلامی ایران رئیس‌جمهور باید از میان رجال* مذهبی و سیاسی که واجد شرایط زیر باشند، انتخاب گردد:

ایرانی‌الاصل، تابع ایران، مدیر و مدبر، دارای حسن سابقه و امانت و تقوی، مؤمن و معتقد به مبانی جمهوری اسلامی ایران و مذهب رسمی کشور.

تنفیذ

پس از آنکه رئیس‌جمهور با حداکثر آرای مردم انتخاب شد، برای شروع به کار، حکم وی توسط رهبر امضا و تنفیذ می‌شود.

تحلیف (سوگند)

در مرحله بعد، رئیس‌جمهور در مجلس شورای اسلامی با حضور نمایندگان مجلس و شورای نگهبان و رئیس قوه قضائیه در پیشگاه قرآن کریم سوگند یاد می‌کند که وظایف خود را مانند ترویج دین و اخلاق، پشتیبانی از حق، گسترش عدالت، پاسداری از قانون اساسی و... به درستی انجام دهد. رئیس‌جمهور و دولتی که تشکیل می‌دهد در برابر ملت ایران، رهبر و مجلس شورای اسلامی مسئول هستند و باید پاسخگو باشند.

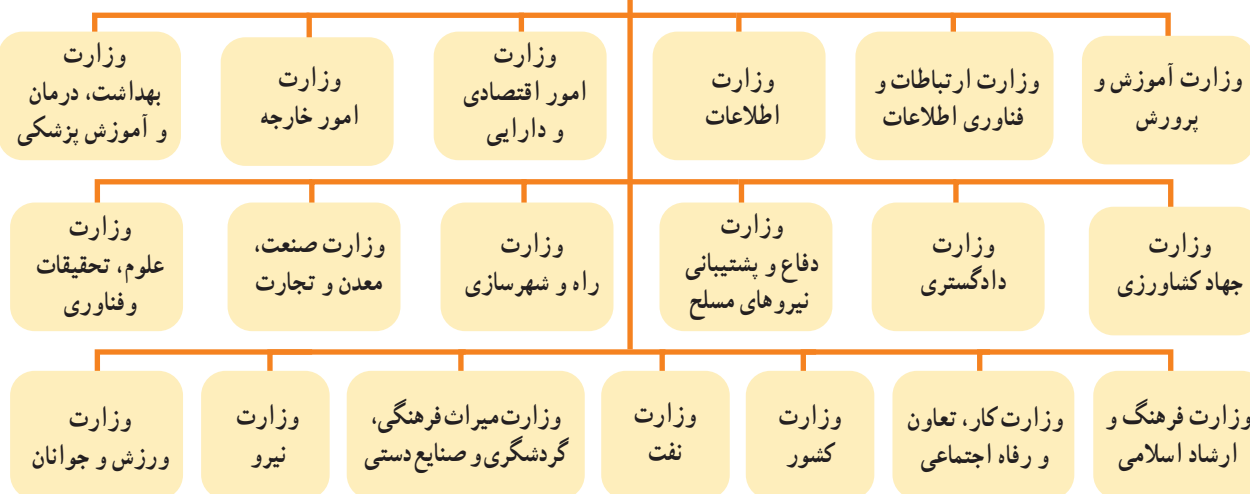
تشکیل کابینه* (دولت^۱)

رئیس‌جمهور برای خود معاونانی انتخاب می‌کند. هیئت دولت از رئیس‌جمهور، معاونان و وزیران تشکیل می‌شود. رئیس‌جمهور در شروع کار خود، افرادی را به عنوان وزیر انتخاب و به مجلس معرفی می‌کند. هر وزیر در برابر نمایندگان ملت در مجلس، برنامه‌های خود را ارائه می‌دهد. سپس نمایندگان درباره صلاحیت او برای وزارت، اظهارنظر می‌کنند و درباره هر وزیر رأی‌گیری می‌شود. در صورتی که اکثریت نمایندگان مجلس به وزیری رأی اعتماد* بدهند، او می‌تواند به عنوان وزیر، کار خود را شروع کند. یک بار دیگر بریده روزنامه‌ها را بخوانید. دولت در چه امور فعالیت می‌کند؟ همان طور که مشاهده می‌کنید، دولت‌ها با امور گوناگونی سروکار دارند. به همین دلیل امور مختلف کشور را به بخش‌هایی تقسیم کرده‌اند و هر بخش را برعهده یک مسئول به نام وزیر گذارده‌اند. هر وزیر مسئول یک وزارتخانه است و ساختمانی که دفتر وزیر در آنجا قرار دارد، وزارتخانه نامیده می‌شود.

بیشتر بدانیم

وزارتخانه‌های جمهوری اسلامی ایران

رئیس‌جمهور

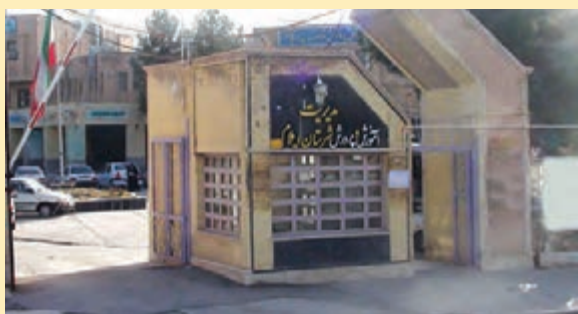
تعداد وزارتخانه‌های کشور ما نوزده وزارتخانه است.

○ وزارت آموزش و پرورش در تهران

○ اداره کل آموزش و پرورش استان ایلام

○ آموزش و پرورش شهرستان ایلام

○ یک مدرسه در شهر ایلام

هیئت دولت در طی سال، جلسات متعددی برگزار می‌کند و رئیس جمهور و وزیران در مورد مسائل مهم کشور و جهان به گفت‌وگو می‌پردازند و با مشورت یکدیگر، به راه‌حل‌هایی می‌رسند و در مورد مسائل تصمیم‌گیری می‌کنند.

مقر هیئت دولت و وزارتخانه‌ها در تهران پایتخت کشور است. وزارتخانه‌ها در همه استان‌های کشور، سازمان‌ها و اداراتی دارند که برنامه‌های آنها را اجرا می‌کنند.

○ جلسه هیئت دولت (رئیس‌جمهور و معاونان و وزیران)

فعالیت

۲- آخرین انتخابات ریاست جمهوری در چه سالی برگزار شد؟
انتخابات بعدی در چه سالی خواهد بود؟ در آن زمان شما چند سال دارید؟ آیا شرط سنی شرکت در انتخابات را خواهید داشت؟

۳- بنویسید هر یک از موضوعات زیر که در زندگی روزمره با آن سروکار دارید، به کدام وزارتخانه مربوط می‌شود:

● درس خواندن در مدرسه ← (وزارت آموزش و پرورش)

● استفاده از اتوبان، بزرگراه‌ها و جاده‌های بین‌شهرها

در مسافرت ← ()

● رفتن به سینما و کتابخانه ← ()

● مراجعه به پزشک و بیمارستان ← ()

● مصرف آب و برق ← ()

وظایف دولت

دولت و شهروندان

منظور از شهروندان، اتباع یک کشوراند. سال گذشته با مفهوم «تبعه» و «اتباع» آشنا شدید. همه کسانی که تابعیت دولت جمهوری اسلامی ایران را دارند، چه شهری باشند، چه روستایی و عشایر، چه در داخل کشور زندگی کنند و چه در خارج از کشور، شهروند ایران محسوب می‌شوند.

شهروندان در رابطه با دولت، حقوق و مسئولیت‌هایی دارند؛ برای مثال: آنها حق دارند از خدمات دولت در زمینه‌های مختلف بهره‌مند شوند، و حق دارند آزادی بیان، اظهار نظر و انتقاد داشته باشند.

در عین حال، شهروندان وظیفه دارند به قوانین و مقررات کشور احترام بگذارند و آنها را رعایت کنند، با دولت مشارکت و همکاری صمیمانه داشته باشند، مالیات خود را بپردازند و در هنگام جنگ از کشور دفاع کنند.

مهم‌ترین وظایف دولت و رئیس‌جمهور

رئیس‌جمهور و وزرا، مسئولیت‌ها و وظایف متعددی دارند.

بر طبق قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، دولت موظف است شرایط و لوازم سواد و آموزش، بهداشت، شغل مناسب، رفاه، امنیت، فرهنگ و اخلاق اسلامی را در جامعه فراهم کند. دولت، همچنین وظیفه دارد تجهیزات زیربنایی و خدمات عمومی مانند ساختن راه و جاده، پل، بیمارستان، مسکن، مدرسه، سد، مخابرات، آب، برق و گاز و ... را در کشور، گسترش دهد.

اجرای قوانین و مصوبات مجلس (پس از تصویب مجلس شورای اسلامی) از وظایف مهم دولت است. رئیس‌جمهور علاوه بر آنکه وزیران را هدایت و بین آنها هماهنگی ایجاد می‌کند، وظایف و اختیارات دیگری نیز دارد؛ برای مثال، امضای قراردادهایی که بین ایران و کشورهای دیگر بسته می‌شود، امضای استورنامه* سفیران کشور ما و پذیرش استورنامه سفیران سایر کشورها، اعطای نشان‌های دولتی و ...

دولت و مجلس

دانستید که بین دولت و مجلس، روابطی وجود دارد. یکی از اقدامات دولت‌ها، تنظیم لایحه* در امور مختلف است. این لوایح برای تصویب و قانونی شدن به مجلس شورای اسلامی فرستاده می‌شود.

همچنین نمایندگان مجلس بر فعالیت‌های دولت نظارت می‌کنند و حق سؤال کردن از رئیس‌جمهور و وزرا را دارند. گاهی نیز ممکن است مجلس، وزیری را استیضاح* کند.

ریاست جمهوری از پرمشغله‌ترین امور کشور است. یک رئیس‌جمهور از بامداد تا شامگاه و حتی روزهای تعطیل مشغول به انجام وظایف و رسیدگی به امور مختلف کشور است.

○ رئیس‌جمهور در تاجیکستان

○ حضور رئیس‌جمهور در مراسم آغاز سال تحصیلی جدید

○ دیدار رئیس‌جمهور با جانبازان

○ دیدار رئیس‌جمهور با مردم

- ۱- فرض کنید رئیس جمهور می‌خواهد از منطقه‌ای که شما در آن زندگی می‌کنید (شهر، روستا یا استان) بازدید یک‌روزه داشته باشد و از شما خواسته‌اند که برنامه‌ی زمانی این بازدید را بنویسید. به طور گروهی همفکری کنید و برنامه‌ای برای این بازدید بنویسید. در برنامه‌ی خود معین کنید رئیس‌جمهور از کدام مناطق دیدن کند. با چه کسانی ملاقات و گفت‌وگو کند و...، برای هر کار زمانی را در نظر بگیرید.
- ۲- با استفاده از منابع مختلف (روزنامه‌ها، پایگاه اینترنتی دولت و...) درباره‌ی یکی از فعالیت‌های رئیس‌جمهور یا هیئت‌دولت، خبر و عکس تهیه کنید و به کلاس بیاورید.

درآمدها و هزینه‌های دولت

دانستید که دولت با امور گوناگونی سروکار دارد. دولت در این امور باید پول‌هایی را هزینه (خرج) کند.

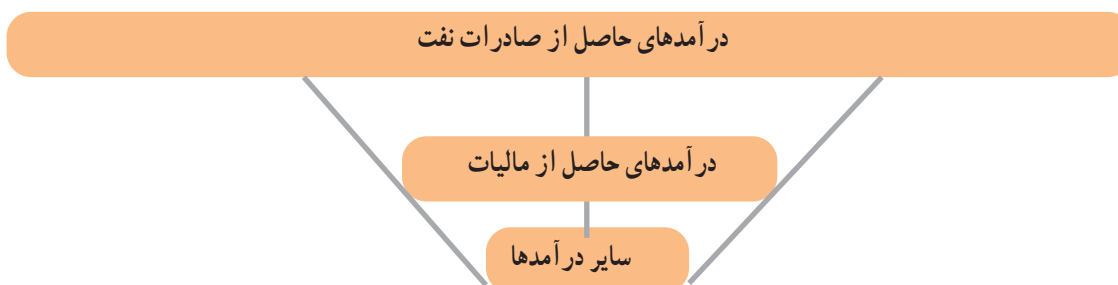

هزینه‌ها

دولت فعالیت‌های مختلفی را در زمینه آموزش، بهداشت، اوقات فراغت، حفاظت از محیط زیست، مسکن، کشاورزی، صنعت و... انجام می‌دهد. همچنین دولت برای اقدامات عمرانی مثل ساختن پل، جاده، فرودگاه، نیروگاه برق و... باید سرمایه‌گذاری کند. فعالیت یک وزارتخانه مانند آموزش و پرورش را در نظر بگیرید. دولت برای ساختن مدرسه و اداره‌آن، پرداخت هزینه‌های آب، برق، حقوق و دستمزد معلمان، مدیران و حقوق کارمندان ادارات آموزش و پرورش، تهیه و تولید کتاب‌های درسی و نظایر آن، باید مبالغی (پول‌هایی) هزینه کند.

درآمدها

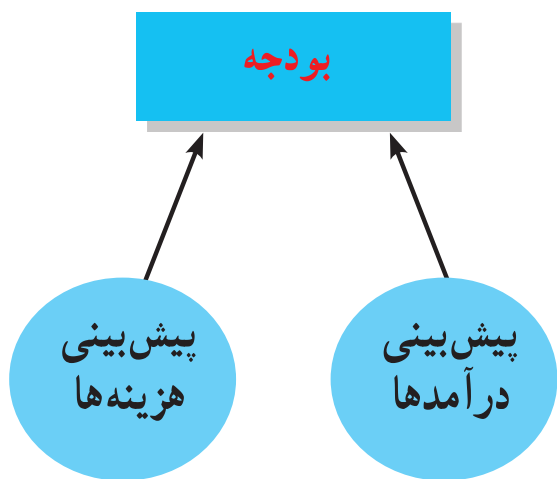
دولت برای اداره امور کشور باید درآمد داشته باشد تا بتواند هزینه کند. به طور کلی در کشور ما درآمدهای دولت را می‌توان به سه بخش تقسیم نمود:

* اکنون با توجه به شکل بگویید دولت بیشتر درآمدهای خود را از چه راهی به دست می‌آورد؟

* بخشی از درآمدهای دولت نیز از راه «مالیات» تأمین می‌شود. مالیات پولی است که بر طبق قانون، افراد و مؤسسات به دولت می‌پردازند تا در جهت اداره امور کشور، مورد استفاده قرار بگیرد.

* بخش دیگری از درآمدهای دولت که در مقایسه با موارد دیگر کوچک‌تر است از سایر منابع، تأمین می‌شود. برای مثال درآمدی که دولت از بابت ارائه خدمات برق، آب، گاز و تلفن به مردم، به دست می‌آورد یا درآمدهای مربوط به خدماتی مانند صدور گواهینامه رانندگی، سند مالکیت، گذرنامه و نظایر آن، یا درآمدهای ناشی از سرمایه‌گذاری در صنایع بزرگ از دیگر درآمدهای دولت هستند.

بودجه

بودجه به زبان ساده یعنی پیش‌بینی دخل و خرج دولت یا همان درآمدها و هزینه‌ها. بودجه‌سندی است که دولت در آن درآمدها و هزینه‌های یک کشور را برای یک سال، معین می‌کند. یکی از وظایف مهم دولت‌ها، تنظیم «لایحه بودجه» است.

این سند باید در مجلس شورای اسلامی تصویب شود. علاوه بر آن، مجلس بر درآمدها و هزینه‌های دولت نظارت می‌کند.

فعالیت

۳- کاربرگه شماره (۲) دولت را انجام دهید.

۴- گفت‌وگو کنید: به نظر شما متکی بودن درآمد یک کشور به صادرات نفت چه معایبی دارد؟ برای حل این مشکل چه راه‌هایی را باید در نظر گرفت؟

کابینه (دولت): رئیس جمهور، معاونان و وزیران وی.

رجال: مردان، بزرگان، مردان نامی

رأی اعتماد: اصطلاحی مربوط به مجلس است. منظور رأیی است که در آن نمایندگان مجلس، صلاحیت دولت یا وزیری را برای آن سمت تأیید کنند و به آن رأی مثبت دهند.

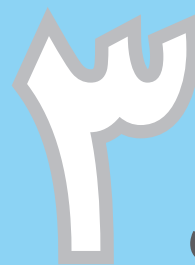
استوارنامه: هر سفیری که مأمور می‌شود برای خدمت به کشور دیگری برود، معرفی‌نامه‌ای از رئیس کشور خود (رئیس جمهور، پادشاه و...) برای رئیس کشور میزبان می‌برد و به وی تسلیم می‌کند که آن را استوارنامه می‌گویند.

لایحه: پیشنهادی است که از سوی دولت به مجلس ارائه می‌شود. این پیشنهاد درباره موضوعی است که ابتدا در هیئت دولت تصویب شده و سپس برای تبدیل شدن به قانون به مجلس ارائه می‌شود تا نمایندگان مجلس آن را تأیید کنند.

استیضاح: یعنی توضیح خواستن. وقتی نمایندگان، وزیری را استیضاح می‌کنند، او باید در مجلس حاضر شود و درباره موضوع مورد نظر نمایندگان توضیح دهد. سپس باید دوباره برای ادامه کار از مجلس، رأی اعتماد بگیرد.

به کار بندیم

- ۱- نامه‌ای به رئیس جمهور بنویسید و در آن انتظارات خود را به عنوان یک شهروند از دولت فهرست کنید. در این فهرست، حداقل پنج چیزی را که انتظار دارید دولت درباره آن اقدام کند، به ترتیب اولویت و اهمیت بنویسید.
- ۲- مردم می‌توانند نظرات و پیشنهادهای خود را با دفتر ریاست جمهوری یا دفتر روابط عمومی وزارتخانه‌ها (وزیران) از طریق مراجعه، مکاتبه یا تلفن بیان کنند. پرس وجو کنید و شماره تلفن یکی دو مورد از آنها را به دست آورید و اگر پیشنهاد و نظری دارید به آنها بگویید.
- ۳- در صورتی که به اینترنت دسترسی دارید به نشانی: www.dolat.ir که پایگاه اطلاع رسانی دولت است، مراجعه کنید و با راهنمایی معلم، فعالیتی مثلاً استخراج اخبار، عکس و... انجام دهید.

شما نوجوانان، سرمایه‌ای بزرگ هم برای خانواده‌تان و هم برای کشور عزیز ما ایران هستید.

تا چشم به هم بگذارید، نوجوانی تمام می‌شود، وارد مرحله‌ی جوانی می‌شوید، خانواده تشکیل می‌دهید و به نوبه‌ی خود، باید فرزندان شایسته و نیکوکار، تربیت کنید.

شما در آینده با انتخاب شغلی مناسب علاوه بر تأمین معاش، بخشی از نیازهای جامعه را برآورده می‌سازید. مدیریت امور و تصمیم‌گیری‌ها در پیشرفت‌های علمی، مدیون و محصول تلاش شما خواهد بود؛ پس آینده ایران عزیز به دست شما سپرده می‌شود.

اگرچه نوجوانی دوره‌ای ارزشمند و گرانبه‌است اما خالی از تهدید نیست. در این فصل شما با برخی آسیب‌های اجتماعی که نوجوانان را تهدید می‌کند آشنا می‌شوید و درباره نقش قانون و قوه قضائیه در محافظت از افراد در برابر آسیب‌های اجتماعی و پشتیبانی از حقوق فردی و اجتماعی آنها مطالبی می‌آموزید.

● شما با آموختن این فصل و انجام فعالیت‌های آن، پی می‌برید:

- ۱- چرا نوجوانی، دوره‌ای حساس است؟
- ۲- نوجوانان چه فرصت‌هایی برای رشد و شکوفایی استعدادهای خود دارند؟
- ۳- کدام آسیب‌های اجتماعی نوجوانان را تهدید می‌کند؟ چگونه باید با این آسیب‌ها مقابله کنند؟
- ۴- نقش و وظایف قوه قضائیه در کشور چیست؟
- ۵- انواع شکایات کدام‌اند و اختلافات چگونه حل و فصل می‌شوند؟

آسیب‌های اجتماعی* و پیشگیری از آنها

دوره نوجوانی

نوجوانان، گروه سنی دوازده تا هجده سال را تشکیل می‌دهند. شما یک نوجوان هستید. در این دوره، افراد از نظر جسمانی دچار تغییراتی می‌شوند که به این تغییرات «بلوغ» می‌گویند. نوجوانان علاوه بر تغییرات جسمانی از نظر ذهنی و اجتماعی نیز تغییر می‌کنند. آنها در حال پشت سر گذاشتن کودکی و رسیدن به جوانی و بزرگسالی هستند. تغییرات این دوره، اغلب باعث بروز مسائل مختلف عاطفی و احساسی در نوجوانان می‌شود.

فعالیت

۱- متن زیر را بخوانید و درباره آن گفت‌وگو کنید :

- * کدام یک از این خصوصیات، در شما وجود دارد؟
- * آیا این خصوصیات، مسائلی هم برای شما ایجاد کرده است؟ چگونه؟
- * شما با این خصوصیات با مسائلی که پیش آمده چگونه برخورد می‌کنید؟
- * راه حل منطقی و درست برخورد با هر یک از آنها چیست؟

بیشتر بدانیم

برخی از خصوصیات که در دوره بلوغ و نوجوانی، در افراد ظهور می‌کند :

- هویت*جویی : نوجوان می‌خواهد خودش را بشناسد. بداند کیست؟ چه جایگاهی دارد؟ هدفش در زندگی چیست؟ و به کدام سمت باید حرکت کند؟ ...
- هیجان‌طلبی و میل به تجربه کردن : نوجوان سرشار از انرژی و هیجانات مختلف است و دوست دارد که با پدیده‌های تازه، آشنا شود و آنها را تجربه کند ...
- استقلال‌طلبی : نوجوان دوست دارد وابستگی‌اش را به دیگران کم کند، می‌خواهد خودش تصمیم‌گیری، انتخاب و در مورد مسائل اظهار نظر کند ...
- حساس شدن نسبت به خود : نوجوان توجه و حساسیت بیشتری به ظاهر خود پیدا می‌کند. او دوست دارد که مورد قبول و تأیید همسالانش قرار بگیرد ...
- شک و تردید : نوجوان گاه با شک و تردید نسبت به دانسته‌ها و آموخته‌های قبلی خود نگاه می‌کند. می‌خواهد تحقیق کند و خودش حقیقت را کشف کند.

ما نوجوانان، سرشار از نیرو و توانایی هستیم. ما حق داریم درس بخوانیم، مطالعه کنیم، حرفه و مهارت بیاموزیم، به ورزش و هنر پردازیم، استعدادهای خود را بشناسیم و شکوفا کنیم، تفریح و شادی کنیم و از زندگی لذت ببریم. ما وظیفه داریم از این دوره زندگی خود که هنوز مسئولیت اداره یک خانواده را بر عهده نگرفته‌ایم، به خوبی استفاده کنیم و قدر امکاناتی را که خانواده و مدرسه در اختیار ما می‌گذارند، بدانیم. ما نوجوانان رو به جوانی و بزرگسالی حرکت می‌کنیم و باید هدف‌هایی برای زندگی خود داشته باشیم.

فعالیت

- ۲- هر یک از شما فکر کنید و پاسخ‌ها را روی برگه کاغذ بنویسید.
 - (الف) چه هدف‌هایی برای زندگی خود دارید؟ سه هدف کوتاه‌مدت (یعنی هدفی که در یکی دو سال آینده می‌خواهید به آن برسید) و سه هدف بلندمدت (برای آینده دورتر) خود را بنویسید.
 - (ب) آیا هدف‌هایی که برای خودتان در نظر گرفته‌اید، قابل دسترسی هستند؟ چگونه می‌توان به این خواسته‌ها و هدف‌ها رسید؟
 - (پ) چه کسانی می‌توانند در رسیدن شما به این هدف‌ها کمک‌تان کنند؟ (به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم)

آسیب‌های اجتماعی

نوجوانی، فرصتی برای کسب شایستگی‌ها و مهارت‌های زندگی است و این فرصت کوتاه را باید غنیمت شمرد، اما در این دوره به دلیل برخی خصوصیتی که در دوران بلوغ به وجود می‌آید، افراد حساس‌ترند و ممکن است روحیه هیجانی و کنجکاوی آنها باعث شود که بیشتر در معرض آسیب‌های اجتماعی قرار بگیرند. از جمله آسیب‌های اجتماعی که مشکلات زیادی برای افراد یک جامعه به وجود می‌آورد، پرخاشگری و نزاع و اعتیاد است.

● پرخاشگری و نزاع

پرخاشگری و نزاع، نتیجه کنترل (مهار) نکردن خشم است. سال گذشته در کتاب تفکر و سبک زندگی تا حدی با موضوع خشم آشنا شدید و به لزوم کنترل (مهار) خشم، پی بردید.

خشم و عصبانیت، احساسی طبیعی است و هرکس در زندگی خود در مواقعی عصبانی می‌شود. اما مهم این است که در موقع خشم، رفتاری مناسب از خودمان بروز بدهیم.

راه‌های مختلفی برای بیان عصبانیت وجود دارد. برخی از این راه‌ها درست و مفید و برخی از آنها مضرند.

افرادی که راه‌های درست ابراز خشم را یاد نگرفته و نمی‌توانند به طور معمول خشم خود را کنترل (مهار) کنند، به افراد پرخاشگر تبدیل می‌شوند و ممکن است در بزرگسالی نیز به این رفتار ادامه دهند.

رفتارهای پرخاشگرانه درجات گوناگون دارد و ممکن است به شکل‌های مختلفی مانند آزار و اذیت، کتک زدن، مسخره کردن و تحقیر دیگران، بی‌ادبی نمودن و ناسزا گفتن و شکستن و تخریب وسایل، بروز کنند.

نوجوانان پرخاشگر، تحمل کمی دارند. پرخاشگری همچنین مشکلاتی را در یادگیری و تحصیل به وجود می‌آورد و زمینه را برای سایر آسیب‌های اجتماعی فراهم می‌کند. گاهی پرخاشگری ممکن است اثرات جبران‌ناپذیری در زندگی فرد به وجود بیاورد. ماجرای روبه‌رو را بخوانید.

عصر بود. حامد جلوی تلویزیون دراز کشیده و فیلمی را تماشا می‌کرد. صدای بچه‌ها را در کوچه می‌شنید که بازی می‌کردند، ولی حوصله بیرون رفتن نداشت. صدای زنگ خانه به صدا درآمد. حامد در را باز کرد. بهرام بود که به او لبخند زد و گفت: توپ ما در حیاط شما افتاده است. لطفاً آن را بیاور. حامد رفت و توپ را آورد. بچه‌ها در کوچه فوتبال بازی می‌کردند. حامد گفت: اگر یک بار دیگر توپتان به خانه ما بیفتد، آن را به شما نمی‌دهم.

اما پنج دقیقه بعد، دوباره صدای زنگ خانه به صدا درآمد. حامد عصبانی شده بود. در را باز کرد و گفت: مگر نگفتم دیگر توپ را به شما نمی‌دهم. بهرام هم جواب داد: حالا مگر چه شده؟ چرا این قدر عصبانی هستی؟ حامد رفت و توپ را از باغچه برداشت و به آشپزخانه برد و با چاقو ضربه‌ای به آن زد و توپ پاره‌شده را آورد و به بهرام داد و گفت: بفرما. بهرام نگاهی به توپ انداخت و رو به حامد فریاد زد: این چه کاری بود که کردی؟ باید خسارتش را بدهی. پدرت کجاست؟ بگو بیاد دم در؛ و می‌خواست داخل خانه شود که حامد او را به سمت بیرون، هل داد. ناگهان بهرام روی زمین افتاد و...

فعالیت

۳- الف) ماجرای حامد را بخوانید و به سلیقه خود کامل و در کلاس تعریف کنید. مجسم کنید و حدس بزنید پیامدهای این ماجرا چه می‌تواند باشد؟

ب) چه مشکلاتی برای خانواده حامد و چه دردسرهایی برای خانواده بهرام به وجود می‌آید؟

پ) به نظر شما حامد از چه راه‌های دیگری می‌توانست عصبانیت خود را به طور صحیح ابراز کند؟

۴- گفت‌وگو کنید: در هنگام عصبانیت چه اتفاقاتی در بدن می‌افتد؟ آیا فرد در هنگام عصبانیت می‌تواند خوب فکر کند؟ چرا؟

بچه‌ها!
این سه قاعده را در هنگام خشم و
عصبانیت به خاطر بسپارید :

- ۱- نباید به وسایل یا اموال خودم
و دیگران، صدمه بزنم.
- ۲- نباید به دیگران صدمه بزنم.
- ۳- نباید به خودم صدمه بزنم.

● گاهی اوقات ما از یک موضوع یا رفتار دیگران،
عصبانی می‌شویم. در اینجا باید یاد بگیریم که خشم خود
را کنترل (مهار) و از راه‌های صحیح، عصبانیت خود را
ابراز کنیم.

● گاهی اوقات ما در معرض عصبانیت دیگران
قرار می‌گیریم، یعنی با فردی مواجه می‌شویم که از دست
ما خشمگین است. در اینجا نیز باید یاد بگیریم چگونه
برخورد مناسب داشته باشیم.

وقتی دیگری از دست ما عصبانی است :

- به آرامی از او سؤال کنیم چرا از دست ما
عصبانی است و علت چیست؟
- به حرف‌های طرف مقابل، خوب گوش
کنیم و حرف‌های او را قطع نکنیم.
- اگر اشتباهی مرتکب نشده‌ایم، با آرامش
توضیح دهیم و اگر اشتباهی کرده‌ایم
عذرخواهی کنیم و راهی برای جبران
اشتباه، پیدا کنیم.
- اگر کسی از دست ما خیلی عصبانی
است، به طوری که حاضر به شنیدن
حرف‌های ما نیست و ممکن است به ما
صدمه بزند، فوراً صحنه را ترک کنیم و از
بزرگ‌ترها کمک بخواهیم.

وقتی ما از دست کسی عصبانی هستیم :

- به خدا پناه ببریم و با گفتن ذکر و نام و یاد
خدا خود را آرام کنیم.
- نفس‌های عمیق بکشیم و از یک تا ده
بشماریم.
- با رعایت سه قاعده‌ای که در بالا گفته
شد، علت عصبانیت خود را مؤدبانه و آرام
بیان کنیم.
- اگر نمی‌توانیم خود را آرام کنیم، محیط
ناراحت‌کننده را ترک کنیم.
- برای آرام کردن خود از گفت‌وگو و
مشورت با بزرگ‌ترها کمک بگیریم.
- خوبی‌های طرف مقابل را به یاد بیاوریم.

فعّالیت

۵- یکی از سخنان گوهریار پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله یا امامان بزرگوار علیهم السلام را دربارهٔ غلبهٔ بر خشم، انتخاب کنید. آن را با خط خوش بنویسید و تزئین کنید و سپس به دیوار منزل یا کلاس نصب نمایید.

۶- کاربرگه شماره (۳) راه‌های ابراز صحیح خشم را در کلاس، اجرا کنید.

امام علی علیه السلام

* خشم دشمن توست، پس آن را بر خود مسلط مگردان.

«غرر الحکم حدیث ۱۳۳۷»

امام صادق علیه السلام

* هر کسی مالک خشم خود نباشد، مالک عقل خود نخواهد بود.

«الکافی جلد ۲»

● موادّ مخدّر، تجربه‌ای خطرناک

یکی دیگر از آسیب‌هایی که در هر کشوری افراد و به‌ویژه جوانان را تهدید می‌کند، اعتیاد* به موادّ مخدّر است. شاید شما از طریق آشنایان و دوستان، روزنامه‌ها و مجلات یا فیلم‌های تلویزیون دربارهٔ موادّ مخدّر چیزهایی خوانده یا شنیده باشید. آیا تاکنون نام انواع موادّ مخدّر را شنیده‌اید؟ دربارهٔ موادّ مخدّر چه اطلاعاتی دارید؟ موادّ مخدّر، موادی هستند که مصرف آنها تغییراتی روی دستگاه عصبی ایجاد می‌کند و باعث کم شدن هوشیاری و بی‌حسی و بی‌حالی می‌شوند اما پس از تمام شدن اثر آن روی مغز، فرد حال بسیار بدی پیدا می‌کند و مجبور است دوباره به سمت آن ماده برود. به عبارت دیگر فرد به آن وابستگی پیدا می‌کند و حاضر است برای به دست آوردن آن ماده، هر کاری بکند. اکنون مطالبی را که در کادر صفحه بعد دربارهٔ آثار موادّ مخدّر نوشته شده، بخوانید.

شاید شما از خود پرسید چرا برخی افراد، گول می‌خورند و به سمت چنین موادی گرایش پیدا می‌کنند؟ بعضی از افراد ادعا می‌کنند برای فرار از مشکلات به این سمت کشیده شده‌اند. برخی از نوجوانان و جوانان که جرأت و مهارت «نه گفتن» را ندارند، تحت تأثیر دیگران قرار می‌گیرند و به خواسته‌های آنها پاسخ مثبت می‌دهند و فریب می‌خورند. بعضی دیگر از افراد از روی کنجکاوی یا خودنمایی و اینکه نشان دهند، دیگر بچه نیستند، سیگار و موادّ مخدّر را تجربه (آزمایش) می‌کنند. در حالی که تجربه موادّ مخدّر، خطرناک است و حتی با یک‌بار استفاده، فرد به دام آنها می‌افتد و به سادگی نمی‌تواند از شر آنها خلاص شود.

فعّالیت

گفت‌وگو کنید :

۷- آیا فردی که مشکلاتی در زندگی دارد، عاقلانه است به موادّ مخدّر پناه ببرد؟ چرا؟

۸- در سال‌های قبل مطالبی دربارهٔ مهارت «نه گفتن» آموختید. توضیح دهید منظور از این مهارت چیست؟

۹- علل گرایش افراد به موادّ مخدّر کدام‌اند؟ راه حل درست برخورد با هریک از آنها چیست؟

○ مواد مخدر که از قاچاقچیان کشف شده است.

• ماده نیکوتین در سیگار و تنباکو در قلیان به قلب و شش‌ها آسیب می‌رسانند. این مواد همچنین باعث بروز بیماری سرطان می‌شوند.

• تریاک، هروئین، حشیش، شیشه، کراک، و قرص‌های اِکستازی (وجدزدگی^۱)، از جمله موادمخدر و افیونی هستند که آسیب‌های شدیدی به جسم و روان افراد وارد می‌کنند. این مواد اثراتی مخرب بر مغز و سیستم (دستگاه) اعصاب مرکزی انسان می‌گذارند. ضعیف و رنجور شدن، لرزش و سرگیجه، خواب نامنظم، از دست دادن کنترل خود و تغییر در شخصیت و رفتار فرد، از جمله این تأثیرات است. برخی از موادمخدر، محرک یا توهم‌زا هستند و به آنها «روان‌گردان» هم می‌گویند. افراد با مصرف این مواد، دچار هیجان یا توهم (خیال) می‌شوند و نمی‌توانند واقعیت را تشخیص دهند. بنابراین با مصرف این مواد از حال طبیعی خارج شده و عقل خود را از دست می‌دهند و دست به اعمال خلاف و خطرناک می‌زنند و معمولاً به خود یا دیگران صدمه وارد می‌کنند.

به‌طور کلی همه افراد معتاد نسبت به زندگی خود بی‌توجه می‌شوند. آنها به تدریج دوستان سالم خود را از دست می‌دهند، در رابطه با اعضای خانواده‌شان دچار مشکل می‌شوند و نمی‌توانند به تحصیل یا کار خود ادامه دهند. همچنین، افراد معتاد دچار مشکلات قانونی می‌شوند و جامعه آنان را از خود طرد می‌کند.

نوجوانان عزیز، مراقب باشند و بدانند:

بر طبق قانون، نگهداری و مخفی نمودن، خرید و فروش و پخش، مصرف و واردات و صادرات مواد مخدر، جرم* است و افرادی که مواد مخدر را در جامعه پخش یا خرید و فروش کنند با شدیدترین مجازات‌ها روبه‌رو می‌شوند. گاهی ممکن است قاچاقچیان* مواد مخدر، کودکان و نوجوانان را فریب دهند و از آنها سوءاستفاده کنند و بخواهند در مقابل دریافت پولی، مقداری از این مواد را برایشان جابه‌جا کنند. اگر نوجوانی این کار خطا را بکند، حتی اگر فریب خورده و مجبور شده باشد، مجرم شناخته شده و به زندان منتقل می‌شود، چون عمل مجرمانه‌ای انجام داده است.

فعالیت

۱۰- با توجه به مطالبی که در این صفحات خواندید و دانسته‌های قبلی خود، به‌طور گروهی، پیامدهای مصرف مواد مخدر را در زندگی یک فرد، روی کاغذ فهرست کنید و به معلم بدهید.

۱۱- چرا بیشتر کشورها با قاچاقچیان و مصرف‌کنندگان مواد مخدر مبارزه می‌کنند؟

در درس قبل با نمونه‌هایی از آسیب‌های اجتماعی که افراد را تهدید می‌کند، آشنا شدید. این سؤال پیش می‌آید که چه کسانی از نوجوانان در برابر آسیب‌ها و تهدیدات، محافظت می‌کنند؟

● خود

نخست، هر نوجوانی باید خودش از خود مراقبت کند. سال گذشته خواندید که هر فرد نسبت به بدن و روح و روان خود مسئول است و باید از اعمال و رفتاری که به سلامتی بدنی و روانی او لطمه می‌زند، پرهیز کند.

البته در این راه باید همیشه از خداوند متعال و ائمه معصومین علیهم‌السلام که بهترین وسیله و راه نجات هستند کمک بگیریم و از طریق نماز و دعا و نیایش از خدا و واسطه‌های فیض الهی بخواهیم تا ما را یاری کنند که در راه راست حرکت کنیم و در مقابل وسوسه‌های شیطانی تسلیم نشویم.

● خانواده

پدر و مادر، مسئولیت مراقبت از فرزندان و فراهم کردن امکانات زندگی برای آنها را دارند. پدر و مادر در تربیت و مراقبت فرزندان، حق قانونی دارند. آنها حق دارند تا زمانی که فرزندانشان مستقل نشده‌اند، بر فعالیت‌های آنها نظارت دقیق داشته باشند.

● مدرسه

نوجوانان، بخش زیادی از زندگی خود را در مدرسه می‌گذرانند. معلمان و مسئولان مدرسه نیز مانند پدر و مادر، مسئولیت مهم و قانونی مراقبت از نوجوانان را در برابر آسیب‌های اجتماعی به عهده دارند. آنها نوجوانان را برای داشتن زندگی شایسته، تربیت می‌کنند.

● قانون

قانون از حقوق همه افراد از جمله نوجوانان حمایت می‌کند. نیروی انتظامی (پلیس) برای برقراری امنیت و حفاظت از مردم تلاش و با کسانی که قوانین را نقض کنند، برخورد می‌کند. البته، پلیس قانون وضع نمی‌کند و قدرت نامحدود هم ندارد، بلکه پلیس نیز در چارچوب قوانین و تا جایی که قانون به او اجازه می‌دهد، باید با اقتدار عمل کند.

فعالیت

- ۱- چرا والدین حق دارند از فرزندانشان بپرسند به کجا می‌روند؟ با چه کسانی دوست هستند؟ چه موقع به خانه برمی‌گردند؟ و سؤالاتی از این قبیل ...
- ۲- به نظر شما ارتباط با خدا از طریق نماز و دعا، چگونه ما را از افتادن به دام آسیب‌ها، حفظ می‌کند؟ توضیح دهید.
- ۳- درباره چگونگی تقویت اراده و تسلط بر تمایلات خود فکر کنید و چند تمرین پیشنهاد کنید.

سال گذشته، شما با برخی وظایف قوه مقننه، آشنا شدید. دانستید که قانون از حقوق همه مردم حمایت می‌کند و همه مردم در برابر قانون، مساوی هستند. اما اگر قانون رعایت نشود، چه باید کرد؟ هر چند بسیار خوب است که همه مردم در کنار هم به گونه‌ای زندگی کنند که هیچ‌وقت اختلافی بین آنها پیش نیاید، همه وظایف خود را به‌خوبی انجام دهند، به حقوق یکدیگر احترام بگذارند و قوانین را رعایت کنند، اما به هر حال در هر جامعه‌ای افرادی وجود دارند که با زیر پا گذاشتن قانون تخلف می‌کنند. همچنین در هر جامعه‌ای اختلافاتی بین افراد، به وجود می‌آید. این اختلافات ممکن است در اثر آگاه نبودن و ندانستن قانون پیش بیاید و یا افرادی عمداً از قانون سرپیچی کنند.

قوه قضائیه

در هر جامعه‌ای باید نهادی وجود داشته باشد که عدالت اجتماعی را برقرار سازد، بر اجرای قوانین نظارت کند، با تخلفات برخورد کند و متخلفان را به مجازات برساند.

این نهاد، «قوه قضائیه» است که پشتیبان حقوق فردی و اجتماعی افراد است.

بر طبق قانون اساسی، رئیس قوه قضائیه از سوی رهبر جمهوری اسلامی به مدت پنج سال انتخاب می‌شود. رئیس قوه قضائیه باید فردی مجتهد، عادل، آگاه به امور قضایی و مدیر و مدبر باشد.

بیشتر بدانیم

قوه قضائیه وظایف زیر را برعهده دارد :

۱- رسیدگی به شکایت‌های مردم و حل اختلافات آنها

۲- کشف جرم، تعقیب و مجازات مجرمان

۳- اقدامات مناسب برای پیشگیری از وقوع جرم

۴- گسترش عدل و آزادی‌های مشروع در جامعه

۵- نظارت بر حسن اجرای قوانین در سازمان‌ها و دستگاه‌های اداری

قوه قضائیه وظایف قانونی خود را از طریق ارکان و سازمان‌های

مختلفی که دارد، انجام می‌دهد.

برخی ارکان و سازمان‌های وابسته به قوه قضائیه

- دادگاه‌ها و دادسراها
- دیوان عالی کشور
- دیوان عدالت اداری
- سازمان بازرسی کل کشور
- سازمان قضایی نیروهای مسلح
- سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی
- سازمان ثبت اسناد و املاک
- سازمان پزشکی قانونی

رسیدگی به شکایت‌های مردم و حل اختلافات

یکی از مهم‌ترین وظایف قوه قضائیه، حل کردن اختلافات مردم است. البته در هر اختلافی بهتر است افراد سعی کنند در درجه اول از راه مسالمت‌آمیز و با گفت‌وگو موضوع را حل کنند و در این راه از افراد باتجربه‌تر و ریش‌سفیدان فامیل و شورای حل اختلاف محلّه کمک بگیرند و در صورتی که نتیجه‌ای حاصل نشد برای حل اختلاف به دادگاه مراجعه نمایند. دادگاه‌ها انواع گوناگون دارند. همچنین، هیچ‌گاه افراد نباید برای گرفتن حق خود، به طور خودسرانه یا از راه زد و خورد و نزاع، عمل کنند.

انواع دعاوی (اختلافات)

به طور کلی دعاوی‌ای که در دادگاه‌ها طرح می‌شوند، به دو دسته تقسیم می‌شوند:

دعاوی (اختلافات) کیفری: مربوط به اعمالی است که دادگاه برای فردی که مرتکب جرمی شده است، مجازات تعیین می‌کند.

موقعیت‌های ۱ و ۲، نمونه‌هایی از دعاوی کیفری است: در موقعیت (۱) به موجب قانون، فحاشی و افترا یا قدرت‌نمایی، جرم است و مجازات زندان دارد.

در موقعیت (۲) نیز به موجب قانون، اگر کسی بدون داشتن مدرک، خود را پزشک، مهندس، وکیل و... معرفی کند و بخواهد از راه فریب دیگران، منافع را به دست آورد. «غصب عنوان» نموده و این کار، جرم است و مجازات زندان دارد.

دعاوی (اختلافات) حقوقی: مربوط به اعمالی است که دادگاه مجازاتی تعیین نمی‌کند بلکه افراد را ملزم می‌کند که تکالیفشان را انجام دهند یا حقوق قانونی دیگران را بدهند.

موقعیت‌های ۳ و ۴، نمونه‌هایی از دعاوی حقوقی است: در موقعیت (۳) دادگاه، میزان ضرر و زیان را تعیین می‌کند و فرد باید خسارات را بپردازد.

در موقعیت (۴) نیز پس از رأی دادگاه، فردی که خطا کرده، باید حقوق دیگری را به او پس دهد.

● موقعیت (۱)

در یک مغازه، فردی به هنگام اختلاف بر سر موضوعی با یک مشتری دیگر شروع به توهین و فحاشی و افترا زدن به او نمود و او را با قدرت نمایی تهدید کرد.

● موقعیت (۲)

در محله آقای صادقی فردی در منزل شخصی‌اش افراد بیمار را می‌پذیرد و از آنها حق ویزیت دریافت می‌کند. این فرد مجوز نظام پزشکی ندارد.

● موقعیت (۳)

یکی از همسایگان خانم شریفی در هنگام ساختمان‌سازی به طور ناخواسته، قسمتی از خانه او را با خاک بردار^۱ (لودر) خراب کرده است.

● موقعیت (۴)

آقای سعیدی ادعا می‌کند بخشی از زمین کشاورزی آقای محسنی را خریده و در آن درخت کاری نموده است اما آقای محسنی می‌گوید مقدار زمین تصرف شده مطابق با سندی که تنظیم شده، نیست.

در دادگاه، قاضی مدارک خواهان (شاکی)* و خوانده* را مطالعه می‌کند و از آنها می‌خواهد تا دلایل خود را بیان کنند. قاضی باید فردی عادل و آشنا با قوانین باشد. در همه دادگاه‌ها، افراد حق دارند فردی را به عنوان «وکیل» انتخاب کنند تا از حقوق آنها دفاع کند. وکیل کسی است که در رشته حقوق درس خوانده و به قوانین آشناست و پروانه (اجازه‌نامه) وکالت دارد. اگر کسی توانایی مالی نداشته باشد که وکیل بگیرد، می‌تواند از دادگاه درخواست وکیل کند. همچنین افراد می‌توانند قبل از نوشتن شکایت در مجتمع‌های قضایی، با مشاور حقوقی در آن مجتمع مشورت کنند تا بدانند چگونه شکایت خود را مطرح کنند.

○ دادگستری مرجع رسمی رسیدگی به شکایات مردم و سازمان‌هاست و زیر نظر رئیس قوه قضائیه اداره می‌شود.

فعالیت

- ۴- فردی بابت فروش چند تخته فرش، از مشتری چک دریافت کرده است اما وقتی به بانک مراجعه کرده، پی برده که آن چک موجودی ندارد. او نه قوانین مربوط به چک را می‌داند و نه چگونگی طرح شکایت را. چه باید بکند؟
- ۵- در موقعیت‌های ۱ تا ۴ صفحه قبل دو مورد جرم وجود دارد. این جرم‌ها را بیان کنید.
- ۶- چرا افراد نباید خودسرانه یا از راه دعوا و زدوخورده به حل اختلافات بپردازند؟ مثالی بیاورید.

آسیب اجتماعی: آسیب اجتماعی معنا و مفهوم گسترده‌ای دارد اما به طور کلی به هر پدیده و مسئله نامطلوب و مضر در سلامت اجتماعی و هر شرایطی که برای جامعه اختلال ایجاد کند، آسیب اجتماعی می‌گویند، مثل جنایت، طلاق، پرخاشگری و نزاع، سرقت، فقر، بی‌سوادی، اعتیاد.

هویت: احساس و آگاهی و شناخت نسبت به خود

اعتیاد: وابستگی جسمی و روانی به یک ماده [مخدر] به طوری که اگر فرد آن ماده را مصرف نکند دچار بی‌قراری، پریشانی و درد می‌شود و برای به دست آوردن آن ماده به هر کاری دست می‌زند.

جرم: هر عملی که قانون را نقض کند و برای آن مجازاتی تعیین شده باشد (مجازات‌ی در پی داشته باشد).

قاچاقچی: فردی که مواد یا کالاهایی را به طور غیرقانونی از جایی به جای دیگر حمل کند یا به فروش برساند.

خواهان (شاکی): کسی که شکایتی را در دادگاه علیه فردی یا مؤسسه‌ای طرح می‌کند.

خوانده: کسی که از او شکایت شده است.

به کاربندیم

۱- با راهنمایی معلم و همفکری دوستانتان یکی از آسیب‌های اجتماعی را که در محیط زندگی شما وجود دارد در نظر بگیرید و انجمنی برای مبارزه با آن آسیب پیشنهاد بدهید. بگویند این انجمن چه فعالیت‌هایی می‌تواند انجام دهد؟

۲- یک دماسنج خشم درست کنید. در طی هفته، چیزهایی که شما را عصبانی کرده و علت آن را بنویسید و روی دماسنج نشان دهید عصبانیت شما در هر موقعیت در چه درجه‌ای قرار داشته است. بعد فکر کنید در هر مورد چگونه می‌توانید خود را کنترل و مسئله را حل کنید. کدام موارد مرتباً تکرار شده است؟

شنبه ۲۰ آبان ماه

میزان عصبانیت	درجه	امروز
خیلی زیاد	۱۰۰	
زیاد	۷۰	
متوسط	۴۰	
کم	۲۰	
اصلاً	۰	

۳- در مواقعی که به مشکلی برمی‌خوریم، چگونه با پلیس تماس می‌گیریم؟ با چه شماره‌ای؟

۴- درباره کار یک وکیل، پرس‌وجو کنید و نتیجه را در یک بند (پاراگراف) در کلاس بیان نمایید.

عصر ارتباطات

۴ فصل

امروزه ما در دنیای زندگی می‌کنیم که می‌توانیم با دیگران در هر جای دنیا که باشند به راحتی ارتباط برقرار کنیم، به کمک ابزارهای ارتباطی مانند کتاب، مطبوعات، رادیو، تلویزیون، تلفن و اینترنت و... اخبار را همزمان یا اندک‌زمانی پس از وقوع بشنویم یا ببینیم و هر لحظه انبوهی از اطلاعات در مورد مسائل مختلف را به دست آوریم یا به دیگران منتقل کنیم. امروزه با پیشرفت در فناوری ارتباطات، تأثیر مرزهای زمانی و مکانی کاهش یافته است و گروهی از صاحب‌نظران را بر آن داشته به دوره‌ای که در آن زندگی می‌کنیم، عصر ارتباطات و اطلاعات، لقب بدهند.

شما با آموختن این فصل و انجام فعالیت‌های آن، پی‌می‌برید:

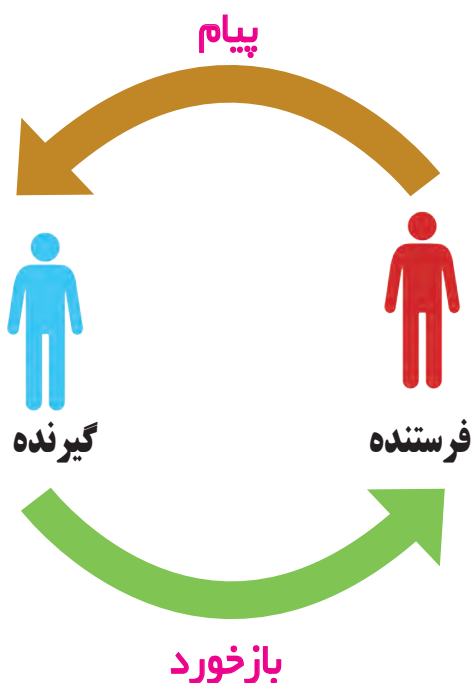
- ۱- ارتباط چیست و عناصر آن کدام است؟
- ۲- رسانه چیست و وسایل ارتباطی در طی زمان چه سیر تحولی را طی کرده‌اند؟
- ۳- فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی چه نقشی در زندگی روزمره ما دارند؟
- ۴- رسانه‌های جمعی چگونه بر فرهنگ عمومی تأثیر می‌گذارند؟
- ۵- برای مقابله با اثرات منفی رسانه‌ها چه باید بکنیم؟

نیاز به ارتباط

ارتباط برقرار کردن یکی از نیازهای مهم بشر است. بدون ارتباط ما نمی‌توانیم زندگی کنیم. دنیایی را تصوّر کنید که در آن همه چیز داشته باشیم اما با کسی ارتباط نداشته باشیم. به راستی در چنین دنیایی ادامهٔ زندگی ممکن نیست. ارتباط، انسان را قادر می‌کند تا خواسته‌ها و نیازهای خود را به دیگران منتقل کند. محبت کردن، تبادل افکار و اعتقادات، تبادل اطلاعات، در میان گذاشتن احساسات (اندوه و خوشحالی و...)، حل کردن مسائل، درک کردن دیگران، همه و همه از طریق ارتباط بین انسان‌ها میسر می‌شود.

ما در شبکه‌ای از ارتباطات به سر می‌بریم. این شبکه از خانواده و دوستان و محله و مدرسه شروع می‌شود و سپس به کمک وسایل ارتباط جمعی* می‌توانیم حتی در سطح ملی* و فراملی* ارتباط برقرار کنیم.

عناصر ارتباط

ارتباط یعنی جریان ارسال و دریافت پیام.

بنابراین هر ارتباطی چهار عنصر اصلی دارد:

۱- فرستنده (ارسال‌کننده پیام)

۲- گیرنده (دریافت‌کننده پیام)

۳- پیام

۴- بازخورد

برای مثال وقتی به دوستی سلام می‌کنیم یا به او لبخند می‌زنیم، ما فرستندهٔ یک پیام و دوستان گیرندهٔ آن است. پیام هم سلام یا لبخند ماست.

اگر گیرنده نیز به فرستنده پیامی بفرستد و او را متوجه کند که معنی پیام را دریافت کرده به این عمل «بازخورد» می‌گویند.

هر یک از ما در طی روز، پیام‌های زیادی را ارسال و دریافت می‌کنیم. این پیام‌ها به روش‌های مختلف و با ابزار متفاوت فرستاده می‌شوند، ممکن است با کلام باشد یا با رفتار و حرکات، از طریق نوشته باشد یا تلفن و... .

هر وسیله‌ای که پیامی را از فرستنده به گیرنده منتقل کند، رسانه نام دارد. در یک ارتباط کلامی، زبان یک رسانه است. بنابراین رسانه از ابزاری مانند زبان تا ابزارهای چاپی (علائم، کتاب‌ها، روزنامه‌ها و مجلات و...) و ابزارهای الکترونیکی (تلفن، رادیو، تلویزیون، اینترنت و...) را دربر می‌گیرد.

فعالیت

۱- هر یک از شما به نوبت چند پیام را که از منابع مختلف در دو روز گذشته دریافت کرده‌اید، بیان کنید و بگویید برای انتقال هر کدام، از چه رسانه‌ای استفاده شده بود.

مطالعه برای انجام فعالیت

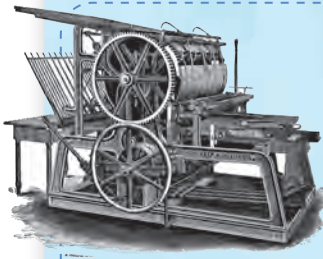
سیر تحول رسانه‌ها (وسایل ارتباطی)

بشر در طول حیاتش و از اولین روزهایی که زندگی اجتماعی خود را آغاز کرد از اصوات و سپس کلمات برای برقراری ارتباط با هموعانش استفاده کرد و سرانجام با ابداع الفبا و خط توانست، بهتر افکار خود را به دیگران انتقال دهد.

- در گذشته، انسان‌ها برای برقراری ارتباط با سایر آدمیان در فواصل دور، از وسایلی چون کبوتران پیغام‌بر، دوندگان تیزپا، اسب‌سواران تندرو، اعلام خبر با آتش و دود، و نظایر آن استفاده می‌کردند. با این حال اکثر مردم از آنچه در مکان‌های دورتر رخ می‌داد و از اوضاع و احوال مردم سایر نقاط بی‌اطلاع بودند.

یکی از ابتکارات مهم ایرانیان باستان، به وجود آوردن چاپارخانه‌ها بود که در مسیر راه‌های ارتباطی ساخته می‌شد. در این چاپارخانه‌ها همیشه اسب‌های تازه نفس نگهداری می‌شدند که نامه‌ها و پیام‌ها را از جایی به جای دیگر در فاصله‌های دور انتقال می‌دادند.

دستگاه چاپ

● شاید بتوان گفت اولین تحول مهم در ارتباطات، اختراع ماشین چاپ در قرن پانزدهم میلادی بود. هر چند چاپ در گذشته به خصوص در چین و ایران اسلامی نیز وجود داشت اما شکل و روش جدید آن توسط گوتنبرگ آلمانی ابداع شد و او توانست روشی به وجود بیاورد که مطالب با سرعت و دقت بیشتر به چاپ برسد. با پیشرفت صنعت چاپ، تحول بزرگی در تولید کتاب و انتشار علوم و فنون در همه جا پدید آمد.

تلگراف

● تحول بعدی استفاده از الکتریسیته بود. در سال ۱۸۴۰ میلادی «مورس» دستگاه تلگراف را اختراع کرد و توانست با استفاده از الکتریسیته و ارسال کدهای نقطه و خط، پایه‌های ارتباط الکتریکی از راه دور را بنکند. اما اتفاق مهم‌تر مربوط به سال ۱۸۷۶ میلادی بود. زمانی که «گراهام بل» تلفن را اختراع کرد و این امکان را برای بشر به وجود آورد که بتواند با فاصله بسیار دور ارتباط کلامی برقرار کند و صدای انسان در کیلومترها دورتر شنیده شود. البته در آن زمان و برای مدتی طولانی، تلفن‌ها با استفاده از سیم به هم وصل می‌شدند.

گراهام بل، تلفن

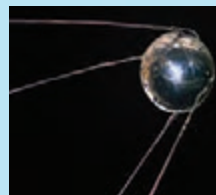
● تحول بعدی به وجود آمدن ارتباطات بی سیم بود. در سال ۱۸۹۵ «مارکونی» ایتالیایی، رادیو را اختراع کرد و ارسال علائم (سیگنال‌ها) با استفاده از امواج رادیویی (بدون سیم) در فضا، صورت گرفت. اولین ایستگاه‌های رادیویی آغاز به کار کردند. پس از آن با اختراع سینما و تلویزیون و به راه افتادن شبکه‌ها و ایستگاه‌های تلویزیونی دوره جدیدی در زندگی اجتماعی پدید آمد. در سال ۱۹۵۷ روس‌ها نخستین قمر مصنوعی یا ماهواره‌ای به نام «اسپوتنیک ۱» را به مدار زمین فرستادند و زمینه برای استفاده از ارتباطات بی سیم در سطح جهان فراهم شد.

مارکونی

رادیو

بیشتر بدانیم

● بالین وجود، مهم‌ترین و عظیم‌ترین تحول در ارتباطات در چهارده اخیر به وقوع پیوست:

* با ورود رایانه به زندگی بشر، انقلابی در ذخیره اطلاعات به وجود آمده است. رایانه‌ها می‌توانند حجم زیادی از اطلاعات را در خود ذخیره کنند. برای مثال، متون صد ها کتاب یک کتابخانه بزرگ را می‌توان در یک لوح فشرده (DVD) ذخیره کرد.

از سوی دیگر، فناوری اطلاعات با پیشرفت در وسایل ارتباطی یعنی وسایلی که اطلاعات را از جایی به جایی منتقل می‌کنند، همراه شده است. سال گذشته در کتاب کار و فناوری با (ICT) «آی سی تی» آشنا شدید و دانستید «فناوری اطلاعات و ارتباطات، فرایندهای گردآوری، ذخیره سازی، پردازش و مبادله و انتقال اطلاعات است». امروزه در یک لحظه می‌توان حجم وسیعی از اطلاعات را از جایی به جای دیگر جهان منتقل کرد.

* **ماهواره‌ها** حجم زیادی از اطلاعات و پیام‌ها را بدون آنکه به سیم نیاز باشد از جایی به جای دیگر که زمین منتقل می‌کنند. ماهواره‌ها امکان استفاده از تلفن همراه، شبکه‌های تلویزیونی و اینترنت را به صورت فرامی، فراهم می‌کنند. شبکه «اینترنت» از اتصال هزاران رایانه تشکیل شده که افراد در سراسر جهان می‌توانند به راحتی بایکدیگر ارتباط برقرار کنند، گفت و گو کنند، و در کتابخانه‌ها شوند، اطلاعات سیاسی، اقتصادی، هنری و... به دست آورند و مطالب و اطلاعات خود را با صدها نفر در جهان در یک لحظه به اشتراک بگذارند.

فعالیت

- ۲- الف) متن سیر تحول رسانه‌ها را بخوانید و چهار تحول مهم در ارتباطات را به ترتیب و مختصر، بیان کنید.
- ب) دو وسیله مهم که به انقلاب در فناوری اطلاعات و ارتباطات کمک کردند، چه بود؟
- ۳- مجسم کنید هیچ‌یک از رسانه‌های امروزی مانند رادیو، تلویزیون، اینترنت، تلفن و... نبودند. سپس فکر کنید که در این صورت چه مزایا و فواید و یا چه مشکلات و کمبودهایی وجود می‌داشت؟ نظر خود را در کلاس به بحث بگذارید.
- ۴- آیا تاکنون از پست الکترونیک (ایمیل) استفاده کرده‌اید؟ اگر پاسخ شما، آری است، برای بقیه هم کلاسی‌هایتان چگونگی کار را توضیح دهید و آن را با پست معمولی مقایسه کنید.

وزارتخانه «ارتباطات و فناوری اطلاعات» خدمات پستی، مخابراتی، رادیویی، صدا و تصویر را به مردم ارائه می‌کند و مسئولیت توسعه وسایل ارتباطی در کشور را به عهده دارد.

برخی از شرکت‌ها، سازمان‌ها و مراکز تابعه وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات، عبارت‌اند از :

بیشتر بدانیم

- سازمان فضایی ایران
- سازمان فناوری اطلاعات ایران
- شرکت مخابرات ایران
- شرکت پست
- موزه ارتباطات
- پست بانک ایران (پست مالی)

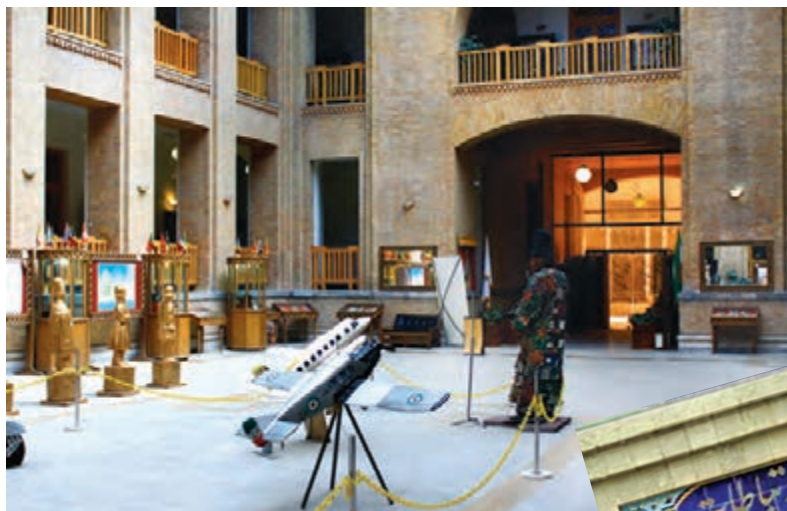
فعّالیت

۵- در سال ۱۳۹۰ و به فرمان مقام معظم رهبری، شورایی به نام «شورای عالی فضای مجازی»، به منظور سیاست‌گذاری، تصمیم‌گیری و هماهنگی در فضای مجازی کشور تأسیس شد. می‌توانید با مراجعه به سایت مرکز ملی فضای مجازی (majazi.ir) ببینید کدام یک از مسئولین کشور، در این شورا عضو هستند.

- چند مورد از وظایف این شورا را پرس‌وجو و فهرست کنید.

بیشتر بدانیم

موزه ارتباطات (پست و مخابرات) در خیابان امام خمینی علیه السلام تهران قرار دارد. در این موزه که یک موزه قدیمی است، برخی ابزارها و پیام‌رسان‌های قدیمی، سیر تحول ارتباطات در کشور ایران و همچنین فعالیتهای برخی کشورهای دیگر در زمینه پست و مخابرات به نمایش گذاشته شده است.

دانستید که امروزه همهٔ جوامع با انقلاب بزرگی در فناوری اطلاعات و ارتباطات روبه‌رو شده و این فناوری بر همهٔ جنبه‌های زندگی آنان اثر گذاشته است. به نمونه‌هایی از کاربردهای فناوری اطلاعات و ارتباطات در زندگی روزمره توجه کنید :

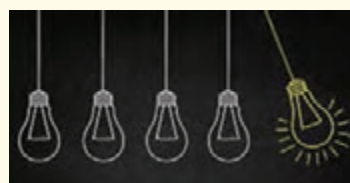
مکاتبه و ارتباط سریع با دیگران

با پست الکترونیک (ایمیل) می‌توان نامه‌نگاری کرد و فایل‌های متنی یا صوتی و تصویری را به همراه نامه ارسال نمود. با تلفن همراه نیز می‌توان به راحتی با دیگران مکالمه کرد یا برای آنها پیام فرستاد.

تبلیغات

فضای مجازی به علت مخاطبان فراوان، محیط مناسبی برای تبلیغ است؛ از جمله تبلیغ برای محصولات یک کارخانه ایرانی یا تبلیغ برای یک فکر و باور درست.

کسب و کار

از طریق اینترنت، می‌توانیم ویژگی‌های کالای موردنیاز خود را بررسی کنیم، تصویر کالاها را ببینیم و قیمت آنها را با هم مقایسه کنیم.

پس از انتخاب، از طریق پایانه‌های فروش و با کارت اعتباری، می‌توانیم به صورت اینترنتی خرید کنیم. علاوه بر این، فضای مجازی می‌تواند به عنوان بستری برای کالاهایی که قصد فروش آن را داریم، مورد استفاده قرار گیرد.

البته همیشه هنگام خرید یا سفارش اینترنتی از یک

فروشگاه، باید اصول امنیتی را رعایت کنیم تا برخی افراد سودجو نتوانند برای ما مشکلاتی را به وجود بیاورند.

فعالیت‌های علمی

گاهی ممکن است برای جست‌وجوی معنی یک لغت در دایرةالمعارف‌ها یا پیدا کردن مطلبی، وقت زیادی صرف کنیم، در حالی که با جست‌وجو در اینترنت به راحتی و سرعت می‌توان مطلب مورد نظر را پیدا نمود.

البته باید بدانیم که استفاده از اینترنت، همیشه نمی‌تواند جایگزین مطالعه و استفاده از کتاب باشد و گاهی استفاده فراوان از اینترنت، عمق و دقت پژوهش‌های ما را کاهش می‌دهد.

آموزش

استاد می‌تواند با استفاده از وسایل ارتباطی نوین، از راه دور در چند کلاس تدریس کند و یا با دانشجویانش، همان‌طور که در کلاس به‌طور حضوری صحبت می‌کند، ارتباط برقرار کند.

در این آموزش، استاد و دانشجو، صدا و تصویر یکدیگر را دریافت می‌کنند و نیازی به سفر استاد به شهری که دانشجویان در آن زندگی می‌کنند و تشکیل کلاس در آنجا، نیست. به این

نوع آموزش، آموزش از طریق ویدئو کنفرانس (دور سخنی)^۲ می‌گویند.

بهره‌گیری از خدمات دولت الکترونیکی*

● پرداخت قبض آب و برق و تلفن و ... به وسیله تلفن یا اینترنت از داخل منزل

● ثبت نام حج و زیارت

● ثبت نام کنکور، آگاهی از

نتایج آزمون‌ها

● صدور گواهینامه‌ها

● رزرو یا خرید بلیت هواپیما،

قطار و ...

● آگاهی از میزان مالیات

تعیین شده و پرداخت آن

و ...

عملیات بانکی

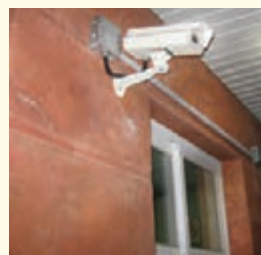
افراد از طریق تلفن، دستگاه خودپرداز و اینترنت می‌توانند به شبکه بانکی متصل شوند و کارهایی مانند واریز کردن پول به حساب دیگران، گرفتن موجودی، دریافت صورت حساب یا برداشتن پول از حساب خودشان را انجام دهند.

امنیت و نظارت

با استفاده از تلویزیون‌های مدار بسته، تلفن همراه و اینترنت، می‌توان مکان‌های مهم مثل فرودگاه‌ها، موزه‌ها، فروشگاه‌های بزرگ و ... را واپایش^۳ (کنترل) کرد و جلوی اعمال خلاف یا سرقت را گرفت. برای مثال افراد می‌توانند با استفاده از این وسایل از منزل خود، محل کارشان را مشاهده کنند و بالعکس.

با استفاده از دوربین‌ها و رایانه‌ها، کنترل ترافیک نیز انجام می‌گیرد و تخلفات رانندگی ثبت می‌شود.

دسترسی به اخبار

رسانه یکی از وسایل تولید و پخش خبر است و نگاه بسیاری از مخاطبان به وقایع و افکار مختلف، براساس همین اخبار و اطلاعات تولید شده توسط رسانه‌ها شکل می‌گیرد. توجه نکردن به منابع تولید و نشر خبر، گاهی می‌تواند سبب تغییر یا انحراف در ذهن و افکار عمومی شود.

همان‌طور که ملاحظه کردید بسیاری از این فناوری‌ها موجب می‌شوند که در وقت و هزینه‌ها صرفه‌جویی شود، رفت و آمدها در شهرها کمتر شود و به علاوه بتوانیم در ۲۴ ساعت شبانه‌روز، و نه فقط در ساعاتی معین، از این خدمات بهره‌مند شویم. البته تحول در فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی همچنان ادامه دارد و در آینده نیز ادامه پیدا خواهد کرد. برای مثال هم اکنون فناوران در حال ابداع روشی هستند که در آن افراد بتوانند با تلفن همراه خود و از راه دور، وسایل خانه را روشن و خاموش کنند یا مأموران آب و برق و گاز و... بتوانند بدون مراجعه به منازل، میزان مصرف آنها را ثبت کنند و قبض را ارسال نمایند.

فعالیت

- ۱- شما یا اعضای خانواده‌تان تاکنون از کدام یک از فناوری‌های ارتباطی که در دو صفحه قبل آمده استفاده کرده‌اید؟ فهرست کنید.
- ۲- آیا می‌دانید پلیس فتا چیست؟ در این باره تحقیق کنید و برخی خدمات این مرکز را در کلاس مطرح کنید. (برای این کار می‌توانید به سایت پلیس فتا مراجعه کنید.)
- ۳- کاربرگه شماره (۴) پیش‌بینی آینده را در منزل کامل کنید. شما چند هفته وقت دارید درباره موضوع فعالیت فکر کنید.

تأثیر وسایل ارتباط جمعی (رسانه‌های ارتباط جمعی) بر فرهنگ عمومی

امروزه صاحب‌نظران معتقدند که رسانه‌های ارتباط جمعی، با تولید انبوه اخبار و اطلاعات و طراحی برنامه‌های سرگرم‌کننده، تأثیر زیادی بر سبک زندگی و هویت افراد می‌گذارند. آنها چنین بحث می‌کنند که رسانه‌ها می‌توانند موجب شوند که مردم به شیوه‌های خاصی فکر کنند و یا وقایع را همان‌طور که آنها می‌خواهند ببینند. به عبارت دیگر رسانه‌ها روی باورها و افکار و رفتار انسان‌ها اثر می‌گذارند. این اثرات ممکن است مثبت یا منفی باشند.

صاحب‌نظران درباره اثرات منفی رسانه‌های ارتباط جمعی مطالبی را بیان کرده‌اند:

* بعضی از آنها می‌گویند امروزه بخش زیادی از وقت مردم جهان صرف تماشای تلویزیون یا استفاده از اینترنت می‌شود. در اغلب فیلم‌ها زد و خورد و خشونت به نمایش گذاشته می‌شود. در این فیلم‌ها کمتر انسان‌ها را در حال حل کردن مسائل به‌طور صلح‌آمیز نشان می‌دهند. بسیاری از افراد و به‌خصوص نوجوانان ممکن است تحت تأثیر این صحنه‌ها قرار بگیرند و در آینده، در زندگی روش‌های خشونت‌آمیز را به کار ببرند؛ همچنین برخی از پایگاه‌های اینترنتی ممکن است، بی‌بند و باری‌های اخلاقی را در کاربران* ترویج کنند و از این طریق بر فرهنگ جامعه اثر منفی بگذارند.

بازی‌های رایانه‌ای

بازی‌های رایانه‌ای برای کودکان و نوجوانان جذابیت زیادی دارد. این بازی‌ها ممکن است یا سرگرم‌کننده، آموزنده و مفید باشند یا اثرات مخرب و مضری به‌جا بگذارند.

در بسیاری از این بازی‌ها برنده شدن یعنی زدن و کشتن شخصیت‌ها. این بازی‌ها باعث می‌شود که خشونت‌گرایی تشویق شود و بعدها افراد، محیط واقعی را با محیط بازی اشتباه بگیرند. بازی‌هایی که خشونت و ترس را

نشان می‌دهند اثرات بدی بر روح و روان نوجوانان می‌گذارند. نوجوانان باید موقع خرید به برجسب رده سنی بازی نیز توجه کنند.

با خوردن این نوشابه انرژی شما چند برابر می‌شود!

یک شب در امتحان موفق شوید!

۳۰۰ آزمون (تست) و سؤال

* از دیگر آثار منفی که صاحب‌نظران برای رسانه‌های جمعی، بیان می‌کنند آگهی‌های بازرگانی است که مصرف‌گرایی در جامعه را تشویق می‌کند.

آگهی‌های بازرگانی ممکن است از رادیو و تلویزیون پخش شوند یا در مجلات و روزنامه‌ها به چاپ برسند، به صورت پیامک به تلفن‌های همراه ارسال شوند، از طریق رسانه‌های محیطی* در خیابان‌ها و میادین به نمایش گذاشته یا در اینترنت ارائه شوند. معمولاً کسانی که برای کالاها خود تبلیغ می‌کنند به دنبال فروش کالا و سودشان هستند. اما اثر تبلیغات از این نظر مهم است که آنها سعی می‌کنند راه و روش‌های مخصوصی برای لباس پوشیدن، غذا خوردن، خریدن اتومبیل، سرگرمی و... را به همه افراد جامعه انتقال دهند و آن روش‌ها را تبدیل به فرهنگ عمومی و سبک زندگی کنند.

علاوه بر آن، بعضی از آگهی‌ها همه واقعیت‌ها را درباره یک کالا بیان نمی‌کنند یا با تعریف و تمجیدهای غیرواقعی، سعی می‌کنند روی افکار مشتریان اثر بگذارند.

برای مثال، اینکه با خوردن یک نوشابه، انرژی شما چند برابر می‌شود یا با مصرف یک نوع کرم، زیبایی شما صدچندان، می‌شود یا تبلیغ برای خوراکی‌های مضر همچون برگک^۱ (چیپس) و تبلیغ برای کتاب‌های آزمون^۲ (تست) و تمرین که مجوز و تأیید وزارت آموزش و پرورش ندارند. همه اینها نمونه‌هایی از این نوع آگهی‌ها هستند که در آنها کالاها یا مضر یا غیرمفید تبلیغ می‌شوند.

در چنین شرایطی لازم است که همه افراد یاد بگیرند وقتی فیلم‌ها یا پیام‌های بازرگانی را می‌بینند، خوب فکر کنند، آنها را تجزیه و تحلیل کنند و به تأثیر آنها بر فکر و رفتار خودشان توجه داشته باشند.

* از دیگر آثار منفی تأثیر وسایل ارتباطی که محققان به آن اشاره می‌کنند، کم‌شدن تماس چهره به چهره افراد و کم‌شدن دید و بازدیدهای اقوام و دوستان است، زیرا استفاده از وسایل ارتباطی مانند تلفن همراه و پیامک، و نظایر آن، جایگزین این دیدارها شده است.

همچنین کم‌شدن گفت‌وگو بین اعضای خانواده از آثار

منفی نفوذ رسانه‌ها به داخل خانواده‌ها است. چون ممکن است به سبب سرگرم شدن اعضای خانواده با انواع رسانه‌ها، آنها وقت کمتری را به گفت‌وگو با یکدیگر، باخبر شدن از حال هم و حل مسائل و کارهای روزمره‌شان، اختصاص بدهند.

دانش‌آموزان عزیز

- باید بدانید وارد شدن به فضای مجازی* و استفاده از اینترنت مانند هر محیط دیگر، علاوه بر فواید و جذابیت‌ها، زیان‌های مخصوص به خود را دارد. پس مراقب باشید و این نکات را رعایت کنید:
- * برخی اطلاعاتی که در اینترنت وجود دارند، صحیح نیستند چون از سوی منابع و افراد مختلف منتشر می‌شوند. پس درباره درستی منبع و پایگاه آنها، تحقیق و پرس‌وجو کنید.
- * عکس‌ها یا فیلم‌های خانوادگی خود را هرگز وارد اینترنت نکنید. اطلاعات شخصی شما ممکن است مورد سرقت و سوءاستفاده قرار بگیرد. آنها را حتی برای دوستانان هم ارسال نکنید.
- * رمز عبور پست الکترونیک یا رمز کارت بانکی والدین و نظایر آنها را فاش نکنید. بعضی وبگاه‌ها (سایت‌ها) ممکن است از شما بخواهند در قبال جایزه، چنین اسراری را برای آنها فاش کنید.
- * اعتیاد به بازی‌های رایانه‌ای یا اینترنت باعث اختلال در زندگی و تحصیل شما می‌شود. فقط ساعت خاصی را به این کار اختصاص بدهید.
- * مراقب خطرات وبگاه‌ها و کانال‌های دوست‌یابی باشید. اینها به دلیل امکان ارائه اطلاعات دروغ، راه مناسبی جهت انتخاب دوست نیستند.
- * از ارتباط با افراد ناشناس در فضای مجازی پرهیز کنید.
- * از اعتماد بی‌جا به افراد، پرهیز کنید.
- * به عنوان تحریک‌کننده که برای به انحراف کشیدن شما طراحی شده، بی‌اعتنایی کنید.
- * بدون تحقیق وارد کمپین‌ها نشوید.
- * خریدهای اینترنتی را با مشاوره بزرگ‌ترها انجام دهید.
- * در صورت برخورد با شبهات دینی و اعتقادی به پایگاه‌های پاسخ‌گویی به سؤالات دینی مانند مرکز ملی پاسخ‌گویی به سؤالات دینی و سایت پرس‌مان مراجعه نمایید.
- * اخبار سیاسی را از منابع معتبر خبری مانند خبرگزاری جمهوری اسلامی به‌دست آورید.

فعالیت

- ۴- شما در محل زندگی‌تان به کدام رسانه‌های جمعی، دسترسی دارید؟ فکر می‌کنید تاکنون کدام یک از رسانه‌های جمعی بیشتر روی افکار و رفتار و سبک زندگی شما اثر گذاشته‌اند؟ چه تأثیری؟
- ۵- تحقیق کنید: با راهنمایی معلم، پرسش‌نامه‌ای طراحی کنید و از حداقل بیست نفر از افراد در گروه‌های سنی مختلف، سؤال (۴) را بپرسید و در هر ستون پاسخ‌ها را بنویسید، سپس نتایج را جمع‌بندی و به کلاس گزارش کنید.

ارتباط جمعی: ارتباطی که از طریق رسانه‌های همگانی مثل رادیو، تلویزیون، سینما، مجلات و روزنامه‌ها، بین گروه‌های وسیع مردم ایجاد می‌شود و ارتباطی غیرمستقیم است.

وسایل ارتباط جمعی: ابزارهایی مانند رادیو، تلویزیون و مطبوعات که به وسیله آنها می‌توان با گروه‌هایی از مردم در حد وسیع و به‌طور یکسان و هم‌زمان ارتباط برقرار کرد و برنامه‌های سرگرم‌کننده یا اخبار و اطلاعات را به آنها ارائه داد.

ارتباط ملی: ارتباطی است که در آن پیام‌ها و اطلاعات از طریق وسایل ارتباط جمعی در داخل مرزهای جغرافیایی یک کشور منتشر می‌شود.

ارتباط فراملی: ارتباطی است که در آن پیام‌ها و اطلاعات به واسطه ماهواره‌ها و وسایل ارتباط جمعی از مرزهای جغرافیایی کشورها عبور کرده و از کشوری به کشورهای دیگر ارسال می‌شود.

دولت الکترونیکی: یعنی وزارتخانه‌ها و سازمان‌های دولتی بتوانند از طریق شبکه اینترنت با شهروندان یا بنگاه‌های اقتصادی ارتباط برقرار کنند و بدون واسطه و با کمترین هزینه، به صورت شبانه‌روزی به آنها خدمات دولتی را ارائه کنند.

کاربر: کسی که از وسیله یا دستگاهی استفاده می‌کند. در اینجا منظور کسانی هستند که از رایانه و اینترنت استفاده می‌کنند. **رسانه‌های محیطی:** مجموعه ابزارهایی مانند تابلوهای شهری، آگهی‌نما (بیلبورد)، تابلوهای بزرگ چاپی، تلویزیون‌های بزرگ شهری، تابلوهای نوری دیجیتال (رقمی)، پوستر و تابلوهایی که به منظور اطلاع‌رسانی یا تبلیغات در فضاهای عمومی شهری، نصب و مورد استفاده قرار می‌گیرند.

فضای مجازی: فضایی که مکان جغرافیایی ندارد و در دنیای واقعی مکانی را اشغال نکرده بلکه مربوط به فضای ارتباطات انسان‌ها از طریق رایانه و وسایل مخابراتی است.

به کاربندیم

یکی از فعالیت‌های زیر را انتخاب کنید و به دلخواه انجام دهید.

۱- یک برنامه تلویزیونی (ترجیحاً سریال یا فیلم) را به‌طور گروهی نقد کنید و نکات مثبت و منفی آن را روی یک کاغذ بنویسید و در کلاس بخوانید.

۲- یک یا چند پیام بازرگانی را نقد و درباره آن اظهار نظر کنید.

۳- با راهنمایی معلم از موزه ارتباطات یا یکی از مراکز مخابرات، پست و ارتباطات در محل زندگیتان بازدید و به‌طور گروهی گزارشی تهیه کنید.

۴- به پایگاه مرکز توسعه فناوری اطلاعات و رسانه‌های دیجیتال وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به نشانی:

<http://saramad.farhang.gov.ir> بروید و «دستورالعمل حفاظت کودکان» و «دستورالعمل حفاظت نوجوانان»

در محیط رسانه‌های رقمی (دیجیتال) را دریافت و در کلاس نصب کنید.

از حرا تا نینوا

فصل

نزول جبرئیل، فرشته وحی بر محمد امین در غار حرا نویدبخش دوران تازه‌ای در تاریخ بشر بود. حضرت محمد ﷺ آخرین پیامبر الهی، پیام آور دینی بود که انسان‌ها را به پرستش خدای یگانه و گسترش ایمان و اخلاق، عدالت، صلح و دوستی دعوت می‌کرد. اسلام به عصر جاهلیت در شبه جزیره عربستان پایان داد و به سرعت در سرزمین‌های وسیعی خارج از عربستان فراگیر شد. شما در این فصل، درباره مجاهدت‌های پیامبر گرامی اسلام و پیروانش برای نشر دین اسلام و نیز اوضاع و شرایط جامعه و حکومت اسلامی پس از رحلت آن حضرت تا قیام کربلا (نینوا) مطالبی می‌خوانید و فعالیت‌هایی را انجام می‌دهید.

● شما با آموختن این فصل و انجام فعالیت‌های آن، پی می‌برید:

- ۱- دین اسلام در کدام محیط اجتماعی و فرهنگی ظهور کرد؟
- ۲- حضرت محمد ﷺ و پیروانش برای نشر اسلام چه فداکاری‌ها و مجاهدت‌هایی کردند؟
- ۳- اخلاق، اصول و شیوه حکومت پیامبر چگونه بود؟
- ۴- جامعه و حکومت اسلامی پس از رحلت رسول خدا چه وضعیتی پیدا کرد؟
- ۵- ویژگی‌ها و دستاوردهای حکومت امام علی (علیه السلام) چه بود؟
- ۶- قیام امام حسین (علیه السلام) چه اهداف و نتایج داشت؟

ظهور اسلام در شبه‌جزیره عربستان

اسلام در شبه‌جزیره عربستان و در میان مردمی که در جهالت و نادانی به سر می‌بردند، ظهور کرد. در این درس با ۲۳ سال مجاهدت رسول خدا و اصحابش* برای دعوت به توحید، گسترش ایمان، صلح، عدالت و مبارزه با سلطه ظالمان آشنا می‌شوید.

محیط پیدایش اسلام

شبه‌جزیره عربستان یا جَزیره العَرَب در جنوب‌غربی آسیا واقع شده است و حدود سه میلیون کیلومترمربع مساحت دارد. بخش وسیعی از این سرزمین را بیابان‌ها و ریگزارها و قسمت دیگری را نواحی کوهستانی تشکیل می‌دهند. حجاز از جمله مناطق کوهستانی واقع در غرب جزیره العرب است و شهرهای مکه، یثرب (مدینه) و طائف در این منطقه قرار دارند.

آب و هوای گرم و خشک و کمبود آب، باعث شده بود که اغلب ساکنان عربستان زندگی صحرانشینی داشته باشند و از طریق پرورش تعداد کمی دام از جمله شتر، نیازهای روزانه خود را تأمین کنند. البته در یثرب و مخصوصاً در یمن، کشاورزی نیز رونق داشت. یمن در جنوب شبه جزیره، از مناطقی است که سابقه تمدنی قابل توجهی را به چشم خود دیده است. در میان دولت‌های یمنی پیش از اسلام، قرآن به قوم سبأ و قدرت سیاسی، نظامی و بازرگانی آن اشاره کرده است.

در زمان ظهور اسلام، مکه و یثرب دو ایستگاه مهم تجاری بر سر راه جنوب به شمال شبه‌جزیره به شمار می‌رفتند و

برخی به تجارت مشغول بودند.

○ بت‌های لات و منات و غزی (از بت‌های مورد پرستش در شبه جزیره عربستان) که در شهر هترا یافت شده است - موزه ملی عراق

اوضاع و شرایط اجتماعی و فرهنگی مردم عربستان در دوران پیش از بعثت، به گونه‌ای بود که از آن به **عصر جاهلیت** یاد می‌شود. در آن زمان بیشتر عرب‌ها به شکل قبیله‌ای و فاقد حکومت متمرکز زیسته و اغلب بت می‌پرستیدند و کعبه، خانه خدا را از بت‌های گوناگون پر کرده بودند. البته گروهی از عرب‌ها نیز پیرو حضرت ابراهیم و یا دین‌های یهود، مسیح و زردشت بودند.

اعراب در دوران جاهلیت بهره‌چندانی از علم و دانش نداشتند و عده کمی از آنها می‌توانستند بخوانند و بنویسند. در آن دوره، زنان اغلب از مقام و موقعیت پایینی برخوردار بودند و برخی مردان حتی از داشتن فرزند دختر احساس حقارت می‌کردند. اعراب جاهلی نسبت به قبیله خود تعصب شدید و کورکورانه‌ای نشان می‌دادند. تعصب قبیله‌ای موجب بروز کینه و حس انتقام‌جویی در میان قبایل مختلف عرب شده بود و جنگ و خونریزی‌های پیاپی را به دنبال داشت. از سوی دیگر کمبود غذا و سایر نیازهای زندگی نیز عامل دیگری برای گسترش درگیری‌های قبیله‌ای و رواج غارت‌گری بود.

فعّالیت

۱- کاربرگه شماره (۵) عصر جاهلیت را انجام دهید.

طلوع آفتاب اسلام در مکه

○ امروزه با توسعه شهر مکه، غار حرا در حومه شهر قرار گرفته است.

بعثت پیامبر : حضرت محمد ﷺ در خاندانی شریف و محترم در شهر مکه به دنیا آمد. آن حضرت و اجداد پاکشان تحت تأثیر محیط آلوده به شرک* و فساد مکه قرار نگرفتند. پیامبر چنان به پاکدامنی و درستکاری مشهور بود که او را **محمد آمین** می‌خواندند. حضرت محمد ﷺ کوه‌های اطراف مکه و از جمله غار حرا را برای عبادت پروردگار یکتای خویش برگزید و اوقات زیادی را در آنجا می‌گذراند.

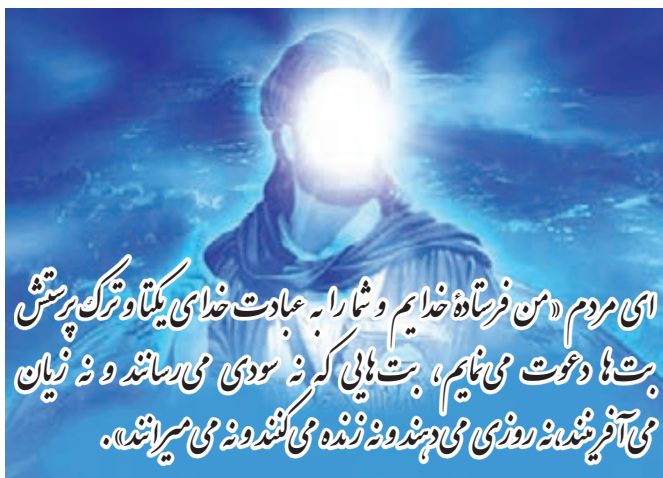
در ۲۷ رجب سالی که آن حضرت به ۴۰ سالگی رسیده بود، فرشته وحی در غار حرا بر او نازل شد و فرمان پیامبریش را از جانب خداوند ابلاغ کرد.

حضرت خدیجه علیها السلام و حضرت علی (علیه السلام) نخستین کسانی بودند که به رسول خدا ایمان آوردند. حضرت خدیجه از زنان ثروتمند مکه بود و تمام دارایی خود را در راه نشر اسلام، کمک به فقیران و آزادی بردگان خرج کرد.

دعوت به توحید : رسول خدا در آغاز بعثت به صورت فردی و پنهانی مردم را به پرستش خدای یگانه و ایمان به روز رستاخیز دعوت می‌کرد. در نتیجه این دعوت، تعدادی از مردم مکه به اسلام ایمان آوردند.

○ نسخه‌ای از قرآن که بر روی پوست آهو نوشته شده و به احتمال زیاد متعلق به دوره خلفای نخستین است - کتابخانه کادبری دانشگاه بیرمنگام، انگلستان

پس از سه سال، پیامبر مأموریت یافت نخست خویشاوندان و سپس عموم مردم را آشکارا به اسلام دعوت نماید. در این مرحله از دعوت، رسول خدا علاوه بر آنکه مردم را به عبادت خدای یکتا فرا می خواند، پرستش بت ها را نکوهش می کرد و از سرانجام بد کافران سخن می گفت.

صبر و پایداری پیامبر و پیروانش در برابر آزار و

شکنجه مشرکان : اشراف مکه به ویژه بزرگان قبیله قریش مانند ابولهب، ابوجهل و ابوسفیان که بر مکه حکومت می کردند از گسترش دین اسلام و مخالفت آشکار آن با عقاید و افکار جاهلی، دچار بیم و هراس شدند. مشرکان پس از آنکه نتوانستند ابوطالب، بزرگ خاندان بنی هاشم را در پشتیبانی از رسول خدا منصرف کنند، به شیوه دیگری روی آوردند. آنان نخست به حضرت محمد ﷺ پیشنهاد کردند که ریاست قبیله و قوم و دریافت ثروت فراوان را بپذیرد و از عقاید خود دست بردارد.

پیامبر اسلام در برابر این پیشنهاد فرمود : «من برای گردآوری مال و فرمانروایی مبعوث نشده ام، خدایم مرا به عنوان پیام آور به سوی شما فرستاده، هر گاه از من بپذیرید، این موجب سعادت شما در دو جهان است و اگر آن را رد کنید، من در این راه استقامت می ورزم تا خدا میان من و شما داوری کند».

سران مشرکین، خشمناک از پاسخ پیامبر، تصمیم گرفتند ایشان و مسلمانان را مورد آزار و شکنجه قرار دهند. هر چه زمان می گذشت بر شدت سخت گیری و شکنجه مشرکان افزوده می شد. آنان بدترین دشنام ها و تهمت ها را به رسول خدا نسبت می دادند و بر خوردهای زشت و ناپسندی با آن حضرت می کردند. پیامبر اسلام در برابر چنین رفتارهایی بردبار بود و با مهربانی مردم را به اسلام فرا می خواند.

فعالیت

- ۲- یکی از سوره های کوچک جزء سی ام قرآن که در نکوهش ابولهب نازل شده است را قرائت و ترجمه آن را بیان کنید.
- ۳- به نظر شما چه عواملی موجب دشمنی اشراف و بزرگان مکه با پیامبر می شد؟ فهرست کنید.

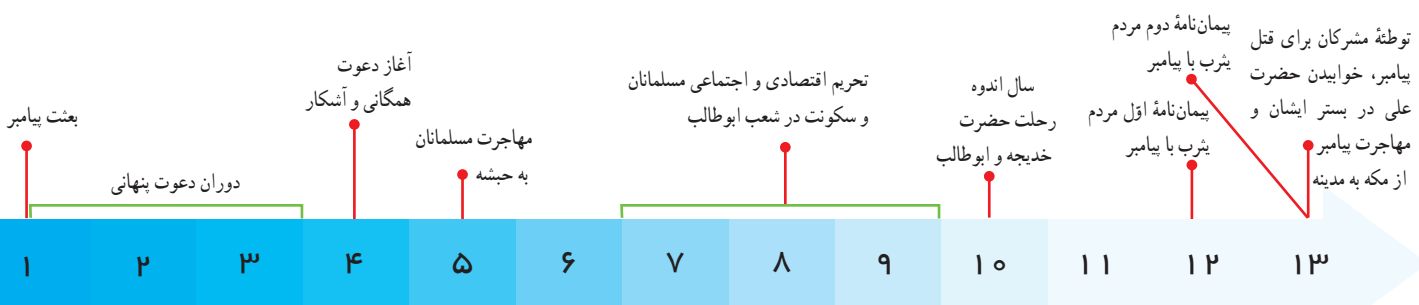
از آنجایی که آیات قرآن حتی سرسخت‌ترین دشمنان پیامبر را تحت تأثیر قرار می‌داد و موجب گرویدن بت‌پرستان به اسلام می‌شد، مشرکان شنیدن قرآن را ممنوع کردند و به مسافرانی که برای زیارت کعبه به مکه می‌آمدند دستور دادند که پنبه در گوش خود قرار دهند و به حضرت محمد ﷺ نزدیک نشوند. علاوه بر آن، مشرکان قرآن را شعر و افسانه می‌خواندند و تلاش می‌کردند به وسیله قصه‌گویی و نقل داستان‌های عامیانه، مردم را از گوش دادن به آیات قرآن بازدارند.

○ جعفر بن ابی‌طالب نماینده مسلمانان مهاجر نزد نجاشی پادشاه حبشه

مشرکان همچنین برای جلوگیری از گسترش اسلام اقدام به آزار و شکنجه مسلمانان کردند. شماری از پیروان رسول خدا به‌ویژه تهیدستان یا بردگان مورد شدیدترین شکنجه‌ها قرار گرفتند. یاسر و همسرش سُمیّه و پسرشان عَمّار و نیز بلال حبشی از جمله این افراد بودند. یاسر و سُمیّه زیر شکنجه‌های طاقت‌فرسای مشرکان به شهادت رسیدند. این زن و شوهر، نخستین شهیدان راه اسلام بودند. آزار و اذیت مشرکان نسبت به پیروان اسلام آن‌قدر افزایش یافت که پیامبر از مسلمانان خواست به حبشه مهاجرت کنند.

تحریم اقتصادی و اجتماعی مسلمانان: مشرکان پس از آنکه متوجه شدند با شکنجه و سرکوب نمی‌توانند مانع گسترش اسلام شوند، تصمیم گرفتند مسلمانان را تحریم کنند. از این‌رو، عهدنامه‌ای را امضا کردند که بر اساس آن هرگونه خرید و فروش و رابطه اجتماعی (ازدواج) با پیروان اسلام ممنوع شده بود. به دنبال این تحریم، رسول خدا و یارانش به پیشنهاد ابوطالب به یکی از درّه‌های اطراف مکه به نام «شعب ابوطالب» پناه بردند. آنها با وجود حمایت مادی و معنوی حضرت ابوطالب و حضرت خدیجه علیها السلام، حدود سه سال شرایط بسیار سختی را در این درّه تحمل کردند.

رویدادهای مهم تاریخ اسلام از بعثت تا هجرت پیامبر از مکه به مدینه (براساس سال‌های بعثت)

○ نوشته‌ای بر یک صخره در کوهی در جنوب مدینه از قرن اول ه. ق: «بسم الله الرحمن الرحيم» - موزه راه آهن حجاز

فعالیت

- ۴- درس را بخوانید و ۴ مورد از اقدامات مشرکان علیه پیامبر و مسلمانان را در مکه بیان کنید.
- ۵- پرس و جو کنید سرانجام عهدنامه تحریم اقتصادی مشرکین چه بود؟
- ۶- با توجه به نمودار صفحه قبل، بگویید چه حوادثی زمینه ساز مهاجرت رسول خدا از مکه به مدینه شد؟
- ۷- کدام یک از وقایعی که روی خط زمان مشاهده می کنید مبدأ تاریخ مسلمانان قرار گرفته است؟ هم اکنون از آن واقعه چند سال می گذرد؟

تشکیل اُمت* و حکومت اسلامی به رهبری پیامبر در مدینه

در نگاه الهی، سیاست از دیانت جدا نیست و تمامی پیامبران در صورت فراهم بودن زمینه، به تشکیل حکومت دینی اقدام می نمودند. از این رو، بخش عمده‌ای از فعالیت حضرت محمد ﷺ در مکه، تلاش برای تشکیل اُمت اسلامی، تربیت فکری و عملی یکایک پیروان خویش و مهیا کردن آنها برای ایجاد حکومت اسلامی بود. ایشان به منظور مقدمه سازی برای تشکیل حکومت، دو بار پیش از هجرت، با نمایندگانی از مردم یثرب دیدار کرد و با آنها پیمان‌هایی بست.

بعد از بسته شدن پیمان، حضرت محمد ﷺ به مسلمانان فرمان داد که به یثرب هجرت کنند. سپس خود ایشان از مکه خارج شده و چند روز بعد، در میان استقبال و شادی مسلمانان به یثرب رسید. از آن پس، نام یثرب به مدینه النبی، یعنی شهر پیامبر تغییر داده شد.

در تاریخ اسلام به گروهی از ساکنان یثرب که با پیامبر ﷺ پیمان بستند و آن حضرت را یاری کردند، **أنصار** (یاری کنندگان) می گویند. همچنین گروه دیگری از مسلمانان که اموال و دارایی خود را رها نمودند و از مکه به مدینه رفتند، به **مُهَاجِرِین** (هجرت کنندگان) معروف هستند.

○ مسجد النبی - مدینه

● **تأسیس مسجد**: نخستین اقدام مهم پیامبر پس از ورود به مدینه، ایجاد مسجدی برای انجام امور عبادی، اجتماعی، علمی و سیاسی بود. آن حضرت خشت اول مسجد را خود حمل کرد و مسلمانان به خصوص زنان در بنای مسجد مشارکت ورزیدند. مسجد علاوه بر آنکه مکانی برای عبادت و اجرای مراسم مذهبی به شمار می رفت، مرکزی برای مشورت و تصمیم گیری درباره امور سیاسی و نظامی نیز بود؛

مسجد همچنین کانون اصلی سوادآموزی و فراگیری علم و دانش محسوب می‌شد. در کنار مسجد، سرپناهی برای افراد تهیدست بنا شد و افرادی وظیفهٔ آموختن قرآن و خواندن و نوشتن به آنها را بر عهده گرفتند.

بیشتر بدانیم

برخی از مفاد پیمان نامهٔ سیاسی

- مسلمانان است واحدی، مستند و نباید ولایت کافران را بر خویش بپذیرند.
- مسلمانان باید عدالت پیشه باشند و در برابر ستمگران متحد گردند.
- مسلمانان باید یار و غمخوار هم و یاری کنندهٔ فقیران باشند.
- یهودیان و مسلمانان باید اختلافات خود را به صورت مسالمت آمیز پایان دهند.
- یهودیان در انجام مراسم دینی خود آزاد خواهند بود.
- هرگاه مدینه مورد حملهٔ دشمن قرار گرفت، یکی از آن دفاع خواهند کرد.
- در موقع اختلاف، آخرین داور، رسول خدا خواهد بود.

● پیمان برادری به جای تعصب قومی و قبیله‌ای :

مسلمانان ساکن مدینه یعنی مهاجرین و انصار از قبایل مختلف بودند. بعضی از این قبایل در گذشته نسبت به هم کینه و دشمنی شدیدی داشتند. پیامبر به منظور ایجاد محبت و دوستی بین مسلمانان، آنها را دو به دو با یکدیگر برادر اعلام کرد. این کار پیامبر گامی در جهت ایجاد امت اسلامی بود. رسول خدا، علی بن ابیطالب (علیه السلام) را به برادری خود برگزید.

● پیمان نامهٔ سیاسی : علاوه بر مسلمانان، تعدادی از قبایل

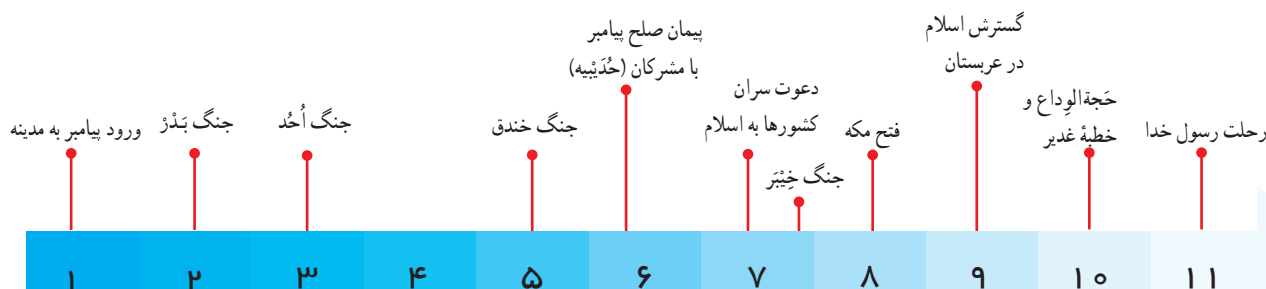
یهود نیز در شهر مدینه و اطراف آن سکونت داشتند. پیامبر لازم می‌دانست میان ساکنان مدینه اتحاد سیاسی برقرار شود. از این رو، پیمان نامه‌ای تنظیم شد و مسلمانان و یهودیان متعهد شدند که به آن عمل کنند. تدوین و امضای این پیمان نامه، در واقع اعلام رسمی تأسیس حکومت اسلامی به رهبری پیامبر در شهر مدینه بود.

● نبردهای دوران پیامبر : از زمان مهاجرت حضرت

رسول به مدینه تارحلت ایشان، چندین جنگ میان مسلمانان و دشمنان آنان رخ داد که جنگ بدر نخستین جنگ بود. پیامبر اسلام بر خلاف زمامداران آن زمان، هرگز برای کشورگشایی و به دست آوردن غنیمت اقدام به جنگ نمی‌کرد و به عهد و پیمان‌های خود وفادار بود. در جنگ‌های اُحُد و خَندَق، این مسلمانان بودند که مورد حملهٔ مشرکان قرار گرفتند و ناگزیر شدند از خود دفاع کنند. برخی جنگ‌ها نیز برای دفع تهدیدهای خطرناک دشمنان رخ داد؛ برای نمونه پس از آنکه برخی قبایل یهود پیمان شکنی کردند و با مشرکان علیه مسلمانان متحد شدند، پیامبر ناگزیر شد با آنان نبرد کند.

پیامبر همواره پیروانش را به رعایت اصول اخلاقی و ارزش‌های انسانی در جنگ‌ها توصیه می‌نمود؛ او به ویژه سفارش می‌کرد با اسیران خوش رفتاری نمایند و از تخریب و غارت اموال مردم در جنگ پرهیز کنند. آن حضرت همچنین مراقب بود که مسلمانان همانند مشرکان رفتار نکنند.

از آنجایی که هدف دین اسلام هدایت همهٔ مردم جهان است، پیامبر به فرمانروایان کشورهای مختلف از جمله ایران، روم، مصر و حبشه نامه نوشت و آنان را به اسلام دعوت کرد.

اخلاق، اصول و شیوه حکومت پیامبر

رسول خدا آراسته به صفات نیکی چون مهربانی، گذشت، پارسایی و ساده‌زیستی بود و بخل، حسد، آز و طمع در وجود او راه نداشت. او هدف از بعثت خود را ترویج ارزش‌های اخلاقی بیان می‌کرد و تربیت و رستگاری انسان‌ها را برتر و بالاتر از هر کار دیگر می‌شمرد.

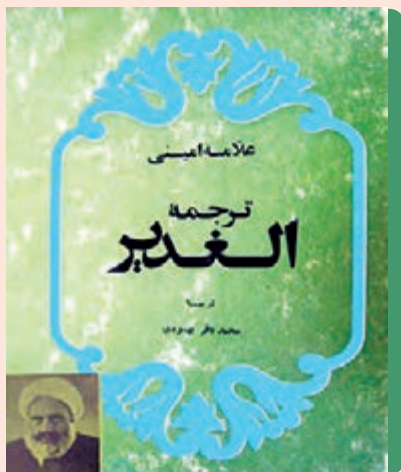
حضرت محمد ﷺ بر پایه تعالیم اسلام، نظام اجتماعی و حکومت جدیدی را بنیان نهاد که بر همکاری زمامداران و مردم استوار بود. آن حضرت از اصل مشورت برای مشارکت دادن مردم در امور حکومت به خوبی بهره می‌گرفت و پس از مشورت با اصحاب اقدام به تصمیم‌گیری در مسائل مهم سیاسی و نظامی می‌کرد. برای مثال در جنگ اُحد رأی جوانان را که اکثریت داشتند بر رأی خود ترجیح داد و در جنگ خندق، پیشنهاد سلمان فارسی را در کندن خندق و شیوه دفاع از شهر پذیرفت.

○ اجتماع غدیر خم

● **واقعه غدیر خم** : رسول گرامی اسلام هنگامی که از آخرین سفر حج باز می‌گشت، دستور داد تا همه زائران خانه خدا در محلی به نام غدیر خم توقف کنند. آن حضرت سپس برای جمعیت حاضر خطبه‌ای طولانی خواند و از آنان پرسید: «چه کسی نسبت به مؤمنان در تصمیم‌گیری از خودشان برتر و اولی‌تر است؟»؛ مسلمانان یک‌صدا گفتند خدا و پیامبرش در این امر، اولی‌تر هستند. پیامبر سپس دست علی (علیه السلام) را بالا برد و فرمود: «ای مردم، هرکس که من پیشوای او هستم، پس این علی پیشوای اوست؛ خداوندا، دوستداران او را دوست بدار و دشمنانش را دشمن باش».

پیامبر خدا همچنین از مسلمانان خواست که خطبه غدیر را به خاطر بسپارند و آن را برای دیگران بازگو کنند. پس از آن، حاضران جانشینی پیامبر را به حضرت علی (علیه السلام) تبریک گفتند.

بیشتر بدانیم

یکی از آثار مهمی که درباره واقعه غدیر خم تألیف شده است، دایرة المعارف ۱۱ جلدی الغدیر است. مرحوم علامه امینی با چهل سال تلاش و مطالعه ده هزار جلد کتاب و سفر به کشورهای اسلامی و مطالعه کتابخانه‌های آنها، گزارش‌ها و روایات مربوط به واقعه غدیر را از منابع مختلف به‌ویژه منابع اهل سنت استخراج و گردآوری نموده است.

فعّالیت

۸- با مراجعه به قرآن کریم معنی آیه سوم سوره مائده را بنویسید و درباره رابطه آن با خطبه غدیر خم تحقیق کنید.

از رحلت پیامبر تا قیام کربلا (نینوا)

حضرت محمد ﷺ در ۲۸ صفر سال ۱۱ هجری در مدینه وفات یافت و در همان شهر به خاک سپرده شد. از رحلت رسول خدا تا شهادت امام حسین (علیه السلام) در سال ۶۱ هجری، رویدادهای سرنوشت سازی رخ داد که با مهم ترین آنها در این درس آشنا می شوید.

ماجرای سقیفه و جانشینی پیامبر

لحظاتی پس از رحلت رسول خدا و در حالی که علی (علیه السلام) و شماری از اصحاب مشغول مراسم خاک سپاری آن حضرت بودند، تعدادی از انصار و مهاجرین در محلی به نام سقیفه بنی ساعده گرد آمدند و درباره جانشینی پیامبر به گفت و گو پرداختند. هر دو گروه با نادیده گرفتن وصیت پیامبر در غدیر خم، مدعی بودند که خلافت و جانشینی رسول خدا حق آنان است. با توجه به اینکه از گذشته میان انصار رقابت و اختلاف وجود داشت، جمعی از حاضران در سقیفه، با ابوبکر که یکی از مهاجرین کهنسال بود، بیعت* کردند و بدین ترتیب وی به عنوان خلیفه اول شناخته شد. گروهی از مسلمانان با یادآوری خطبه پیامبر در غدیر، خواهان بیعت با حضرت علی (علیه السلام) بودند.

امام علی (علیه السلام) با آنکه در روز غدیر خم توسط پیامبر اکرم ﷺ جانشین پیامبر ﷺ معرفی شده بود اما به خاطر حفظ اسلام سکوت کرد.

خلیفه اول حدود دو سال خلافت کرد. او پیش از آنکه از دنیا برود، عمر بن خطاب را به جانشینی خود برگزید. عمر در دوران ده ساله حکومت خود کار فتوحات را که از اواخر دوران خلافت ابوبکر آغاز شده بود با جدیت دنبال کرد. سپاهیان اعزامی از سوی خلیفه دوم، علاوه بر بخش وسیعی از ایران، کشورهای سوریه، لبنان، فلسطین و مصر را نیز فتح کردند.

قلمرو اسلام تا سال چهارم هجری

عثمان، خلیفه سوم، توسط شورایی که عمر تعیین کرده بود به خلافت رسید. در زمان او برخلاف دو خلیفه نخست، زندگی تجملاتی و شیوه اشرافی رواج یافت و اطرافیان و کارگزاران خلیفه با ثروت به دست آمده از فتوحات به خوش گذرانی مشغول شدند. خاندان بنی امیه که تا هنگام فتح مکه، با اسلام و پیامبر مخالفت و دشمنی ورزیده بودند، در این زمان به مقام های مهم دست یافتند و بر بیت المال* مسلمانان مسلط شدند.

عثمان جمعی از صحابه و یاران نزدیک پیامبر مانند ابوذر، عمار و مالک اشتر را به دلیل آنکه از او و اطرافیانش انتقاد می کردند، مجازات و تبعید کرد. عملکرد اطرافیان خلیفه سوم، نارضایتی گروهی از مسلمانان را برانگیخت. آنان از نقاط مختلف به مدینه آمدند و اعتراض خود را نسبت به عملکرد عاملانش اعلام کردند. امام علی (علیه السلام) تلاش زیادی کرد که مخالفان را آرام کند و مانع بروز درگیری و خونریزی شود، اما سرانجام معترضان خشمگین به خانه خلیفه هجوم بردند و او را کشتند.

حکومت امام علی (علیه السلام)

○ سیدرضی از عالمان و شاعران شیعه در قرن چهار هجری است. وی بخشی از نامه ها و سخنان حضرت علی (علیه السلام) را در مجموعه ای به نام نهج البلاغه گردآوری نموده است.

امام علی (علیه السلام) فرزند ابوطالب در کعبه به دنیا آمد. آن حضرت دوران کودکی و نوجوانی را در خانه حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) و تحت تربیت وی به سر برد. امام علی (علیه السلام) نخستین مردی بود که به پیامبر اسلام ایمان آورد و همواره پیامبر (صلی الله علیه و آله) را در راه گسترش اسلام یاری داد. شهادت و فداکاری امام علی (علیه السلام) و خوابیدن در بستر رسول خدا، سبب شد که پیامبر بدون آسیبی از مشرکان، مکه را به سوی مدینه ترک کند. دلاوری و شجاعت امیرمؤمنان در جنگ های دوران پیامبر مشهور است.

امام علی (علیه السلام) با اینکه جانشین پیامبر (صلی الله علیه و آله) بود اما به خاطر حفظ اسلام سکوت کرد.

در دوران سه خلیفه قبلی، آن حضرت به تفسیر قرآن، تربیت شاگردان و پاسخ گویی به سؤالات دینی مردم می پرداخت. همچنین ایشان به عمران و آبادی و احداث نخلستان ها توجه زیادی داشت.

علی (علیه السلام) درباره چگونگی بیعت مردم با خود می فرماید:

«مکنده خدا من خواستار خلافت و علاقه منده حکومت نبودم؛ ولی شام را دعوت و به آن وادار گردید.»

«نهج البلاغه، خطبه ۹۲»

پس از کشته شدن عثمان، مردم دریافتند که جامعه اسلامی بی سرپرست مانده است. بسیاری از مهاجرین و انصار خواهان بیعت با علی (علیه السلام) شدند، اما آن حضرت تمایلی به پذیرش خلافت نداشت. سرانجام با اصرار زیاد مردم، امام علی (علیه السلام) منصب خلافت را پذیرفت. اکثر مهاجرین و انصار به جز تعدادی از اشراف بنی امیه با امام (علیه السلام) در مسجد مدینه بیعت کردند.

● شورش و جنگ علیه حکومت امام علی (علیه السلام): اصرار علی (علیه السلام) بر عمل به قرآن و سنت پیامبر و اجرای عدالت، موجب

مخالفت و دشمنی ریاست‌طلبان و ثرواندوزان شد. این گروه چون اطمینان یافتند که امام به دلخواه آنان عمل نخواهد کرد، به فتنه‌جویی پرداختند و سه جنگ جمل، صفین و نهروان را بر آن حضرت تحمیل کردند.

از آنجا که امام علی (علیه السلام) هیچ‌گونه تمایلی به جنگ و خونریزی میان مسلمانان نداشت، کوشید ابتدا با نصیحت بیعت‌شکنان و اتمام حجت با آنان از جنگ جلوگیری کند، اما شورشیان اقدام به جنگ کردند. امام در جنگ جمل بیعت‌شکنان را شکست داد. در صفین امام علی (علیه السلام) به مقابله با سپاه معاویه رفت و آنها را ظالمین نامید. پایداری یاران حضرت علی (علیه السلام) به ویژه مالک اشتر آثار شکست را بر چهره سپاه ستمگر آشکار ساخت، اما در آخرین لحظات، نیرنگ عمروعاص مانع پیروزی سپاهیان امام علی (علیه السلام) شد.

رویدادهای زمان خلافت

حضرت علی (علیه السلام)

راهنما

- شهرها
- ✕ محل جنگ‌ها
- مسیر حرکت سپاهیان

فعّالیت

۱- پس از مطالعه درس، با یکدیگر همفکری کنید و دلایل بروز فتنه‌ها و جنگ‌ها علیه حکومت امام علی (علیه السلام) را بیان کنید.

ویژگی‌ها و دستاوردهای حکومت امام علی

حضرت علی (علیه السلام) حدود ۵ سال مطابق تعالیم اسلام و روش (سنت) حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) حکومت کرد. امام در ابتدای حکومت خود، برای دفع تهدیدات بیعت‌شکنان و دشمنان عدالت از مدینه رهسپار عراق شد و شهر کوفه را مرکز خلافت خود قرار داد.

- مهم‌ترین ویژگی‌ها و دستاوردهای حکومت آن حضرت عبارت بودند از :
- ۱- حکومت‌داری مبتنی بر دستورات قرآن و سنت رسول خدا ﷺ.
 - ۲- اصلاح بسیاری از انحرافات که در دین به وجود آمده بود.
 - ۳- خدمات اقتصادی فراوان، با وجود فتنه‌ها و جنگ‌های تحمیلی متعدد.
 - ۴- اقتدار و ایستادگی در عین مظلومیت فردی و اجتماعی.

۵- ساده‌زیستی و مقابله با اشرافی‌گری : فتوحات مسلمانان اگرچه موجب ورود اسلام به سرزمین‌های پهناوری شد، اما ثروت و غنای حاصل از فتوحات، سبب ثروت‌اندوزی و تقویت اشرافی‌گری در میان عده‌ای گردید. امام سعی می‌کرد با گفتار و کردار خویش توجه مردم را به ارزش‌های دینی و سنت پیامبر جلب نماید. خطبه‌های فراوانی از ایشان در این موضوع باقی مانده است. آن حضرت با زندگی بسیار ساده و به دور از تجملات، الگوی مناسبی برای دیگران بود.

○ مقام «دَكَّةَ الْقَضَاءِ» در حیاط مسجد کوفه؛ می‌گویند امام علی (علیه السلام) در اینجا می‌نشستند و قضاوت می‌کردند.

۶- تأکید بر عدالت : در حکومت امام علی (علیه السلام) تمامی مسلمانان از احترام و حقوق برابر برخوردار بودند. امام در توزیع بیت‌المال هیچ مسلمانی را بر مسلمان دیگر برتری نمی‌داد و برای عرب و غیرعرب سهمی یکسان در نظر می‌گرفت. کسانی که پیش از آن، سهم بیشتری از بیت‌المال می‌گرفتند در برابر این شیوه عادلانه امام مقاومت کردند. آنها وقتی پی بردند که حضرت علی (علیه السلام) در اجرای عدالت مصمم است، به دشمنی با ایشان پرداختند.

۷- برگزیدن افراد صالح به حکومت ولایات : امام افراد را بر پایه شایستگی و لیاقت برای حکومت ولایات برمی‌گزید و حاضر نبود برای رسیدن به هدف، از اشخاص ناصالح و ستمگر استفاده کند. برخی از یاران علی (علیه السلام) به آن حضرت پیشنهاد می‌کردند که افرادی که برای حکومت

مشکل ایجاد می‌کنند، مقام بدهد؛ امام می‌فرمود : «آیا من پیروزی را با ستم به دست آورم؟».

مُعاویه پسر ابوسُفیان که از زمان خلافت عمر حاکم شام (سوره امروزی) بود، اعلام کرد در صورتی از امام اطاعت می‌کند که حکومت شام و مصر به او واگذار شود؛ اما امام با شناختی که از دشمنی امویان با اسلام و پیامبر داشت فرمود : خداوند دوست ندارد که من «گمراه‌کنندگان» را یاور خود قرار دهم.

○ صحنه‌ای از مجموعه تلویزیونی تاریخی امام علی (علیه السلام)؛ آیا شما این مجموعه را دیده‌اید؟

○ خانه منسوب به حضرت علی (علیه السلام) در کوفه

بیشتر بدانیم

صلح نامه امام حسن (علیه السلام) و معاویه

- معاویه باید به کتاب خدا و سنت پیامبر عمل کند.
- معاویه حق تعیین جانشین نداشته باشد.
- امنیت جانی و مالی برای تمامی مردم عراق باید تأمین شود.
- بیچ توطئه آشکار و پنهانی نباید علیه امام حسن (علیه السلام) و برادرش امام حسین (علیه السلام) انجام گیرد.

۸- تلاش برای وحدت و انسجام اجتماعی: امام علی (علیه السلام) با مخالفان

مدارا می کرد و از انتقادهای آنان ناراحت و خشمگین نمی شد و حتی سهمشان را از بیت المال نیز می پرداخت. امام زمانی با مخالفان برخورد می کرد که آنها دست به شمشیر می بردند یا فتنه ای به پا می کردند که به امنیت، دین یا وحدت جامعه، آسیب می زد.

صلح امام حسن (علیه السلام) با معاویه

پس از شهادت امیر مؤمنان در ۲۱ رمضان سال ۴۰ هـ.ق، مردم کوفه با امام حسن (علیه السلام) بیعت کردند. آن حضرت در نخستین روزهای خلافت، معاویه را از سرکشی و نافرمانی نهی کرد، اما معاویه با سپاهی عظیم، راهی عراق شد. امام قصد داشت در مقابل معاویه ایستادگی نماید، لذا امام حسن مجتبی (علیه السلام) با سپاهی به فرماندهی یکی از یاران خود عازم جنگ دفاعی با معاویه شدند (و سپس دو نفر دیگر را نیز به عنوان جانشین های اول و دوم سپاه خود، انتخاب نمودند). این در حالی بود که معاویه، با وعده های پول و مقام، فرماندهان سپاه امام حسن مجتبی (علیه السلام) را فریب داده و جذب خود نموده بود. در چنین اوضاعی، امام ناچار شد پیشنهاد صلح با معاویه را تحت شرایطی بپذیرد.

امویان (بنی امیه) بر مسند خلافت

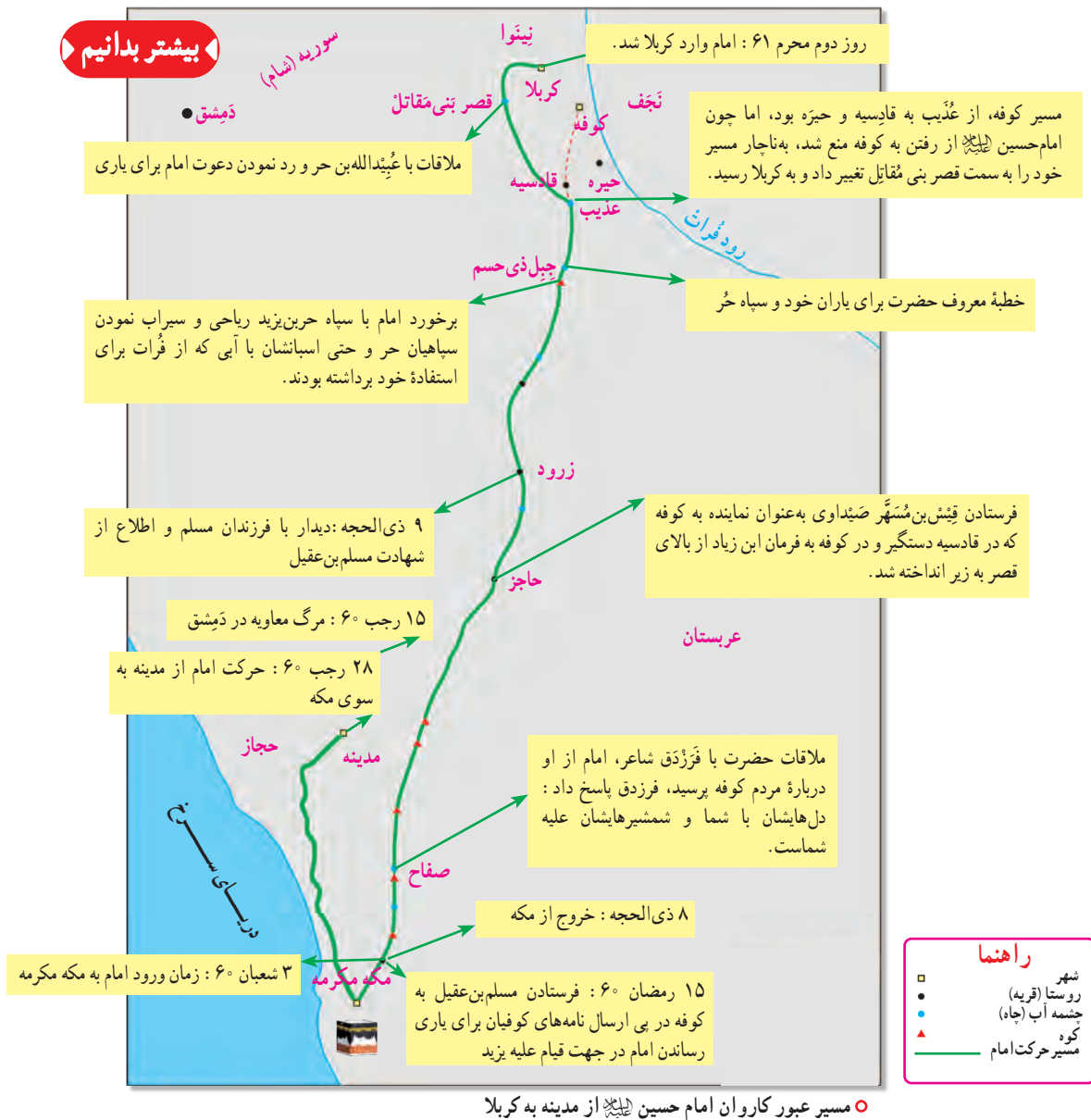
معاویه بعد از تحمیل صلح بر امام حسن (علیه السلام) در شام (سوریه) به خلافت نشست. او سیاستمداری فریکار بود و با دادن پول و مقام، اشخاص با نفوذ و قدرتمند را جذب خود می کرد. عمرو عاص یکی از این افراد بود؛ او که به طمع دست یافتن به حکومت مصر به معاویه پیوسته بود، نقش مهمی در جلوگیری از شکست معاویه در جنگ صفین داشت. معاویه به هیچ یک از تعهدات خود در پیمان صلح با امام حسن (علیه السلام) پایبند نماند. به دستور او بر منبر و در خطبه های نماز جمعه به امام علی (علیه السلام) بدگویی می شد. یاران و پیروان آن حضرت مورد آزار و شکنجه قرار می گرفتند. معاویه همچنین با توطئه ای، امام حسن (علیه السلام) را به شهادت رساند. او همچنین فرزندش یزید را به جانشینی خود، انتخاب و خلافت را موروثی کرد.

○ قبرستان بقیع قبل از تخریب، این عکس در دوره احمدشاه گرفته شده است.

فعالیت

- ۲- کاربرگ شماره (۶) منشور حکومتی امام علی (علیه السلام) را انجام دهید.
- ۳- به طور گروهی با مراجعه به کتاب نهج البلاغه، چند عبارت از آن انتخاب کنید و با خط خوش روی مقوا بنویسید و در کلاس نصب کنید.
- ۴- با مطالعه درس، سه ویژگی برای حکومت معاویه بنویسید. این ویژگی ها چه مغایرتی با دستورات اسلام داشت؟

قیام امام حسین (علیه السلام)

زمینه‌های قیام: امام حسین (علیه السلام) سال‌ها در کنار پدرش امیر مؤمنان و برادرش امام حسن (علیه السلام) در صحنه جهاد و مبارزه حاضر بود. آن حضرت پس از شهادت برادر، با سخنرانی و نامه‌های افشاگرانه علیه حکومت ظالمه معاویه مبارزه کرد. پس از مرگ معاویه، پسرش یزید طبق وصیت او به خلافت رسید. یزید مانند جوانان دوران جاهلیت رفتار می‌کرد. ظلم و فساد آشکار او در جهان اسلام شهرت داشت.

امام حسین (علیه السلام) که نمی‌خواست با یزید بیعت نماید، با خانواده و بستگان خود از مدینه راهی مکه شد. امام قصد داشت که در پناه خانه خدا و با استفاده از ایام حج، مردم را برای مخالفت با حکومت ستمکار و فاسد یزید آماده کند. مردم کوفه که از حرکت آن حضرت به سوی مکه آگاه شده بودند با نوشتن نامه‌های فراوان، ایشان را به آن شهر دعوت کردند. امام نخست اعتنایی به آن نامه‌ها نکرد، اما با اصرار کوفیان، پسر عموی خود مسلم بن عقیل را روانه آنجا کرد. پس از ورود مسلم به کوفه، هزاران نفر با مسلم به نمایندگی از امام حسین (علیه السلام) بیعت کردند. امام نیز پس از دریافت نامه مسلم، عازم کوفه شد.

یزید با شنیدن اخبار کوفه، عُبَیدالله بن زیاد را که مردی سنگدل و خونریز بود به حکومت آنجا منصوب کرد. عبیدالله با ایجاد رُعب و وحشت مردم را ترساند و مسلم بن عقیل را دستگیر کرد و به شهادت رساند. او سپس مردم کوفه را وادار کرد که آماده جنگ با فرزند پیامبر شوند. سپاه یزید مانع رسیدن امام و یارانش به کوفه شدند و کاروان آن حضرت را ناچار به توقف در سرزمین گرم و خشک کربلا (بَیْتُنَا) نمودند. لشکریان یزید که تعدادشان بسیار زیاد بود، امام حسین (علیه السلام) و یارانش را محاصره و در روز عاشورا جنگ را آغاز کردند. امام و یارانش که مرگ در راه عقیده و ایمان را سعادت و زندگی در سایه حکومت ستمگران را ننگ می دانستند، شجاعانه جنگیدند و در راه حق به شهادت رسیدند.

اهداف و دستاوردهای قیام کربلا

اینکه نیم قرن بعد از رحلت رسول خدا، فرد فاسد و گنه کاری چون یزید به عنوان خلیفه مسلمانان به قدرت رسید، نشان می دهد که جامعه اسلامی دچار انحراف بزرگی شده بود. فقط حرکتی عظیم مانند قیام کربلا و شهادت امام حسین و فرزندان، بستگان و یارانش می توانست از گسترش این انحراف جلوگیری کند.

○ حرم حضرت امام حسین (علیه السلام) و حضرت ابوالفضل العباس (علیه السلام) در کربلا (بین الحرمین)

امام حسین (علیه السلام) در وصیت نامه خویش، درباره هدف قیام خود فرموده است: «هدف من اصلاح امت جدّم رسول الله، امر به معروف و نهی از منکر و پیاده کردن سیره* رسول الله و پدرم علی بن ابیطالب است».

امام سجاد (علیه السلام) و حضرت زینب (علیها السلام) پس از شهادت امام حسین (علیه السلام)، در دوران اسارت و پس از آن با سخنرانی های روشنگرانه، اهداف قیام کربلا و چهره واقعی حکومت ستمکار بنی امیه را برای همگان آشکار کردند.

تاریخ گواهی می دهد که از آن پس قیام های زیادی در جهان اسلام و نواحی دیگر از قیام عاشورا الگو گرفته اند. این قیام تأثیر بسیاری در روحیه ظلم ستیزی مسلمانان به ویژه شیعیان بر جای نهاده است.

فعّالیت

- ۵- انگیزه و اهداف امام حسین (علیه السلام) از قیام عاشورا چه بود؟ فهرست کنید.
- ۶- منظور از زنده نگه داشتن قیام ابا عبدالله (علیه السلام) چیست؟ گفت و گو کنید.
- ۷- در صورتی که در مدرسه به فیلم «روز واقعه» دسترسی دارید با راهنمایی معلم، بخش هایی از آن را تماشا کنید و سپس به سؤالات معلم پاسخ دهید.

اصحاب: اصحاب یا صحابه به کسانی گفته می‌شود که به پیامبر اسلام ایمان آورده و آن حضرت را یاری کرده باشند.

شُرک: بت پرستی و شریک قرار دادن برای خدا

مُشْرِک: بت پرست؛ کسی که برای خدا شریک قرار دهد.

اُمت: گروهی از مردم یا جامعه‌ای مذهبی که تحت رهبری و هدایت یک پیامبر قرار دارند.

بیعت: به معنای عهد و پیمان و اظهار فرمانبرداری کردن؛ در تاریخ اسلام چنین مرسوم بود آن کس که پیمان فرمانبرداری می‌بست، دست خود را در دست پیامبر یا خلیفه یا امیر می‌گذاشت.

بیت المال: جایی که در آن مالی را که همهٔ مسلمانان در آن حقی دارند، نگهداری می‌کنند؛ در عهد خلفا عبارت بود از خزانهٔ دولت اسلام و مرکز اموال و دفترهای دولتی

سیره: سیره یا سیرت به معنای راه، روش و رفتار است. در معارف اسلامی مترادف با تاریخ است و به مجموعهٔ اخبار و روایات در بارهٔ شرح حال پیغمبر گفته می‌شود.

به کار بندیم

- یکی از فعالیت‌ها را انتخاب کنید و انجام دهید.
- ۱- با رجوع به پایگاه الکترونیکی شبکهٔ رشد (www.Roshd.ir) دربارهٔ دلایل پیروزی مسلمانان در جنگ بدر و شکست آنان در جنگ اُحُد، پژوهشی انجام دهید و گزارش آن را به صورت روزنامهٔ دیواری در کلاس نمایش دهید.
 - ۲- به چند گروه تقسیم شوید و با رجوع به پایگاه الکترونیکی شبکهٔ رشد، دربارهٔ هریک از شخصیت‌های زیر ده سطر مطلب تهیه کنید.
- گروه ۱: بلال حبشی گروه ۲: سمیه همسر یاسر گروه ۳: عمار گروه ۴: ابوذر گروه ۵: مالک اشتر
- ۳- دربارهٔ یکی از فرزندان، بستگان و یاران امام حسین (علیه السلام) و نقشی که در واقعهٔ عاشورا ایفا کردند تحقیق و مطلبی گردآوری کنید.

عصری تازه در تاریخ ایران

فصل

پس از ظهور دین اسلام در شبه جزیره عربستان، طولی نکشید اسلام به سرزمین ما نیز رسید و حکومت ساسانیان سقوط کرد و دوران تازه‌ای در تاریخ ایران شروع شد. مردم ایران به تدریج و با آغوش باز اسلام را پذیرفتند و سهمی بزرگ در شکل‌گیری و گسترش تمدن اسلامی به عهده گرفتند.

ایرانیان مسلمان، آثار ارزشمندی در زمینه‌های معارف اسلامی، علوم انسانی، علوم تجربی، ادبیات، هنر و معماری به وجود آوردند و به جهانیان تقدیم کردند.

شما با آموختن این فصل و انجام فعالیت‌های آن، پی می‌برید:

- ۱- چرا حکومت ساسانی سقوط کرد؟
- ۲- اوضاع سیاسی ایران در آغاز دوره اسلامی چگونه بود؟
- ۳- ایرانیان چرا و چگونه مسلمان شدند؟
- ۴- نقش ایرانیان مسلمان در شکل‌گیری و گسترش تمدن اسلامی چه بود؟

بیشتر بدانیم

به نام خداوند بخشنده مهربان
از محمد فرستاده خدا به خسرو بزرگ ایران

«درود بر آن که پیرو هدایت شود و به خدا و پیغمبر او ایمان آورد و شهادت دهد که خدایی جز خدای یکتا نیست. من پیامبر خدا به سوی همه جهانیانم تا آنان را بیم دهم. اسلام بیاور تا سالم بمانی و اگر روی گردانی، گناه مجوسان [زرتشتیان] به گردن تو است».

منبع: تاریخ طبری

متن نامه پیامبر ﷺ به خسرو پرویز

با ورود سپاه اسلام به ایران و فروپاشی حکومت ساسانی، دوره ایران باستان به پایان رسید و عصر جدیدی در تاریخ ایران آغاز شد.

ایران در زمان ظهور اسلام

هنگام ظهور اسلام در شبه جزیره عربستان، خسرو پرویز بر ایران، حکومت می کرد. او دعوت پیامبر ﷺ را برای قبول اسلام نپذیرفت. وقتی خسرو پرویز به دست پسر خود به قتل رسید، رقابت و دشمنی در درون دربار ساسانی، بیشتر شد؛ به طوری که در مدت چهار سال، بیش از ده نفر بر تخت شاهی نشستند.

شورش های فرماندهان و دخالت آنها در رقابت های سیاسی، روحیه سپاهیان را تضعیف کرده و توان جنگی آنان را کاهش داده بود. مردم نیز به دلیل وجود نظام طبقاتی، بی عدالتی ها و تبعیض های اجتماعی و مالیات های سنگین، از حکومت ساسانیان ناراضی بودند.

در اواخر دوره ساسانی، بر اثر طغیان رودهای دجله و فرات و شکسته شدن سدها، بخش های وسیعی از زمین ها و مزارع حاصلخیز در بین النهرین که منبع درآمد مهمی برای حکومت بود، از بین رفت. قحطی* و شیوع بیماری های طاعون و وبا، اوضاع را بدتر کرد.

خسرو پرویز نامه پیامبر اسلام را دریافت کرد؛ اما از روی غرور و جهالت، نامه را پاره کرد.

فتح ایران و سقوط ساسانیان

در زمان خلافت ابوبکر خلیفه اول، اعراب مسلمان روانهٔ مرزهای ایران شدند و مناطقی از بین النهرین (سواد) را تصرف کردند. در دورهٔ خلافت عمر، بخش اعظم ایران به دست اعراب مسلمان فتح شد. وی در آغاز خلافتش، سپاه بزرگی را به سوی ایران فرستاد. ارتش ساسانی در نبرد «قادسیه» از سپاه مسلمانان که روحیهٔ بالاتر و انگیزهٔ بیشتری داشت، شکست خورد. در این جنگ، رستم فرخ زاد، فرمانده سپاه ساسانی کشته شد و مدتی بعد تیسفون پایتخت ساسانیان با غنائم بسیار به تسخیر سپاه اسلام درآمد.

چند سال بعد، در نبردی که در «نِهاوند» (در نزدیکی همدان) رخ داد، ضربهٔ نهایی بر پیکر ارتش ساسانی وارد شد، به طوری که یزدگرد سوم، آخرین پادشاه ساسانی، دیگر نتوانست سپاهی را برای مقابله با اعراب مسلمان گردآوری کند.

پس از جنگ نهاوند، شهرها و ولایات ایران، یکی پس از دیگری، به تصرف مسلمانان درآمدند.

سرانجام با ورود سپاه اسلام به خراسان، یزدگرد سوم به دست آسیابانی در مَرُؤ به قتل رسید (۳۱ ق) و امپراتوری ساسانی که بیش از چهارصد سال بر ایران فرمانروایی کرده بود، به پایان رسید. ضمناً به دلیل ظلم‌های صورت گرفته از سوی حکومت ساسانی، مردم نه تنها حکومت را برای مقابله با سپاه اسلام یاری نمی‌کردند بلکه پادشاه خود را نیز کشتند.

○ نگاره پناه آوردن یزدگرد سوم به آسیابانی در مرو — کتاب «روضة الصفا» نوشته «میرخواند» — نسخه کتابخانه «چستر بییتی» دUBLIN (پایتخت ایرلند)

فعالیت

۱- کاربرگه شماره (۷)، نمودار علت و معلول را در کلاس انجام دهید.

ایران در زمان امویان و عباسیان

الف) دوره خلافت امویان (بنی امیه): امویان حکومت خود را بر پایه خشونت و ظلم بنا نهادند و چندان به دستورات

دینی پای بند نبودند.

در آن دوره اشراف و سران قبایل عرب، بر بیشتر ولایات ایران، حکومت می کردند. مرکز خلافت امویان در شهر شام (دمشق امروزی) بود.

بنی امیه به قوم و نسب خود، فخر فروشی می کردند. آنان برخلاف نظر قرآن که برتری انسان را به تقوا و پرهیزگاری می داند، قوم عرب را برتر و شریف تر از سایر اقوام می پنداشتند. در آن دوره، اقوام غیر عرب از جمله ایرانیان مورد تحقیر و توهین قرار می گرفتند و اجازه نداشتند مقام و منصب های مهم، مانند حکومت ولایات یا فرماندهی سپاه را عهده دار شوند. در دوران بنی امیه، علاوه بر امام حسن و امام حسین، امام سجاد و امام محمد باقر علیه السلام نیز به شهادت رسیدند و شیعیان، آزار و اذیت فراوانی را تحمل کردند.

○ صحنه ای از مجموعه تلویزیونی تاریخی به نام مختارنامه: آیا شما این مجموعه را دیده اید؟

مردم ایران که از ظلم و ستم و قوم‌گرایی امویان به‌ستوه آمده بودند، از هر فرصتی برای مخالفت و مبارزه با حکومت اموی، استفاده می‌کردند. ایرانیان در بسیاری از قیام‌ها و شورش‌هایی که علیه امویان به‌وقوع پیوست، حضور مؤثری داشتند. برای مثال وقتی «مُختار ثقفی» در کوفه به خونخواهی امام حسین (علیه‌السلام) و یارانش قیام کرد، ایرانیان با شور و شوق به او پیوستند.

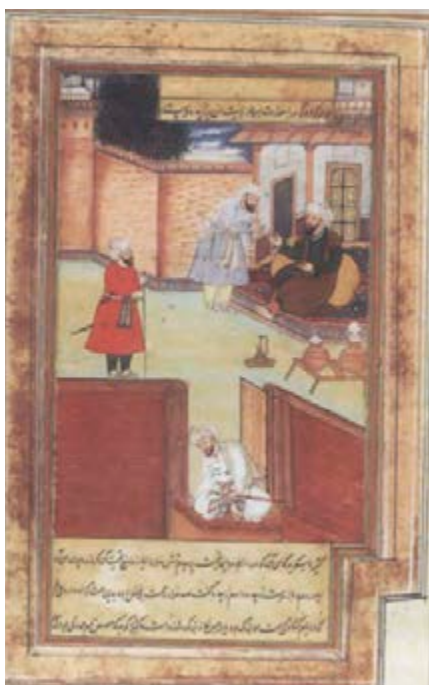
○ مجسمه برنزی که احتمالاً «هارون الرشید» را نشان می‌دهد، به ارتفاع هشت سانتی‌متر و در دوران بنی‌عباس ساخته شده است — موزه امارات متحده عربی

ب) دورهٔ خلافت عباسیان (بنی‌عباس): خاندان عباسیان از مخالفان بنی‌امیه بودند. در اواخر حکومت اموی، آنها نمایندگانی را به نقاط مختلف ایران از جمله خراسان فرستادند و مردم را به قیام علیه بنی‌امیه و حکومت یکی از افراد خاندان پیامبر ﷺ دعوت کردند، اما نمی‌گفتند منظورشان از آن فرد چه کسی است. ایرانیان مسلمان و به‌ویژه خراسانیان، دعوت عباسیان را پذیرفتند. سرانجام ابومسلم، سردار ایرانی در خراسان قیام کرد. او موفق شد امویان را شکست دهد و سَفَاح* از خاندان عباسیان را به خلافت برساند. منصور، خلیفهٔ دوم عباسی، شهر بغداد را بنا کرد و آن را مرکز خلافت عباسیان قرار داد.

عباسیان نیز در ظلم و ستم، دست کمی از امویان نداشتند. خلفای عباسی از جمله منصور، هارون الرشید و مُتَوَكِّل، امامان شیعه را به سبب مبارزه با ظلم و ستم، به زندان انداختند و به شهادت رساندند. آنها نیز همچون امویان در کاخ‌ها به خوشگذرانی می‌پرداختند.

خلفای عباسی بر خلاف امویان از ایرانیان در سمت‌های مهمی چون وزارت و فرماندهی سپاه و حکومت شهرها، استفاده می‌کردند. البته بسیاری از ایرانیانی که به خدمت خلافت عباسی درآمدند، سرنوشتی تلخ و ناگوار داشتند؛ چنان‌که منصور عباسی ناجوانمردانه ابومسلم خراسانی را به قتل رساند.

بَرَمَکیان نیز که از خاندان‌های مشهور ایرانی بودند، به سرنوشت ابومسلم دچار شدند. این خاندان در زمان خلافت هارون، عهده‌دار وزارت و حکومت ولایات شدند و نفوذ و قدرت فراوان کسب کردند. خلیفه ناگهان بر آنان خشم گرفت و دستور داد آنها را از قدرت برکنار و زندانی کنند و به قتل برسانند.

○ نگارهٔ «یحیی بر مکی» برگرفته از کتاب «اخبار برمکیان» در قرن هفدهم میلادی — موزه‌ای در تورنتو، کانادا

فعاليات

ایرانیان مسلمان می‌شوند

مردم ایران که در عصر باستان یکتاپرست بودند پس از درک پیام اسلام، داوطلبانه این دین را پذیرفتند. پیام اسلام، برابری و برادری بود؛ این پیام برای مردم ایران که از امتیازات طبقاتی اشراف ناخشنود بودند، جذابیت فراوانی داشت. علاوه بر آن، اخلاق و رفتار پیامبر ﷺ و امامان شیعه، نقش مهمی در علاقه‌مندی ایرانیان به دین اسلام داشت. امام علی (علیه السلام) در دوران حکومت خود هیچ برتری و امتیازی برای اعراب، نسبت به غیر اعراب در نظر نمی‌گرفت. از این رو، ایرانیان علاقه و ارادت خاصی به آن حضرت و فرزندان او پیدا کردند. حضور امام رضا (علیه السلام) و خواهرش حضرت معصومه (علیها السلام) و برادرش حضرت شاه‌چراغ (علیه السلام) و دیگر امامزادگان در ایران، تأثیر زیادی بر توجه و گرایش مردم ایران به دین اسلام داشت.

○ حرم حضرت شاه‌چراغ (علیه السلام)

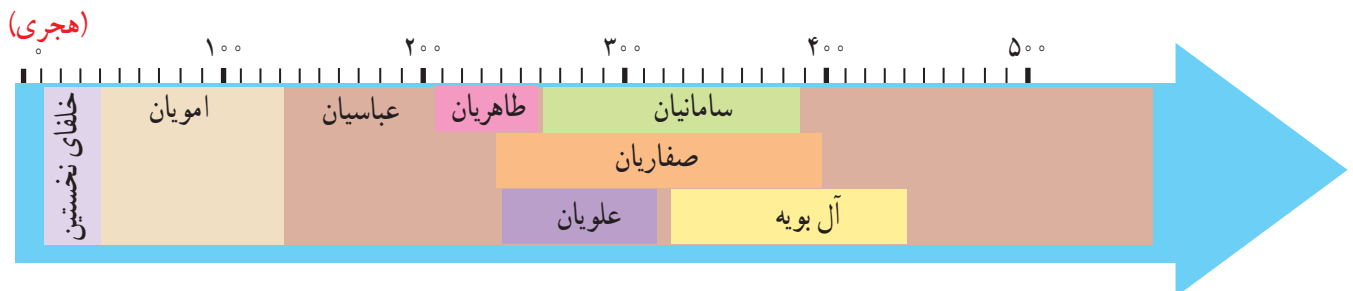
○ ضریح حرم حضرت معصومه (علیها السلام)

درس ۱۲ عصر طلایی فرهنگ و تمدن ایرانی – اسلامی

ایرانیان مسلمان به پشتوانه روحیه علم‌دوستی در اسلام و همچنین فرهنگ و تمدن باستانی خود، کمک بسیاری به شکل‌گیری و شکوفایی فرهنگ و تمدن اسلامی کردند.

تأسیس سلسله‌های ایرانی

خلافت عباسیان پس از یک قرن فرمانروایی، ضعیف شد و خلفا نمی‌توانستند قلمرو پهناور خود را به‌خوبی اداره کنند. از این‌رو، شرایط مناسبی برای تشکیل سلسله‌های ایرانی به وجود آمد. این سلسله‌ها نقش و سهم زیادی در رونق و شکوفایی فرهنگ و تمدن ایرانی – اسلامی داشتند.

◉ نقاشی دیواری از دوره سامانی – کاخ افراسیاب در سمرقند

سلسله‌های طاهریان، صفاریان، علویان، سامانیان و آل بویه، مهم‌ترین سلسله‌های ایرانی بودند که در فاصله قرن‌های سوم تا پنجم هجری بر بخش‌هایی از ایران حکومت می‌کردند. این سلسله‌ها به جز علویان طبرستان، ریشه و تبار ایرانی داشتند. آنها به‌تدریج به تسلط عباسیان بر ایران پایان دادند.

چگونگی به قدرت رسیدن این سلسله‌ها و روابط آنها با خلافت عباسیان متفاوت بود. برخی از این سلسله‌ها مانند طاهریان و سامانیان با فرمان خلفای عباسی به قدرت رسیدند و با تأیید آنها به حکومت خود ادامه دادند. طاهر ذوالیمینین*، بنیانگذار سلسله طاهریان به فرمان مأمون خلیفه عباسی به حکومت خراسان منصوب شد. امیر اسماعیل سامانی، مؤسس سلسله سامانیان نیز با تأیید خلیفه عباسی به حکومت رسید، این دو سلسله روابطی دوستانه با خلافت عباسیان برقرار کردند و امیران این سلسله‌ها معمولاً نسبت به خلفا اظهار وفاداری و فرمانبری می‌کردند. البته طاهریان و سامانیان در اداره امور قلمرو خود مستقل بودند و اجازه نمی‌دادند نمایندگان خلیفه در امور داخلی آنان دخالت کنند.

قلمرو سامانیان

برخلاف دو سلسله قبل، بنیانگذاران سلسله‌های صفاریان، علویان طبرستان و آل بویه، بی‌آنکه اجازه و فرمانی از خلفای عباسی بگیرند، حکومت خود را برپا کردند. یعقوب لیث، مؤسس سلسله صفاریان با پشتیبانی مردم سیستان و به‌خصوص گروه عیاران* به قدرت دست یافت. روابط صفاریان با خلافت عباسی، خصمانه بود. یعقوب لیث صفاری علاوه بر آنکه حکومت طاهریان را برانداخت، به عراق نیز لشکرکشی کرد و قصد داشت بغداد را تصرف کند، اما از سپاه خلیفه شکست خورد. او در فکر جبران این شکست بود اما بیماری و مرگ فرصت جنگی دیگر را با خلیفه به وی نداد.

○ مجسمه برنزی یعقوب لیث صفاری در میدان ورودی شهر زابل که ۴۸۲ سانتی متر ارتفاع و ۱۴ تن وزن دارد. ساخته ابوالحسن صدیقی (نقاش و مجسمه‌ساز ایرانی)

بیشتر بدانیم

کتاب تاریخ سیستان از کتاب‌های کهن به زبان فارسی است که در قرن پنجم تا هفتم هجری نوشته شده است. به چند سطر از کتاب توجه کنید:

یعقوب لیث بیار می‌گفت که دولت عباسیان را برنیزنگ و مکر بنا کرده‌اند، دید که با ابوسلمه، ابوسلمه، برکیان و فضل بن سهل که به آن دولت خدمت و کنی بسیار نمودند چه کردند. مبادا کسی به آنها اعتماد کند.

صفحه ۲۶۸-۲۶۷

۱- با توجه به متن درس، آیا سلسله‌های ایرانی از نظر رابطه با خلافت عباسی و چگونگی به قدرت رسیدن، مانند هم بودند؟ مثال بزنید.

۲- متنی را که از کتاب تاریخ سیستان انتخاب شده بخوانید. از این متن به چه نکاتی درباره رابطه صفاریان با خلافت عباسی پی می‌برید؟

خلفای عباسی دشمن علویان طبرستان بودند؛ زیرا علویان پیرو مذهب شیعه بودند و حکومت عباسیان را به رسمیت نمی‌شناختند و از آنان اطاعت نمی‌کردند. علاوه بر علویان طبرستان، آل بویه نیز پیرو مذهب شیعه بودند ولی رابطه آنها با عباسیان به گونه‌ای دیگر بود. چون آل بویه بغداد را تصرف کردند و خلفای عباسی را تحت نفوذ و سلطه خود گرفتند.

قلمرو آل بویه (۴۴۷-۲۲۳ق)

○ مدالی از جنس طلا با شمایل غُضْدُالدوله که به سبک مدال‌های دوره ساسانی طراحی شده است — مجموعه خصوصی

در دوران حکومت علویان و آل‌بویه، معارف و فرهنگ شیعه در ایران مورد توجه قرار گرفت و گسترش یافت. به دستور فرمانروایان آل‌بویه حرم مطهر امامان (علیهم‌السلام) در نجف، کربلا و کاظمین بازسازی شد و مراسم روز عید غدیر و مجالس سوگواری امام حسین (علیه‌السلام) با شکوه برگزار می‌شد.

○ بند امیر در فارس که به دستور غُضْدُالدوله مشهورترین فرمانروای آل‌بویه ساخته شد.

فعّالیت

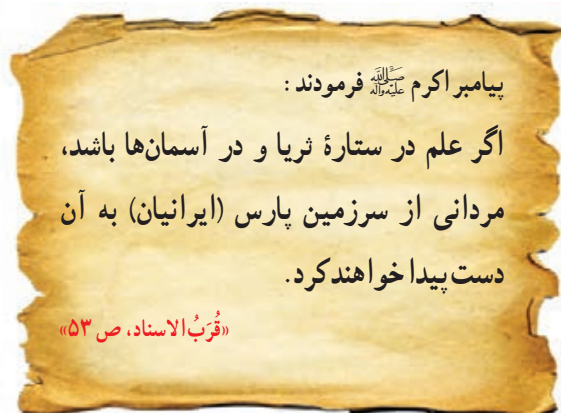
۳- با توجه به نمودار خط زمان در صفحه ۷۰ و نقشه‌های صفحه ۷۱ و ۷۲، جدول زیر را کامل کنید.

نام سلسله	دوره حکومت	مؤسس	پایتخت	قلمرو	اقدامات مهم	بیشتر بدانیم
طاهریان	قرن ۳ ق			خراسان و سیستان و طبرستان	نافرمانی نسبت به مأمون؛ موروثی شدن حکومت در خاندان طاهر؛ توسعه کشاورزی و ترویج سوادآموزی.	
صفاریان	قرن ۳ و ۴ ق				تسلط یعقوب بر سیستان و تأسیس حکومت صفاری؛ برانداختن سلسله طاهریان؛ لشکرکشی به عراق و شکست از سپاه خلافت، شکست عمرو، جانشین یعقوب از سامانیان.	
علویان طبرستان		حسن بن زید			انتخاب حسن بن زید به رهبری توسط مردم طبرستان؛ نبرد با طاهریان، صفاریان، سامانیان و خلافت عباسی؛ ترویج فرهنگ شیعه.	

نام سلسله	دوره حکومت	مؤسس	پایتخت	قلمرو	اقدامات مهم
سامانیان					تأیید حکومت امیراسماعیل سامانی توسط خلیفه عباسی؛ شکست صفاریان و توسعه قلمرو سامانی؛ نبرد با علویان طبرستان؛ درگیری با آل بویه؛ ترویج زبان و ادب فارسی.
آل بویه		پسران بویه (علی، حسن و احمد)			پسران بویه ولایات مرکزی و جنوبی ایران را تصرف کردند؛ بغداد را تصرف و بر خلافت عباسی تسلط یافتند؛ درگیری با سامانیان؛ ترویج فرهنگ شیعه؛ حمایت از دانشمندان و عالمان.

ایرانیان پرچمدار علم و دانش

اسلام روح و جان تازه‌ای به جامعه و فرهنگ ایرانی دمید و به آن تحرک و پویایی خاصی بخشید. ایرانیان سابقه‌ای طولانی در علم و دانش و هنر داشتند؛ آنان پس از پذیرش اسلام، از تمام توان و استعداد خود برای پیشرفت و گسترش فرهنگ و تمدن اسلامی، استفاده کردند.

ایرانیان مسلمان در تأسیس و گسترش معارف اسلامی، علوم انسانی و علوم تجربی، هنر و ادبیات پیشگام بودند. برجسته‌ترین دانشمندان مسلمان در رشته‌های مختلف علمی در دوران طلایی فرهنگ و تمدن ایرانی-اسلامی اغلب ایرانی بودند. در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم با مشهورترین پزشکان، شیمیدانان، ریاضیدانان، و منجمان مسلمان ایرانی آشنا شدید و در اینجا، به فعالیت و آثار عالمان و دانشمندان ایرانی در سایر رشته‌ها اشاره می‌شود.

○ تصویری خیالی از عصر طلایی در ایران پس از اسلام که در آن همه دانشمندان حضور دارند. دانشمندی که لزوماً هم‌دوره نبودند، ولی به تکامل شاخه‌های مختلف علمی کمک کردند؛ از خوارزمی و رازی گرفته تا بوعلی سینا و ابن‌هشیم.

در معارف اسلامی، عالمان ایرانی کتاب‌های زیادی تدوین کردند. در رشته تفسیر قرآن آثار مهمی توسط اندیشمندان مسلمان ایرانی نوشته شد. در رشته‌های فلسفه، تاریخ، جغرافیا و موسیقی نیز دانشمندان مسلمان ایرانی، خوش درخشیدند و آثار سودمندی از خود به جا گذاشتند (به جدول صفحه بعد نگاه کنید). ایرانیان حتی در زبان و ادبیات عربی نیز پیشتاز بودند و قواعد صَرْف و نَحْو و دستور زبان و ادبیات عربی توسط ادیبان ایرانی تدوین شد.

○ نگاره‌ای از «کلیله و دمه» که در سده نهم هجری با آبرنگ روی کاغذ کشیده شده است — کتابخانه ملی فرانسه
کلیله و دمه یکی از مهم‌ترین متونی بود که این مقفع از پهلوی به عربی ترجمه کرد.

یکی دیگر از اقدامات مهم علمی و فرهنگی ایرانیان در قرون نخست هجری، انتقال بخشی از میراث ادبی و تاریخی ایران باستان به جامعه اسلامی بود. نویسندگان و مترجمان ایرانی مانند عبدالله بن مقفع [مشهور به روزبه ایرانی]، کتاب‌هایی را در موضوع تاریخ پادشاهان و قهرمانان کهن ایران و نیز آندرزنامه‌ها و آداب کشورداری از زبان پهلوی به زبان عربی ترجمه کردند. سلسله‌های ایرانی به‌خصوص سامانیان و آل‌بویه نقش چشمگیری در رونق و شکوفایی فرهنگ و تمدن ایرانی — اسلامی داشتند. بیشتر فرمانروایان این سلسله‌ها به علم و ادب علاقه‌مند بودند و برای عالمان، دانشمندان و ادیبان، ارزش و احترام فراوانی قائل می‌شدند. پایتخت این سلسله‌ها، مرکز دانش و محل پژوهش بزرگان علم و ادب بود. وزیرانی که در آن زمان امور کشور را اداره می‌کردند، اغلب مردانی با فرهنگ و دانش‌دوست بودند. برخی از آنان مانند خاندان جیهانی و خاندان بلعمی (وزیران سامانیان) در شمار عالمان و ادیبان نامدار قرار داشتند.

بیشتر بدانیم

علوم	عالمان ایرانی و آثار آنها در قرون دوم تا پنجم هجری
حدیث* و فقه*	۱- بخاری: صحیح بخاری؛ ۲- کلینی: کافی؛ ۳- شیخ طوسی: تهذیب الاحکام
تفسیر*	۱- طبری: تفسیر طبری؛ ۲- شیخ طوسی: تفسیر قرآن
فلسفه	۱- فارابی: رساله فلسفه؛ ۲- ابوعلی سینا: شفا، دانشنامه علایی
تاریخ	۱- دینوری: اخبار الطوال؛ ۲- طبری: تاریخ طبری؛ ۳- حمزه اصفهانی: تاریخ پیامبران و پادشاهان؛ ۴- بلعمی: تاریخ بلعمی
جغرافیا	۱- ابن خردادبه: مسالک و ممالک؛ ۲- ابوزید بلخی: صُورالاقالیم؛ ۳- ابوریحان بیرونی: آثار الباقیه؛ ۴- جیهانی: مسالک و ممالک؛ ۵- اصطخری: مسالک و ممالک
موسیقی	۱- ابراهیم موصلی (ابن ماهان)؛ ۲- اسحاق موصلی؛ ۳- ابونصر محمد فارابی

○ نقشه خلیج فارس در نسخه مسالک و ممالک
 «مسالک و ممالک» یعنی «راه‌ها و کشورها»؛ راه‌هایی که «ابو اسحاق ابراهیم اصطخری» در قرن چهارم هجری از هند تا اقیانوس اطلس پیموده تا آنچه در مورد کشورها فقط از زبان‌ها شنیده، به چشم ببیند و سپس آنچه را دیده روی کاغذ بنویسد. بدین ترتیب یکی از مهم‌ترین آثار جغرافیایی در جهان اسلام نوشته شد. اصطخری در کتابش هم کشورها و سرزمین‌ها را با ذکر مساحت و حدود آنها توصیف کرده و هم اطلاعات بازرشی در مورد محصولات بازرگانی، صنعت، اوضاع و احوال اقوام مختلف و آثار تاریخی ثبت کرده است. او بدون ابزار امروزی مثل عکس‌های ماهواره‌ای، توانست ۲۱ نقشه گوناگون ترسیم کند. وسیع‌ترین بخش کتابش مربوط به سرزمین پارس (ایران) است و مهم‌ترین نقشه‌ای که ترسیم کرده، نقشه رنگی «خلیج فارس» است که با عنوان «صورة بحر فارس» می‌توانید آن را در تصویر ببینید. این کتاب که در «موزه ملی ایران» نگهداری می‌شود، در سال ۱۳۸۷ در فهرست میراث جهانی یونسکو به ثبت رسیده است.

زبان و ادبیات

○ آرامگاه رودکی پس از بازسازی — پنجکنت، تاجیکستان

پس از ورود اسلام به ایران تا مدت‌ها، عربی، زبان اداری ایران بود. فرمان‌ها و نامه‌های اداری به زبان عربی نوشته می‌شد و دانشمندان نیز کتاب‌های خود را به عربی می‌نوشتند. مردم ایران اگرچه به عربی به عنوان زبان قرآن احترام می‌گذاشتند، اما همچنان به زبان فارسی، سخن می‌گفتند. از قرن سوم هجری به بعد، در نتیجه علاقه امیران و وزیران حکومت‌های صفاریان و سامانیان به فرهنگ و زبان ایرانی، رونق ادبیات فارسی آغاز شد. رودکی، پدر شعر فارسی با تشویق و حمایت سامانیان، اشعار خود را سرود. فردوسی نیز در اواخر دوره سامانیان، سرودن شاهنامه را آغاز کرد.

معماری

معماری و هنر ایران در دوران اسلامی در ادامه معماری عصر باستان بود. مساجد از نخستین جلوه‌های مهم معماری ایرانی - اسلامی بودند. برخی از مساجد در ابتدای ورود اسلام به ایران براساس اصول معماری دوره ساسانی ساخته شدند. مسجد جامع و آرامگاه‌ها، جلوه شکوهمند دیگری از میراث معماری ایرانی - اسلامی به شمار می‌روند. آرامگاه امیر اسماعیل سامانی در بخارا و آرامگاه قابوس و ششمگیر در گنبد کاووس از آن جمله‌اند.

○ مسجد جامع فَرَه یزد از جمله نخستین مساجدی بود که براساس اصول معماری دوره ساسانی ساخته شد.

○ آرامگاه امیر اسماعیل سامانی در بخارا

بیشتر بدانیم

نیشابور در عصر سامانیان یکی از مراکز بزرگ صنعت سفالگری محسوب می‌شد. سفالگران این شهر هم در فن تولید سفال مرغوب بسیار ماهر بودند و هم محصولاتشان را با نقوش زیبایی تزیین می‌کردند. این نقوش ها دو دسته کلی داشتند: نقش‌های تصویری و نقش‌های کتیبه‌ای که از هر دسته یک نمونه مشهور در جهان را می‌توانید در اینجا ببینید:

○ ظرف سفالی نیشابور - موزه ملی ایران، تهران
سربازی با لباس رزم بر تن و شمشیری در دست که حیوانات و پرندگان پیرامون او را احاطه کرده‌اند.

○ نمونه‌ای از کاسه سفالی با نقش کتیبه‌ای که دور تا دور آن نوشته شده: «التدبیر قبل العمل یؤمنک من الندم». یعنی «تدبیر و برنامه‌ریزی پیش از کار، تو را از پشیمانی در امان می‌دارد.» - موزه متروپولیتن، نیویورک، این نوع جملات حکمت‌آمیز روی سفال‌های دوره سامانیان خیلی رایج بوده است.

قحطی: کمبود گسترده غذا که اغلب با سوءتغذیه، گرسنگی و افزایش مرگ جمعی همراه است.

سَفَّاح: سَفَّاح لقب عبدالله بن محمد، اولین خلیفه عباسی است. این کلمه، معانی متعددی دارد: بسیار خونریز؛ بسیار بخشنده؛ فصیح و توانا بر سخن

ذوالیمینین: به معنای کسی که با دو دست شمشیر می‌زند، لقب طاهر، مؤسس سلسله طاهریان بوده است.

عیاران: گروهی بودند که با شعار شجاعت، جوانمردی و کمک به فقیران، در شهرها، دور هم جمع می‌شدند و بدون اعتنا به قوانین حاکم، افرادی را که ظالم تشخیص می‌دادند، مجازات می‌کردند و اموال آنان را بین مردم بدل و بخشش می‌نمودند.

حدیث: به سخنان پیامبر ﷺ و اهل بیت (علیهم‌السلام) حدیث می‌گویند. این سخنان، سندی با ارزش برای پیروی از دستورات اسلام محسوب می‌شود.

تفسیر: تفسیر به معنای توضیح دادن مطلبی برای قابل فهم کردن آن، گفته می‌شود و اصطلاحاً به شرح‌هایی که بر قرآن نوشته می‌شود، اطلاق می‌گردد.

فقه: فقه در اصطلاح به علم به دست آوردن احکام اسلامی از منابعی چون قرآن و حدیث و عقل و اجماع می‌گویند.

به کار بندیم

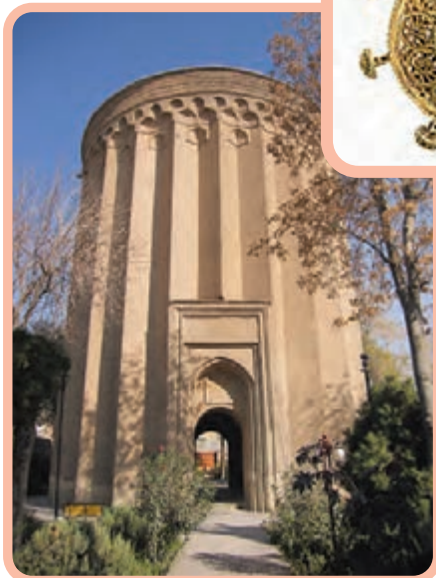
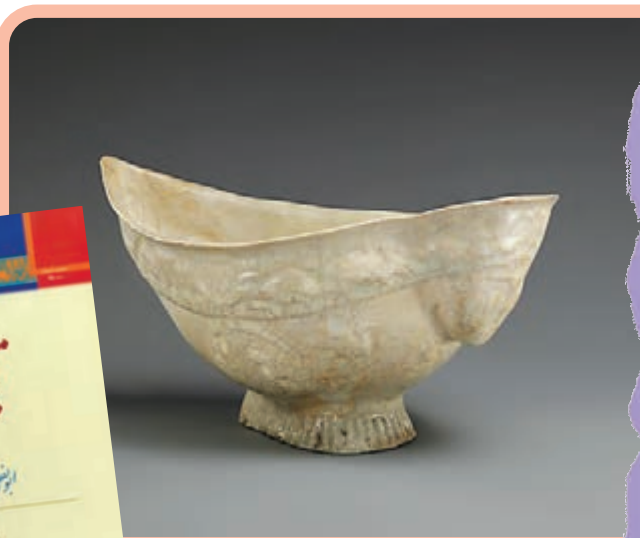
یکی از دو فعالیت زیر را انتخاب کنید و انجام دهید.

- ۱- به طور گروهی با مراجعه به منابع مختلف از جمله دانشنامه شبکه رشد (www.roshd.ir) درباره یکی از اندیشمندان ایرانی مسلمان که در این درس نامبرده شده، مطالبی گردآوری کنید و به کلاس بیاورید.
- ۲- تصویری از یک اثر علمی یا هنری مربوط به قرن‌های سوم تا پنجم هجری پیدا کنید و به کلاس بیاورید.

از غزنویان تا هجوم چنگیزخان

فصل

در قرن‌های سوم و چهارم هجری، خاندان‌های ایرانی در گوشه و کنار ایران، فرمان می‌راندند. اما پس از آن به تدریج دودمان‌های ترک‌تبار در ایران به قدرت رسیدند و سلسله‌های غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان را تأسیس کردند. با روی کار آمدن این سلسله‌ها، دوره جدیدی در تاریخ ایران آغاز شد که تا هجوم چنگیزخان ادامه داشت.

شما با آموختن این فصل و انجام فعالیت‌های آن، پی می‌برید:

- ۱- اوضاع ایران در زمان غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان، چگونه بود؟
- ۲- چرا سلسله سلجوقیان اهمیت زیادی در تاریخ ایران دارد؟
- ۳- اوضاع اروپا در قرون وسطا چگونه بود؟
- ۴- علل و پیامدهای جنگ‌های صلیبی چه بود؟
- ۵- میراث فرهنگی هنری سلجوقیان چه بود؟

● از اواخر قرن چهارم تا اوایل قرن هفتم هجری، سه سلسله ترک‌تبار در ایران حکومت کردند. به نمودار خط زمان توجه کنید و روی نمودار این سلسله‌ها و محدوده زمانی آنها را نشان دهید.

غزنویان

غزنویان دودمانی ترک‌تبار بودند که چون حکومت خود را از شهر غزنین (غزنه) آغاز کردند به این نام مشهور شدند. هنگامی که حکومت سامانیان به نهایت ضعف و ناتوانی رسید، محمود غزنوی که حاکم غزنه بود، خراسان را تصرف کرد. خلیفه عباسی نیز حکومت او را به رسمیت شناخت. سلطان محمود غزنوی به پشتوانه سپاه نیرومند خود در اغلب جنگ‌ها، پیروزی‌هایی به دست آورد و قلمرو غزنویان را تار و مار در مرکز ایران گسترش داد.

○ فردوسی که در زمان سامانیان، سرودن شاهنامه را آغاز کرده بود، در دوران حکومت محمود غزنوی به پایان رساند — این نقاشی از حضور وی در دربار محمود غزنوی توسط «سورنیاس» نقاشی از کشور ارمنستان ترسیم شده است.

سلطان محمود غزنوی چندین بار به هندوستان لشکرکشی کرد و به همین سبب در تاریخ شهرت یافت. اگر چه این لشکرکشی‌ها به بهانه رواج اسلام صورت می‌گرفت اما در اصل به طمع ثروت هنگفتی بود که در این کشور وجود داشت. وی در این لشکرکشی‌ها مناطقی از هندوستان را تصرف نمود و معبد سومات را خراب کرد. او اسیران زیادی را با خود به سرزمین‌های دیگر برد و ثروت‌ها و غنائم زیادی به دست آورد که بخشی را به خلیفه عباسی پیشکش کرد. پس از سلطان محمود، پسرش سلطان مسعود حکومت را به دست گرفت. اگر چه، سلطان مسعود فرمانروایی بی‌باک و جسور بود اما تدبیر پدر را نداشت. او از سلجوقیان شکست خورد و مدتی بعد توسط سپاهیان شورشی خود به قتل رسید. قدرت و حکومت غزنویان بر نیروی نظامی استوار بود و آنها از محبوبیت و مقبولیتی که صفاریان و سامانیان و آل بویه در بین توده مردم داشتند، بی‌بهره بودند.

حمله چنگیزخان به ایران

آغاز حکومت خوارزمشاهیان تحت

خوارزمشاهیان

مغولان

۵۵۰ هـ.ق

۶۰۰ هـ.ق

۶۵۰ هـ.ق

۷۰۰ هـ.ق

رابطه حکومت غزنویان با خلفای عباسی دوستانه بود و سلاطین غزنوی به ویژه سلطان محمود، خود را مطیع و تابع خلافت عباسی می‌دانستند.

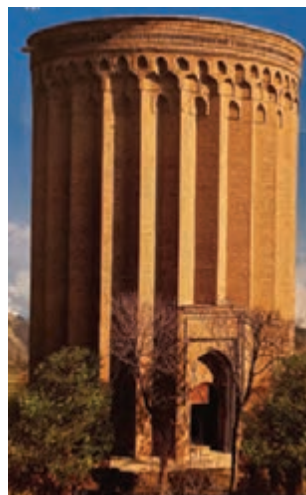
سَلجُوقیان

دستیابی به قدرت : سلجوقیان نیز طایفه‌ای از ترکان بودند که پس از پذیرش اسلام به ماوراءالنهر مهاجرت کردند. یکی از نوادگان سلجوق (جد سلجوقیان) به نام طغرل پس از شکست سلطان مسعود غزنوی، در نیشابور بر تخت نشست. او پس از تسخیر مناطق مختلف ایران به بغداد رفت و نخست حکومت شیعه مذهب آل بویه را برانداخت و سپس خطری را که از جانب خلافت فاطمی* مصر متوجه خلافت عباسی بود، از میان برداشت.

خليفة عباسی نیز به دلیل این اقدامات طغرل، به او لقب «سلطان رُکُنُ الدین» داد و حکومت او را بر ایران و عراق تأیید کرد. اوج قدرت : آل بارسلان، برادرزاده و جانشین طغرل بود و توانست با راهنمایی خواجه نظام الملک وزیر، رقیبان داخلی را سرکوب کند و بر قدرت و استحکام حکومت سلجوقی بیفزاید. آل بارسلان همچنین به ارمستان و گرجستان لشکرکشی کرد.

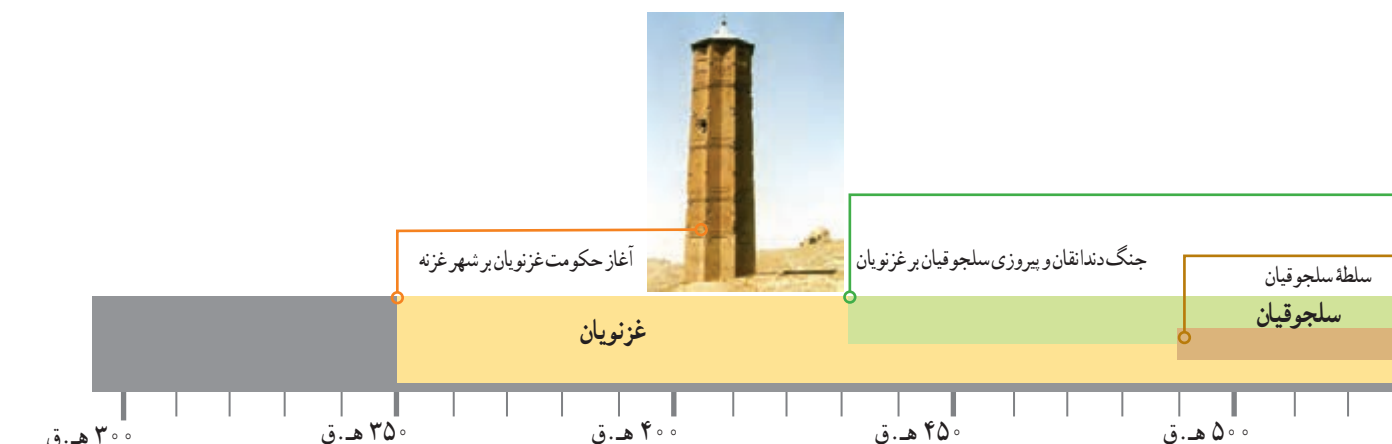

○ برج سرخ از آثار دوره سلجوقیان در شهر آلانیا — ترکیه

○ برج طغرل — شهری

او در نبرد ملازگرد در سال ۴۶۳ ق رومیان را شکست سختی داد و امپراتور روم شرقی را به اسارت گرفت. در نتیجه این پیروزی، بخش‌های وسیعی از آسیای صغیر* به تصرف سپاهیان سلجوقی درآمد.

ملک‌شاه، پسر آل‌ب ارسلان، از دیگر پادشاهان مشهور سلجوقی بود. وی مناطقی از ماوراءالنهر و شام را فتح کرد و حکومت سلجوقیان در دوره او به اوج قدرت رسید. به طوری که در آن دوره، محدوده جغرافیایی ایران با زمان ساسانیان برابری می‌کرد و از ماوراءالنهر در شرق تا دریای مدیترانه در غرب گسترش یافته بود. در آن زمان اصفهان که پایتخت سلجوقیان بود به شهری بزرگ و آباد تبدیل شد. تجزیه و فروپاشی: پس از مرگ ملک‌شاه، شاهزادگان و فرماندهان نظامی برای رسیدن به تاج و تخت به جان یکدیگر افتادند و این اختلافات تا سقوط سلجوقیان، ادامه پیدا کرد.

بیشتر بدانیم

قلعه الموت کجاست؟

قلعه الموت در بلندی‌های رشته کوه البرز، در مجاورت روستای گازرخان در استان قزوین قرار دارد. این قلعه به «دژ حسن صباح» معروف است و از شاهکارهای معماری بوده است زیرا اهمیت نظامی داشته و بناها و دیوار آن طوری ساخته شده که نفوذ به داخل آن بسیار مشکل بود. در دوره سلجوقیان، مذهب اسماعیلیه در ایران رواج یافت. اسماعیلیان از فرقه‌های شیعه بودند که بعد از امام جعفر صادق (علیه السلام) به امامت پسرش اسماعیل اعتقاد داشتند. در آن دوره اسماعیلیان به رهبری «حسن صباح» در قلعه‌های کوهستانی مانند قلعه الموت مستقر بودند و با حکومت سلجوقی که آن را حکومتی ظالم می‌دانستند، مبارزه می‌کردند. سلجوقیان بارها علیه آنها لشکرکشی کردند اما نتوانستند تمامی قلعه‌های آنها را فتح کنند. این قلعه بعدها در زمان هلاکوخان مغول به آتش کشیده شد.

○ نگاره فتح قلعه الموت توسط هلاکوخان، کتاب جامع التواریخ — کتابخانه ملی فرانسه

○ ویرانه‌های قلعه افسانه‌ای الموت، در ارتفاعات کوه‌های البرز در استان قزوین

خوارزمشاهیان

خوارزم، ناحیه‌ای حاصلخیز و آباد در جنوب دریاچه خوارزم (آرال) بود و از عهد باستان به شاهان آنجا، خوارزمشاه می‌گفتند. خوارزمشاهیان، نخست دست‌نشانده سلجوقیان بودند اما وقتی حکومت سلجوقی ضعیف شد، آنها از فرمانبری سربیزی کردند و سرانجام یکی از فرمانروایان خوارزم آخرین سلطان سلجوقی را شکست داد و بر بخش‌های زیادی از ایران چیره شد.

پایه‌های حکومت خوارزمشاهیان چندان محکم نبود زیرا از یک‌سو، خلیفه عباسی فرمانروایی آنها را به رسمیت نمی‌شناخت و از سوی دیگر، تسلطی بر فرمانروایان محلی نداشتند. در چنین شرایطی بود که چنگیزخان مغول به ایران هجوم آورد و حکومت خوارزمشاهی نتوانست در برابر حمله آنها ایستادگی کند و روزگار پرنجی برای ایرانیان آغاز گردید.

فعالیت

- ۱- چرا در بین سه سلسله ترک تبار، سلجوقیان اهمیت بیشتری در تاریخ ایران داشتند؟
- ۲- به طور گروهی و با همفکری یکدیگر کاربرگه شماره (۸) غزنویان و سلجوقیان را در کلاس کامل کنید.
- ۳- چرا گردشگرانی که به ترکیه می‌روند، در این کشور آثار و بناهایی از دوره سلجوقیان مشاهده می‌کنند؟

بیشتر بدانیم

اروپا، قرون وسطا و جنگ‌های صلیبی

شاید علاقه‌مند باشید بدانید زمانی که سلسله‌های غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان در ایران حکومت می‌کردند، چه شرایط و وضعیتی در اروپا وجود داشته است. این دوره از تاریخ ایران، مقارن* با «قرون وسطا» در اروپا بوده است.

در سال ششم ابتدایی خواندید در دورانی که مسلمانان در سرزمین‌های اسلامی به پیشرفت‌های چشمگیری در علوم و فنون و فرهنگ و هنر دست یافته بودند، اروپاییان در «عصر تاریکی» به سر می‌بردند. از این دوره در تاریخ اروپا که حدوداً قرن‌های ششم تا پانزدهم میلادی را شامل می‌شود، به قرون وسطا یاد می‌کنند.

در قرون وسطا، بیشتر جمعیت اروپا را روستائینان تشکیل می‌دادند و مالکیت زمین‌های کشاورزی در دست زمینداران بزرگ بود که به آنها فئودال می‌گفتند. اربابان

○ قلعه‌ای به جا مانده از فئودال‌ها - فرانسه

یا فئودال‌ها در قلعه‌ها سکونت داشتند و بر محدوده املاک خود فرمان می‌راندند. دهقانان باید بر روی زمین کار می‌کردند و قسمت اعظم دسترنج خود را به اربابان می‌دادند. در قرون وسطا، شهر و شهرنشینی و تجارت رونق چندانی در اروپا نداشت.

در قرون وسطا کلیسا از نظام فئودالی حمایت می‌کرد. فئودال‌ها و پادشاهان نیز تابع کلیسا بودند. به علاوه روحانیون مسیحی به رهبری پاپ* قدرت بسیار داشتند.

در آن دوران دانشمندان و اندیشمندان نمی‌توانستند افکار و نظرات علمی خود را آزادانه بیان کنند. برای مثال وقتی گالیله دانشمند ایتالیایی ثابت کرد زمین کروی است و به دور خورشید حرکت می‌کند، مقام‌های کلیسا با او مخالفت کرده و گفته‌های او را نادرست دانستند و او را مجبور کردند توبه کند و ادعای خود را پس بگیرد.

در این دوره فقر، گرسنگی و قحطی و بیماری‌های هولناک چون طاعون و جذام نیز رواج داشت. در چنین شرایطی بود که «جنگ‌های صلیبی» میان مسیحیان و مسلمانان درگرفت. این جنگ‌ها را اشراف و فئودال‌ها با حمایت و دستور کلیسا و به بهانه‌های مذهبی آغاز کردند.

دانستید که با پیروزی در نبرد ملازگرد، مرزهای سلجوقیان به قُسْطَنْطَیْنَه (استانبول امروزی) نزدیک‌تر شده بود. اروپاییان از پیشروی بیشتر ترکان سلجوقی بیمناک

شدند. فئودال‌ها نیز تمایل داشتند با روانه کردن ابنوه فقیران و بیکاران به سرزمین‌های دیگر و غارت اموال آنها، مشکلات اقتصادی قلمرو خود را کاهش بدهند.

جنگ‌های صلیبی حدود دویست سال طول کشید. سپاهیان صلیبی به سرزمین‌های مسلمانان هجوم می‌آوردند و آنها را می‌کشتند و همه چیز را غارت می‌کردند.

سرانجام جنگ‌های صلیبی با پیروزی سیاسی و نظامی مسلمانان و شکست اروپاییان به پایان رسید. اگرچه در این جنگ‌ها خرابی‌های زیادی در سرزمین‌های مسلمانان به وجود آمد اما این جنگ‌ها موجب شد که اروپاییان با پیشرفت‌های علمی و تمدنی مسلمانان آشنا بشوند، آثار علمی مسلمانان را به زبان لاتین ترجمه کنند، کتاب‌ها و دانش مسلمانان را به اروپا منتقل نمایند و از آنها برای پیشرفت خود بهره‌فراوان بگیرند.

فعالیت

۴- به دانشنامه شبکه رشد (شبکه اینترنتی ملی مدارس) مراجعه کرده و روی یکی از این سه عنوان جانمایی شده در وبگاه (سایت)، تلیک^۱ (کلیک) کنید، مطالبی را جمع‌آوری کنید و در کلاس بخوانید: «سیر تاریخی جنگ‌های صلیبی»، «جنگ‌های صلیبی»، «دست‌آورد جنگ‌های صلیبی».

۵- به‌طور گروهی متن را بخوانید و علل اقتصادی و سیاسی جنگ‌های صلیبی را فهرست و در کلاس به‌طور مختصر بیان کنید.

در درس گذشته پی بردید که از میان سه سلسله ترک‌تبار که بر ایران حکومت کردند، سلجوقیان هم به سبب تأثیری که در تحولات ایران و سایر سرزمین‌های اسلامی و هم به سبب وسعت قلمروشان، اهمیت بیشتری داشتند.

تشکیلات حکومت

سلجوقیان تشکیلات اداری و حکومتی خود را براساس تشکیلاتی که از سامانیان و غزنویان به جای مانده بود، پایه‌گذاری کردند. البته تشکیلات آن دوره‌ها نیز برگرفته از نظام اداری و حکومتی ایران باستان بود و در هر دوره تغییراتی نیز در آن پدید می‌آمد.

سلاطین

در رأس حکومت سلجوقی، سلطان قرار داشت. در آن دوره، خلیفه عباسی بیشتر ریاست معنوی و دینی داشت و

قدرت سیاسی و نظامی در اختیار سلاطین بود.

سلاطین سعی می‌کردند برای مشروعیت بخشیدن به حکومت خود و جلب نظر مردم، خود را مطیع و پشتیبان دستگاه خلافت نشان دهند. اگرچه شاهان در امور مختلف با وزرا مشورت می‌کردند اما رأی و نظر آنها مافوق همه بود. در این دوره نیز سلاطین با ظلم و خودکامگی حکومت می‌کردند و منتقدان و مخالفان خود را به سختی مجازات می‌کردند. سلاطین زندگی پرتجملی داشتند و صاحب املاک و ثروت زیادی بودند.

وزیران: از مهم‌ترین مقام‌هایی که در عهد سلجوقیان وجود داشت، مقام وزارت بود. حکومت سلجوقی قدرت و عظمت خود را با سیاست و کفایت وزیران ایرانی به‌دست آورده بود.

سلجوقیان، مردمانی گله‌دار و بیابان‌گرد بودند که با زور شمشیر، امور سیاسی و نظامی را در اختیار گرفتند، آنها از شهرنشینی و کشورداری بی‌خبر بودند و برای اداره قلمرو پهن‌آور خود ناگزیر شدند از وزیران ایرانی استفاده کنند.

«عَمِيدُ الْمُلْکِ کُنْدَرِی» وزیر سلطان طغرل نقشی مؤثر

در موفقیت‌های این سلطان داشت.

○ سردیس شاهزاده سلجوقی — موزه متروپولیتن، نیویورک

«خواجه نظام الملک» وزیر آلبارسلان و ملکشاه نیز چنان قدرت و نفوذی داشت که کمتر کاری بدون صلاح دید و مشورت او انجام می گرفت.

این وزیران، نقش مهمی در اداره حکومت سلجوقی داشتند و در نتیجه تدبیر و مدیریت آنها، اوضاع اقتصادی و فرهنگی بهتر شد و کشاورزی، بازرگانی، صنعت، هنر و معماری رشد زیادی کرد. یکی از وظایف مهم وزیران، تنظیم رابطه سلطان با خلیفه و دیگر فرمانروایان بود.

◦ تاج گذاری ملکشاه اول در حالی که دو وزیرش در کنار او نشسته اند — کتاب جامع التواریخ، کتابخانه دانشگاه ادینبورگ، اسکاتلند
◦ مقبره خواجه نظام الملک توسی — شهر اصفهان

بیشتر بدانیم

دیوان ها

امور کشوری یعنی کارهای اداری، مالی، فرهنگی و مذهبی در تشکیلاتی که آنها را دیوان می نامیدند، انجام می شد. در هر دیوان تعدادی از افراد زیر نظر رئیس دیوان، کار می کردند. تمامی دیوان ها و کارکنان آنها تحت ریاست و نظارت وزیر قرار داشتند.

مهم ترین دیوان های عصر سلجوقی عبارت بودند از:

۱- **دیوان استیفا** به امور مالی حکومت رسیدگی می کرد و مسئولیت محاسبه و دریافت مالیات ها را به عهده داشت.

۲- **دیوان رسایل یا طغرا** که وظیفه آن دریافت، ارسال و ثبت نامه ها و فرمان های حکومتی بود.

۳- **دیوان اشراف**، مسئولیت بازرسی و نظارت بر عملکرد وزیران، حاکمان ولایات، فرماندهان سپاه و کارکنان دیوان ها را عهده دار بود.

۴- **دیوان غرض** نیز به وضع نظامیان رسیدگی می کرد و مسئولیت تهیه و تأمین تدارکات و تجهیزات نظامی را به عهده داشت. آمار نظامیان در این دیوان ثبت می شد.

۱- کار برگه شماره (۹)، (شخصیت‌های تاریخی) را در کلاس انجام دهید.

۲- دیوان‌های دوره سلجوقی را به موارد مشابه امروز مربوط کنید.

سازمان امور اقتصادی و مالیاتی

• عَزْض

وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح

• اِشْراف

وزارت کشور

• اِستِیفا

سازمان بازرسی کل کشور

میراث فرهنگی و تمدنی

به‌طور کلی دوره سلجوقیان از نظر گسترش دانش و هنر و ادب از دوره‌های برجسته تاریخ ایران محسوب می‌شود :
مدارس نظامیه : پس از ورود اسلام به ایران، کلاس‌های درس نخست در مساجد تشکیل می‌شد. رفته‌رفته در برخی از شهرها مدرسه‌هایی ایجاد شد. در دوران فرمانروایی سلجوقیان مدارس زیادی در ایران به وجود آمد.
خواجیه نظام الملک مدارس در شهرهای مختلف بنیان گذاشت که همگی آنها نظامیه خوانده می‌شدند و مهم‌ترین آنها نظامیه‌های نیشابور، اصفهان و بغداد بودند. او اموال و املاک زیادی را وقف این مدارس کرد. به مدرسان، مدیران و کارکنان نظامیه‌ها، حقوق پرداخت می‌شد. این مدارس، مقررات خاصی داشتند و استادان و شاگردان با دقت خاصی گزینش می‌شدند و رقابت شدیدی برای رسیدن به مقام استادی در این مدارس وجود داشت.
امام محمد غزالی، عالم بزرگ ایرانی از استادان نظامیه بود. همچنین سعدی، شاعر معروف نیز از دانش‌آموختگان مدارس نظامیه بود.

سایر وزیران و دیگر شخصیت‌های سیاسی و مذهبی نیز اقدام به تأسیس مدرسه کردند، به‌گونه‌ای که بیشتر شهرهای ایران دارای مدرسه شدند. در آن زمان در شهرهای خراسان بیش از سایر مناطق ایران مدرسه وجود داشت؛ به‌طوری که در آستانه هجوم مغول‌ها، خراسان بزرگ‌ترین مرکز علمی، ادبی و مذهبی ایران بود.

گسترش زبان و ادب فارسی : در دوران غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان نیز زبان و ادب فارسی مورد توجه و حمایت قرار گرفت و روز به روز علاقه به گسترش این زبان بیشتر شد. لشکرکشی‌های محمود غزنوی و جانشینانش به هندوستان، موجب رواج زبان فارسی در آن دیار شد. سلجوقیان نیز با توسعه قلمرو خود به سمت غرب، زبان فارسی را در آسیای صغیر رواج دادند.

در ابتدای دوره سلجوقی، نامه‌ها و فرمان‌های حکومتی و دفترهای دیوانی از عربی به فارسی تغییر کرد. به دنبال آن تعداد بیشتری از مورخان و دانشمندان علاقه‌مند به نوشتن کتاب‌های خود به زبان فارسی شدند. (به تصویر کتابخانه صفحه ۹۱ نگاه کنید).

ناگفته نماند در قرن‌های پنجم و ششم هجری، زبان ترکی که زبان فرمانروایان بود، نیز در ایران رواج پیدا کرد و برخی از واژه‌های آن به زبان فارسی راه یافت.

رونق و توسعه شهرها و معماری

در دوره سلجوقی به سبب آرامش و رونق بازرگانی، شهر و شهرنشینی گسترش یافت؛ به طوری که در آن دوره شهرهای بزرگ و پرجمعیتی به وجود آمدند. ری، نیشابور و اصفهان که پایتخت‌های سلجوقیان بودند از شهرهای مهم و آباد آن دوره محسوب می‌شدند.

معماران ایرانی در دوره سلجوقیان، بناهای زیبایی در ایران ساختند و معماری به اوج شکوفایی خود رسید. در ساختن مساجد ایرانی، ابتکار خاصی به کار رفت و حیاط و چهار ایوان اطراف آن معمول گردید. در ساختن انواع گنبد، برج‌ها و مناره‌ها، کاروانسراها و مدارس نیز الگوهای جدیدی در معماری به کار گرفته شد. در قرن‌های پنجم تا هفتم هجری، «آجرکاری» و «کاشی‌کاری» در بناها به اوج زیبایی و شکوفایی رسید. کاشی‌کاری از ابتکارات مهم معماران ایرانی برای تزئین بناها بود.

○ بازسازی گرافیکی مسجد جامع چهار ایوانه اصفهان مشهور به مسجد عتیق یا مسجد جمعه — مأخذ :

هفت رخ فوخ ایران

○ میل خسروگرد در نزدیکی سبزوار

○ برج های خرقان در شهرستان آوج در استان قزوین

هنر

ساختن ظروف سفالین لعابدار و بدون لعاب و ظروف زرین فام یا طلایی که با نقش و نگارهای مختلف تزیین شده، از جلوه‌های مهم هنر دوره سلجوقی بود. در این دوره فلزکاری نیز رونق داشت. همچنین خوشنویسی، تذهیب* و ساختن جلد کتاب از چرم و نقش انداختن بر روی آن نیز گسترش یافته بود.

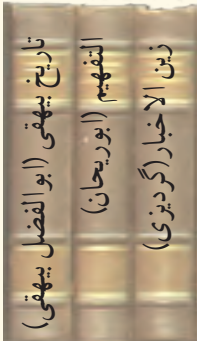
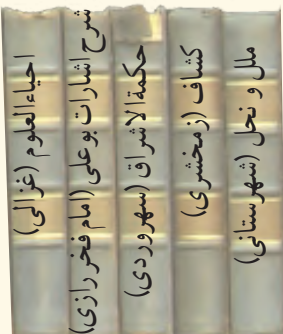
○ ظرف برنجی دوران سلجوقی - موزه رضا عباسی، تهران (در دوران سلجوقی آلیاژ جدیدی به نام «برنج» ابداع شد که رنگی زرین داشت ولی از جنس طلا نبود. با این حال برای درخشش بیشتر، ظروف برنجی را زرکوب یا نقره کوب می کردند)

○ بشقاب مینایی با نقش یک شکارچی شاهین به دست، که در شهر کاشان ساخته شده است - موزه لوور، فرانسه

برخی از آثار و نوشته‌های دانشمندان، عالمان و ادیبان ایرانی در دوران غزنویان و سلجوقیان

بیشتر بدانیم

سلسله‌ها	کتاب‌های شعر فارسی	کتاب‌های نثر فارسی	کتاب‌های نثر عربی
غزنویان			
سلجوقیان			
			

خلافت فاطمی: یکی از سلسله‌های مسلمان است که از اواخر قرن سوم تا قرن ششم هجری بر بخش‌های وسیعی از شمال آفریقا، فلسطین، شام، مکه و مدینه، حکومت می‌کرد. شهر قاهره پایتخت این سلسله بود. خلفای فاطمی به عنوان پیشوایان شیعهٔ اسماعیلیه با خلفای عباسی دشمن بودند.

آسیای صغیر: آسیای صغیر یا آناتولی در قدیم به سرزمین مرتفعی گفته می‌شد که امروز بخش آسیایی کشور ترکیه را تشکیل می‌دهد.

مُقارن: هم دوره، هم زمان

پاپ: رهبر مسیحیان کاتولیک جهان، بالاترین مقام مذهبی در کلیسای واتیکان رم

مشروعیت: ریشهٔ این واژه به معنای شرعی بودن و مطابقت داشتن با دستورات دین است ولی به معنای قانونی بودن نیز به کار می‌رود.

تذهیب: در اصل به معنای طلاکاری و زRANDOD کردن است. به نقش‌هایی که برای زیباتر شدن کتاب‌های مذهبی، تاریخی، دیوان اشعار و قطعه‌های خط به کار برده می‌شود، می‌گویند.

به کاربندیم

۱- به‌طور گروهی یکی از دو موضوع زیر را انتخاب و دربارهٔ آن اطلاعاتی جمع‌آوری کنید و یک روزنامهٔ دیواری درست کنید و در کلاس به نمایش بگذارید.

الف) معرفی یکی از آثار هنری دوره سلجوقیان در زمینهٔ معماری، خوشنویسی، فلزکاری و...

ب) معرفی یکی از شخصیت‌های علمی، ادبی، مذهبی و هنری قرن‌های پنجم تا هفتم هجری و آثار به جامانده از وی.

۲- در صورتی که به اینترنت دسترسی دارید، علاوه بر کتاب‌ها، مجلات و سایر منابع، از پایگاه‌های معتبر و دانشنامهٔ

رشد (شبکهٔ ملی مدارس) استفاده کنید.

عصر مغول و تیموری

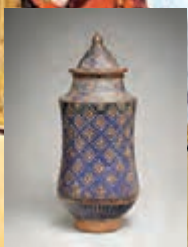
فصل

قرن‌های هفتم تا نهم هجری، یکی از تلخ‌ترین و سخت‌ترین دوران تاریخی برای مردم ایران بود. در این دوره میهن عزیز ما چندین بار مورد یورش هولناک بیابان‌گردان مغول قرار گرفت. در نتیجه این یورش‌ها، تلفات و صدمات شدیدی به ایران وارد آمد.

دیری نپایید که فرهنگ و تمدن ایرانی - اسلامی بر شمشیر مهاجمان غلبه کرد و با تدبیر بزرگان و دانشمندان ایران‌زمین، نه تنها مغولان از خشونت و ویرانگری دست کشیدند، بلکه خودشان به بازسازی ویرانی‌ها و ساختن شهرها همت گماشتند و سبب پدید آمدن آثار علمی و هنری ارزشمندی شدند.

● شما با آموختن این فصل و انجام فعالیت‌های آن، پی می‌برید:

- ۱- عوامل و دلایل هجوم مغولان به ایران چه بود؟
- ۲- یورش‌های مغولان به ایران چه آثار و نتایجی داشت؟
- ۳- اجداد و نیاکان ما چگونه ویرانی‌های ناشی از هجوم چنگیز و تیمور را آباد کردند؟
- ۴- جانشینان تیمور چه خدماتی به فرهنگ، هنر و ادب ایران کردند؟

حمله چنگیز و تیمور به ایران

مغولان چه کسانی بودند؟

مغولان، اقوام بیابانگردی بودند که در سرزمین مغولستان واقع در شمال چین و جنوب سیبری می‌زیستند. آب و هوای سرد و خشک منطقه، موجب شده بود که آنها شیوه زندگی کوچ‌نشینی و دامداری را برگزینند. قبایل مغول تا پیش از چنگیز خان پراکنده بودند و حکومتی نداشتند. این قبایل به سبب افزایش جمعیت و کمبود مراتع ناگزیر بودند برای تأمین زندگی، به غارت یکدیگر و همسایگان روی آورند.

○ سر مجسمه «چنگیزخان» در «اولان باتور»، پایتخت مغولستان، هیچ تصویری از چنگیزخان در تاریخ ثبت نشده و این مجسمه تصور یک هنرمند از چگونگی ظاهر احتمالی اوست.

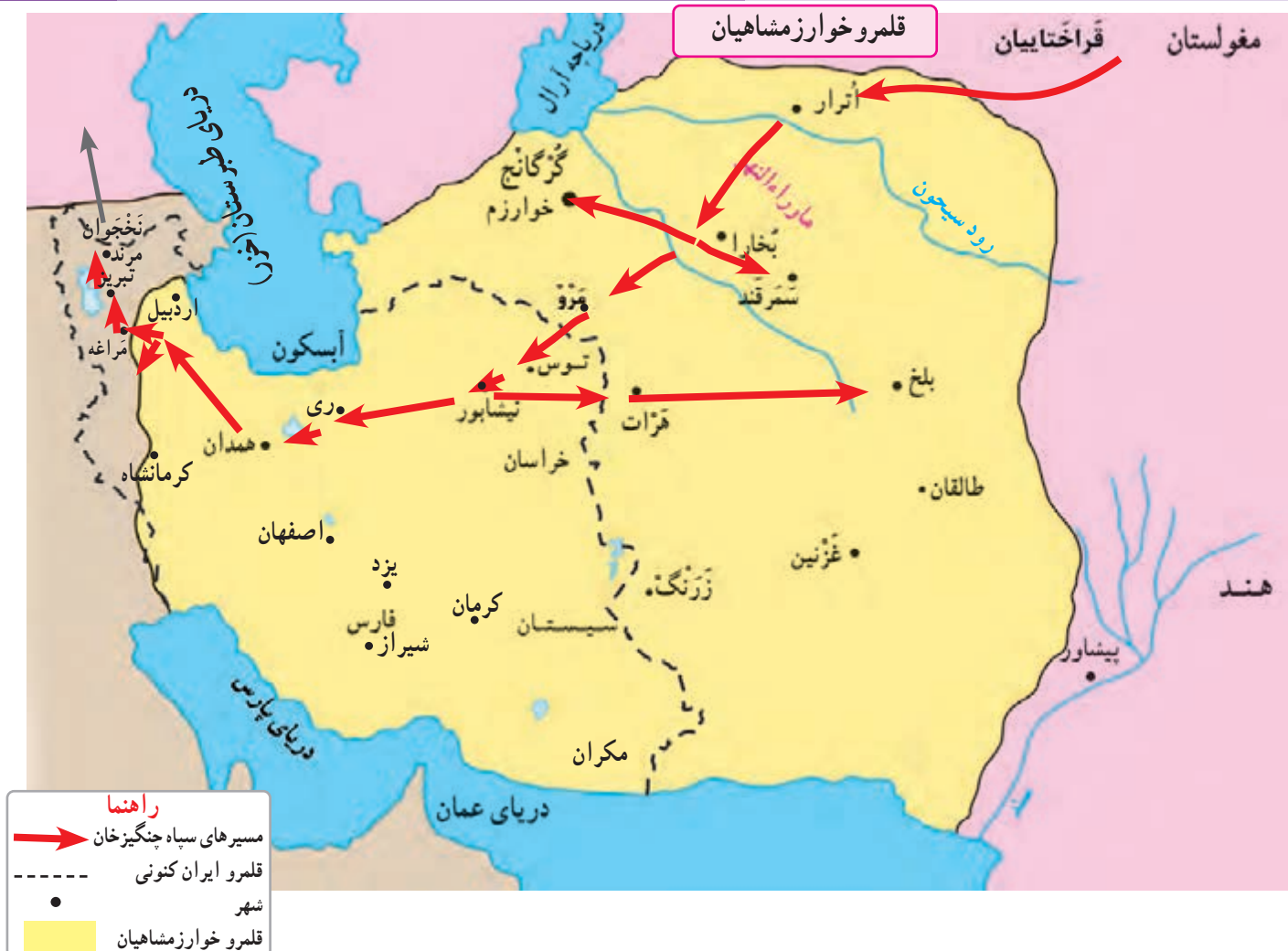
چنگیز رئیس یکی از قبایل مغول بود که قبیله‌های مغول را زیر فرمان خود درآورد و حکومتی نیرومند تشکیل داد و برای اداره آن کشور، مجموعه قوانینی را با عنوان یاسای چنگیزی* تدوین کرد و به اجرا گذاشت. یکی از اصول مهم «یاسا» آن بود که کسانی که خود را تسلیم سپاه مغول می‌کردند، از قتل و غارت در امان بودند، اما آنان که مقاومت می‌کردند، باید قتل‌عام و غارت می‌شدند. چنگیز در فنون رزمی مهارت کامل داشت و در حیل‌های جنگی استاد بود. وی، مردی بی‌رحم بود و سربازان، سرداران و حتی فرزندان‌ش باید بدون چون و چرا فرمانش را اطاعت می‌کردند.

هجوم اقوام کوچ‌نشین به شهرها و سرزمین‌های آباد، در تاریخ بارها تکرار شده است. مغولان هم پس از آنکه متحد و قدرتمند شدند، به فکر حمله به سرزمین‌های آباد و تصاحب ثروت آنها افتادند. آنها نخست به چین حمله و شهر ثروتمند پکن را تسخیر و غارت کردند. مغولان سپس با فتح سرزمین‌هایی در غرب مغولستان، به مرزهای ایران نزدیک شدند.

هجوم مغولان به ایران

مغولان در زمان خوارزمشاهیان به ایران هجوم آوردند. در زمان سلطان محمد خوارزمشاه وقتی اعضای یک کاروان تجاری مغول به یکی از شهرهای ایران آمده بودند، به دستور حاکم آن شهر به جرم جاسوسی دستگیر و کشته شدند. چنگیزخان این موضوع را بهانه قرار داد و با لشکری عظیم به ایران هجوم آورد (۶۱۶ ق). سلطان محمد به مقابله شتافت، اما در همان برخورد اول با سپاه مغول، چنان دچار بیم و هراس شد که فرار کرد.^۱ فرار او، روحیه سپاهیان و مردم را ضعیف کرد. لشکریان مغول به چند گروه تقسیم شدند و به تعداد زیادی از شهرها و آبادی‌های ایران یورش بردند. هر جا که مقاومتی صورت می‌گرفت، ساکنان آنجا به طرز بیرحمانه‌ای قتل‌عام می‌شدند.

۱- سلطان محمد خوارزمشاه به جزیره آپسکون در دریای طبرستان (خرز) پناه برد و همان‌جا درگذشت.

(۲)

(۱)

بیشتر بدانیم

بیشتر بدانیم

کمال الدین اصفهانی، شاعر ایرانی که به دست مغول‌ها کشته شد، حمله مغولان را به شهر اصفهان، چنین به نظم کشیده بود:

دی بر سر مرده‌ای دو صد شیون بود / امروز یکی نیست که برصد گیرد

عطا ملک جوینی در تاریخ جهانگشا، هجوم مغولان به شهر بخارا را از زبان یکی از اهالی آن شهر این گونه روایت می‌کند:

«آمدند و کُشدند و سوختند و کُشتند و بردند و رفتند».

فعالیت

- ۱- آیا به نظر شما علت هجوم مغولان به ایران فقط قتل اعضای کاروان تجاری آنها بود؟
- ۲- کاربرگ شماره (۱۰) نمودار علت و معلول را در کلاس انجام دهید.
- ۳- از متون شماره (۱) و (۲) چه چیزی درباره حمله مغول‌ها استنباط می‌کنید؟
- ۴- به نقشه دقت کنید و بگویید کدام ولایات ایران مورد هجوم لشکریان چنگیزخان مغول قرار گرفتند.

سلطان جلال‌الدین، پسر و جانشین سلطان محمد خوارزمشاه، شهادتی از خود نشان داد و در یک جنگ بر مغولان پیروز شد، اما به دلیل اختلافات و درگیری‌های داخلی، کاری از پیش نبرد. در آن شرایط حساس، برخی از سرداران و حاکمان محلی و نیز خلیفه عباسی نه تنها جلال‌الدین را یاری نکردند، بلکه با وی وارد جنگ شدند.

هجوم هولناک چنگیز، یکی از فجایع تاریخ ایران بود. بر اثر این هجوم، بسیاری از ایرانیان جان باختند و تعداد زیادی به اسارت درآمدند یا آواره شدند. ترس و وحشت سراسر ایران را فراگرفت و مردم دچار سرخوردگی شدند. از این‌رو، میل به گوشه‌گیری و دوری از اجتماع در جامعه، رواج یافت. سپاهیان چنگیز در جریان هجوم به ایران، شهرها و آبادی‌های زیادی را ویران کردند و آسیب فراوانی به مزارع کشاورزی و قنات‌ها وارد آوردند. مغولان همچنین مساجد، مدارس و کتابخانه‌ها را خراب کردند و کتاب‌ها را سوزاندند.

حکومت مغولان بر ایران

پس از مرگ چنگیز، حملات پراکنده مغولان به ایران ادامه داشت، تا اینکه هلاکوخان نوه چنگیز، مأمور شد فتوحات مغول را در ایران و دیگر بخش‌های جهان اسلام، کامل کند. او، نخست اسماعیلیان ایران را از بین برد و قلعه‌های آنان را ویران کرد؛ سپس با تسخیر بغداد و کشتن خلیفه (۶۵۶ق)، خلافت عباسی را برانداخت.

هلاکوخان پس از نابودی خلافت عباسی، حکومت ایلخانان را تأسیس کرد. او به همراه فرزندان و نوادگانش، حدود هشتاد سال بر ایران فرمان راندند. در دوران فرمانروایی سلسله ایلخانان، ایران از نظر سیاسی یکپارچه و متحد شد و حکام و سرداران محلی تحت حاکمیت و سلطه مغولان، قرار گرفتند. حکومت ایلخانان با سایر حکومت‌های مغولی در آسیا و دولت‌های اروپایی ارتباط برقرار کرد. اروپاییان هم پس از جنگ‌های صلیبی، بیش از گذشته علاقه‌مند بودند که با کشورهای مسلمان و آسیایی، رابطه سیاسی و بازرگانی داشته باشند.

مرگ ایلخان ابوسعید و فروپاشی حکومت ایلخانی

به قدرت رسیدن تیمور در ماوراءالنهر

شروع یورش‌های تیمور به ایران

ایلخانان

۷۳۶

سربداران

۷۷۱

۷۸۳

تیموریان

۹۱۱

۷۰۰ ق

۸۰۰ ق

قلمرو ایلخانان

پس از مرگ آخرین ایلخان مغول (ابوسعید)، حکومت ایلخانان فرو پاشید. ایران بار دیگر گرفتار هرج و مرج، آشوب، جنگ و قتل و غارت‌های بی حساب شد؛ یکپارچگی و اتحاد سیاسی کشور ما از بین رفت و حاکمان محلی و سرداران مغول و غیرمغول، هر کدام بر بخشی از آن مسلط شدند و با یکدیگر به رقابت و ستیز برخاستند.

حمله چنگیز به ایران

۶۱۶

مرگ چنگیزخان

۶۲۴

لشکرکشی هلاکو خان به ایران

۶۵۱

۶۰۰ ق

قیام سربداران

هم‌زمان با فروپاشی حکومت ایلخانان، بی‌عدالتی و ستمگری حاکمان محلی، خشم و نارضایتی مردم را برانگیخت و موجب بروز قیام‌های مردمی در گوشه و کنار ایران شد. یکی از مهم‌ترین این قیام‌ها، قیام سربداران بود که از روستای باشتین در سبزوار آغاز شد. مردم سبزوار در آن زمان بر اثر تعلیمات شیخ خلیفه و شیخ حسن جوری، آمادهٔ مقابله با ظلم و ظالمان شده بودند.

○ صحنه‌ای از مجموعهٔ تلویزیونی سربداران
ساکنان روستای باشتین که از زیاده‌خواهی و گستاخی مأموران حاکم

مغولی خراسان به ستوه آمده بودند، به پا خاستند و مأموران مغول را مجازات کردند. آنان سپس با شعار «سر به دار می‌دهیم، تن به ذلت نمی‌دهیم»، سپاه حاکم مغول را در آن ولایت شکست دادند. قیام به سرعت گسترش یافت و سربداران پس از تصرف شهر سبزوار، حکومت خود را تأسیس کردند. آنان با پیروزی بر سرداران و حاکمان مغول در خراسان، قلمرو خود را به مناطق همجوار گسترش دادند. حکومت سربداران، پشتیبان مذهب شیعه بود. این حکومت محلی پس از یورش تیمور به ایران از بین رفت.

هجوم تیمور به ایران

در اواخر قرن هشتم هجری، بار دیگر سرزمین ما با یورش‌های وحشتناک اقوام بیابان‌گرد، از سمت شمال‌شرق روبه‌رو شد. این یورش‌ها را شخصی به نام تیمور، فرماندهی می‌کرد.

تیمور گورکانی* یکی از فاتحان مشهور در تاریخ است که بخش وسیعی از آسیا را فتح کرد و امپراتوری تیموری را بنیان گذاشت. او خود را از خاندان چنگیز می‌دانست. تیمور در بی‌رحمی و خونریزی دست کمی از چنگیزخان مغول نداشت. او به هنر، علاقه نشان می‌داد و هر شهر و ولایتی را که می‌گشود، هنرمندان و صنعتگران را به پایتخت خود سمرقند (امروزی) می‌فرستاد. تیمور حرص و طمع بسیاری به کشورگشایی داشت و در اندیشهٔ فتح چین بود که مرگ، امانش نداد.

○ مقبره تیمور گورکانی در سمرقند - عکاس: صادق میری

تیمور پس از آنکه بر ماوراءالنهر تسلط یافت، با سوء استفاده از اوضاع پریشان و آشفتهٔ ایران که بر هر گوشهٔ آن خانی و سرداری حکومت می‌کرد، چندین مرتبه به کشور ما یورش آورد. یورش‌های تیمور نیز همچون هجوم چنگیز، آسیب و صدمات فراوانی به مردم ایران وارد کرد. در جریان این یورش‌ها، عدهٔ زیادی کشته شدند و اموال و دارایی مردم غارت گردید. تیمور،

امپراتوری پهناوری را بنیان گذاشت که از مرزهای چین تا شام گسترش یافته بود. پس از مرگ وی، فرزندان و نوادگانش هر کدام به بخشی از امپراتوری او مسلط شدند و با یکدیگر به دشمنی و ستیز پرداختند. شاهرخ پسر تیمور، بر رقیبان خود برتری یافت و موفق شد بخش وسیعی از ایران را تحت تسلط خود درآورد. حکومت تیموریان سرانجام با ظهور حکومت صفویان در ایران از میان رفت.

قلمرو تیموریان

فعالیت

۵- به نظر شما آیا انسان‌ها در هنگام جنگ نیز باید حقوق دیگران را رعایت کنند؟ چگونه؟ آیا آنها اجازه دارند به غیرنظامیان و آثار فرهنگی و بناهای تاریخی یک کشور صدمه بزنند؟ گفت‌وگو کنید.

نیاکان ما چگونه بر روی ویرانه‌ها، شهرهای آباد ساختند؟

بزرگان ایرانی در دربار مغول‌ها: پس از هجوم مغولان به ایران، دانشمندان و بزرگان ایرانی با به جان خریدن خطرهای زیاد به مغولان نزدیک شدند. آنها می‌کوشیدند که خوی خشن و ویرانگر بیابانگردان مغول را مهار کنند و مانع خونریزی بیشتر شوند. بزرگان ایرانی همچنین تلاش می‌کردند که مغولان را با فرهنگ و تمدن ایرانی-اسلامی آشنا کنند و راه و رسم کشورداری را به آنان بیاموزند.

* **خواجه نصیرالدین توسی** یکی از برجسته‌ترین عالمان دینی و فقیه بزرگ شیعی ایرانی بود که به عنوان مشاور هلاکوخان احترام بسیار یافت. او در جریان لشکرکشی هلاکو، تلاش زیادی برای حفظ جان مردم و کاهش قتل و غارت‌های مغولان کرد.

یکی از کارهای ارزشمند خواجه نصیر، تشویق هلاکو به ساختن رَصَدخانه* مراغه بود. این رصدخانه به همت خواجه، تبدیل به یک مرکز علمی و تحقیقاتی عظیم شد که منجمان و دانشمندان زیادی در آن فعالیت می‌کردند. رصدخانه مراغه به وسایل اخترشناسی و کتابخانه بزرگی، مجهز بود.

○ خواجه نصیرالدین توسی و دانشمندان دیگر هنگام کار در رصدخانه مراغه

◀ بیشتر بدانیم ▶

خواجه نصیرالدین توسی با علوم مختلف آشنایی داشت و در تقویت مذهب شیعه کوشش فراوان کرد. کتاب **اخلاق ناصری** از جمله آثار معروف این دانشمند بزرگ است. روز پنجم اسفند در تقویم کشور ما به عنوان روز بزرگداشت خواجه نصیر و روز «مهندسی» نام‌گذاری شده است.

برادران جوینی

دو برادر به نام‌های عظاملک و شمس‌الدین محمد از خاندان جوینی در دوران مغول‌ها برای اصلاح امور ایران، کوشش بسیار کردند. وقتی هلاکو به قلعه‌های اسماعیلیان حمله کرد، عظاملک جوینی مانع نابودی کتابخانه قلعه الموت شد و وقتی هلاکو حکومت عراق را به او داد، برای عمران و آبادی و بازسازی ویرانی‌ها، تلاش زیادی کرد. شمس‌الدین محمد جوینی هم که وزیر اعظم [هلاکوخان، اباقا و تگودار] بود، کوشش‌های زیادی برای آباد کردن شهرها و حمایت از شاعران و دانشمندان انجام داد.

○ نشستن منگوقاآن بر تخت، برگه‌ای از «تاریخ جهانگشای جوینی» — کتابخانه ملی فرانسه

* یکی دیگر از سیاستمداران و دانشمندان نامدار ایرانی در دوره مغول، **خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی** بود که خدمات فرهنگی و اجتماعی فراوانی انجام داد. او به عنوان پزشک به دربار ایلخانان راه یافت و علاقه بسیاری به عمران و آبادی و انجام کارهای خیریه داشت.

یک نمونه بسیار مهم آن بنای **ربیع رشیدی** در تبریز بود که شامل مؤسسات مختلف مانند مسجد، مدرسه، بیمارستان، خانقاه و کتابخانه می‌شد. خواجه این بنای عظیم را که تعداد زیادی از عالمان و پزشکان در آن اشتغال داشتند، وقف کرد. رشیدالدین چندین کتاب در رشته‌های مختلف علمی نوشت که معروف‌ترین آنها **جامع التواریخ رشیدی** است. این وزیر دانشمند نیز به دستور ایلخان مغول به قتل رسید.

○ بازسازی گرافیکی ربیع رشیدی؛ مرکز علمی تبریز — مأخذ: هفت رخ فرخ ایران خواجه رشیدالدین فضل‌الله شهرکی در تبریز جهت انجام امور علمی احداث کرد که به آن «ربیع رشیدی» می‌گفتند. او در نامه‌ای خطاب به پسرش نوشته است: «در اینجا ما ۲۴ کاروانسرا، ۱۵۰۰ مغازه، ۳۰۰۰۰ خانه، چندین حمام، چند باغ دلگشا، چندین آسیاب و کارخانه نساجی و کاغذسازی داریم و موجب روزانه، حق بازنشستگی، هزینه خرید لباس سالانه و پول خرید صابون و شیرینی برای همه دانشمندان اختصاص داده‌ایم.»

○ تابلوی نقاشی غازان خان هنگام تلاوت قرآن

مسلمان شدن ایلخانان: مغولان هنگامی که به ایران هجوم آوردند دین واحدی نداشتند؛ عده‌ای از آنها هنوز به آیین گذشتگان خود اعتقاد داشتند و گروه دیگری پیرو آیین بودایی* و دین مسیحیت بودند. در دوران ایلخانان، مُبِلغان* بودایی و مسیحی کوشش زیادی برای ترویج و گسترش آیین خود در ایران کردند، اما موفقیت چندانی کسب نکردند؛ زیرا مردم ایران اعتقاد محکمی به اسلام داشتند. سرانجام بر اثر کوشش عالمان و وزیران ایرانی، ایلخانان به دین اسلام درآمدند و مسلمان شدند.

توجه ایلخانان به معماری و هنر

بر اثر تلاش‌های بزرگان و عالمان ایرانی، سرانجام پس از چند دهه ایلخانان مغول به فرهنگ و تمدن ایران، علاقه‌مند شدند و برای عمران و آبادانی تلاش کردند.

* غازان خان به تشویق و راهنمایی وزیر خود، خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی، اقدام به اصلاح امور اداری، مالی و قضایی کرد. این ایلخان، همچنین برای عمران و آبادانی تبریز بسیار کوشید. به روزگار او، شُئب (گنبد) غازان در تبریز با دوازده بنای مهم مانند بیمارستان، مسجد، کاخ، مدرسه، کتابخانه و... برپا شد. هم‌زمان در بسیاری از شهرها مسجدهای بزرگ و در کنار آن گرمابه‌ای برای تأمین هزینه نگاهداری مسجد ساختند.

* سلطان محمد خداپسند (اولجایتو) جانشین غازان خان نیز علاقه‌مند به عمران و آبادانی بود. او به پیشنهاد وزیرش خواجه رشیدالدین فضل‌الله، پایتخت را به سلطانیه منتقل کرد و موجب آبادی آنجا شد. اولجایتو در آن شهر آرامگاهی برای خود بنا کرد که به گنبد سلطانیه معروف است و یکی از شاهکارهای معماری در جهان اسلام به شمار می‌آید.

* در دوران ابوسعید آخرین ایلخان مغول نیز بناهای باشکوهی ساخته شد. این بناها از نظر عظمت و بلندی گنبدها و ایوان‌ها کم‌نظیر هستند. گچ‌بری و کاشی‌کاری‌های زیبا و اعجاب‌انگیز بناهای مذکور، حکایت از ذوق و نبوغ معماران ایرانی در آن زمان دارد.

○ گنبد سلطانیه، استان زنجان، این گنبد عظیم در سال ۱۳۸۴ ش، در فهرست جهانی یونسکو ثبت شده است.

○ مسجد جامع ورامین، بنا شده در زمان ایلخان ابوسعید

۱- به تصویر گنبد سلطانیه و مسجد جامع ورامین دقت کنید. شباهت‌های آنها چیست؟ از کدام فنون معماری و هنرها، به منظور ساختن و زیباسازی آنها استفاده شده است؟

○ ازدهایی که به صورت برجسته بر روی کاشی نقش شده، درحالی که سر خود را برگردانده و به پشت سر خود خیره شده و دمش را بالا گرفته است. ایلخانان که تحت تأثیر فرهنگ چین بودند، برخی از تصاویر رایج در چین مانند اژدها را در تزیینات معماری به کار بردند. این کاشی را در مجموعه «تخت سلیمان» (استان آذربایجان غربی) یافته‌اند — موزه ملی ایران، تهران

○ کاشی زَین فام موسوم به «محراب در بهشت» که برای تزیین محراب امام زاده‌ای در قم ساختند و آیاتی با خطوط کوفی و نسخ و ثلث نمازگزاران را به عبادت دعوت می‌کند. برای زَین فام ساختن یک سفال، لایه‌هایی از فلز را بر لعاب از پیش پخته شده می‌نشانند و بدین ترتیب وجود ذرات نقره و مس در لعاب، طیف‌هایی از رنگ طلایی ایجاد می‌کند که روی سطح سفالی برجای می‌ماند — موزه ملی ایران، تهران

علاقه‌مندی جانشینان تیمور به معماری و هنر

در زمان جانشینان تیمور نیز هنر و ادبیات و معماری رشد چشمگیری یافت. شاهرخ پسر تیمور که تحت تأثیر فرهنگ و تمدن ایران قرار داشت، راه پدر را در جنگ و خونریزی ادامه نداد. در زمان او هرات به پایتختی تیموریان انتخاب و به یکی از بزرگ‌ترین و باشکوه‌ترین شهرهای ایران تبدیل شد. به سبب توجه و علاقه شاهرخ به ادب و هنر، تعداد زیادی از شاعران، هنرمندان و معماران نامدار به این شهر آمدند. همچنین مدارس و کتابخانه‌های متعددی به فرمان او در هرات ساخته شد و جویندگان علم و دانش را از گوشه و کنار ایران به خود جذب کرد.

○ مسجد گوهرشاد، مشهد

گوهرشاد، همسر شاهرخ از زنان نیکوکار بود که به عمران و آبادی توجه داشت. او بناهای متعددی در هرات و مشهد ساخت که مسجد گوهرشاد در جوار حرم حضرت امام رضا (علیه السلام) یکی از آنهاست.

پسران شاهرخ نیز به علم و ادب و هنر علاقه و توجه بسیار داشتند و به پیشرفت زبان و ادب فارسی خدمت شایانی کردند.

○ برگه‌ای از شاهنامه بایسنقری، این اثر در فهرست جهانی یونسکو ثبت شده است — مجموعه کاخ گلستان

○ رصدخانه سمرقند پس از بازسازی — ازبکستان

در دوره تیموریان، هنر نگارگری (نقاشی) و خوشنویسی شکوفا شد و نگارگران و نقاشان آن زمان آثار هنری ارزشمندی از خود به جای گذاشتند. شاهنامه بایسنقری یکی از نفیس‌ترین نسخه‌های کهن شاهنامه است که به سفارش بایسنقر میرزا، شاهزاده تیموری نگارگری و تذهیب شد. این اثر از نظر کتاب‌آرایی و ارزش هنری، اهمیت فراوانی دارد. برخی سرداران حکومت تیموری نیز به عمران و آبادانی توجه و علاقه داشتند.

○ نقاشی کاخ خُوزَنق، اثر کمال‌الدین بهزاد، نقاش مشهور ایرانی در دوران تیموری و صفوی

○ امیرجلال‌الدین چخماق که از جانب شاهرخ بر یزد حکومت می‌کرد با همکاری همسر خود فاطمه‌خاتون، مجموعه‌ای از بناهای باشکوه را در آن شهر ساخت. این مجموعه شامل تکیه، میدان، بازار، کاروانسرا، حمام، آب‌انبار، خانقاه* و مسجد است.

بخشی از گنجینه ادبیات فارسی دوره‌های مغول، ایلخانان و تیموریان

بیشتر بدانیم

دوره مغول و ایلخانان

دوره تیموریان

فعالیت

- ۲- چرا عنوان این درس پیروزی فرهنگ بر شمشیر انتخاب شده است؟ توضیح دهید.
- ۳- کاربرگه شماره (۱۱) بررسی آثار عصر ایلخانی و تیموری را انجام دهید.
- ۴- چرا کشور ایران با وجود آن همه هجوم‌های وحشیانه مغول‌ها و تیموریان پا برجا ماند؟

در دوران مغول و تیموریان تاریخ نویسی بیش از سایر دوره‌ها رواج یافت.

بیشتر بدانیم

واژه‌ها

یاسا: واژه مغولی به معنای رسم، قاعده و قانون است. «یاسا رسانیدن» به معنای مجازات کردن و کشتن بوده است.

ایلخان: خان و فرمانروای ایل؛ عنوان سلاطین مغول در ایران.

گوزکان: لقب تیمور مؤسس سلسله تیموریان؛ گوزکان به مغولی به معنای داماد است؛ به سبب آنکه تیمور با دختری از شاهان ماوراءالنهر از نسل چنگیزخان ازدواج کرده بود به گوزکان معروف شد.

رصدخانه: رصدخانه یا رصدگاه به مکانی گفته می‌شود که در آن، حرکات و احوال سیارگان و ستارگان را مشخص و معین می‌کنند.

بودایی: پیرو آیین بودا. این آیین در هند به وجود آمده و امروزه مذهب بیشتر مردم کشورهای شرق آسیا مانند چین، کره، تایلند و ... است.

مُبلِّغ: رساننده پیام، کسی که دینی را تبلیغ می‌کند.

مُنَجِّم: ستاره‌شناس

خانقاه: مکانی که صوفیان (درویشان) در آنجا مراسم مذهبی خاص خود را انجام می‌دهند.

به کاربندیم

یکی از فعالیت‌های زیر را انتخاب کنید و انجام دهید.

۱- به طور گروهی درباره یکی از آثار هنری، معماری، ادبی و ... که در این فصل به آن اشاره شد (برای مثال مسجد گوهرشاد، گنبد سلطانیه، رصدخانه سمرقند و ...) تحقیق کنید و سپس اطلاعات و تصاویر مربوط به آن را به صورت روزنامه دیواری نمایش دهید.

۲- در صورتی که به نقاشی علاقه‌مندید یکی از بناهای تاریخی مربوط به دوره ایلخانی یا تیموری را نقاشی کنید.

آسیا، پهناورترین قاره

فصل

قاره‌ها خشکی‌های بزرگ و یکپارچه‌ای هستند که توسط دریاها از هم جدا می‌شوند. بر مبنای یک تقسیم‌بندی قاره‌های جهان به ۷ قاره تقسیم شده است:

- ۱- آسیا؛ ۲- افریقا؛ ۳- اروپا؛ ۴- آمریکای شمالی؛ ۵- آمریکای جنوبی؛ ۶- اقیانوسیه؛ ۷- قطب جنوب.

از میان این قاره‌ها، یک قاره یعنی قطب جنوب به سبب سرما و یخبندان شدید، مسکونی نیست و تنها محققان، کاوشگران و گردشگران را به خود جذب می‌کند.

آسیا وسیع‌ترین و پرجمعیت‌ترین قاره جهان است. از هفت میلیارد نفر جمعیت کره زمین بیش از چهار میلیارد نفر در آسیا زندگی می‌کنند. در این قاره تنوع زیادی از ادیان، فرهنگ‌ها، زبان‌ها و اقوام دیده می‌شود. بلندترین کوه‌های جهان، پهناورترین جلگه‌ها و پرجمعیت‌ترین کشورهای دنیا در این قاره قرار گرفته است. کشور ما ایران هم یکی از کشورهای آسیا است.

بیایید با قاره‌ای که در آن زندگی می‌کنیم، بیشتر آشنا شویم.

● شما با آموختن این فصل و انجام فعالیت‌های آن، بی می‌برید:

- ۱- مهم‌ترین اشکال ناهمواری‌ها در آسیا کدام‌اند؟
- ۲- آسیا از نظر وسعت، موقعیت و جمعیت، چه تفاوتی با سایر قاره‌ها دارد؟
- ۳- ویژگی‌های انسانی و اقتصادی قاره آسیا کدام‌اند؟
- ۴- چگونه از اطلس برای مطالعه قاره‌ها و کشورها استفاده می‌کنیم؟

ویژگی‌های طبیعی آسیا

درس ۱۷

موقعیت و وسعت

به نقشهٔ روبه‌رو توجه کنید. قارهٔ پهناور آسیا از قطب شمال تا جنوب مدار استوا امتداد یافته است و بخش اعظم آن در نیمکرهٔ شمالی قرار دارد.

آیا می‌توانید بگویید قارهٔ آسیا از سه طرف به کدام اقیانوس‌ها محدود می‌شود؟ روی نقشه نام اقیانوس‌ها را بنویسید.

در بین قاره‌های جهان، تنها دو قاره آسیا و اروپا به هم چسبیده‌اند به همین دلیل، بعضی از جغرافیدانان این دو قاره را یک قاره دانسته و آن را «اوراسیا» نامیده‌اند و رشته کوه اورال را مرز بین دو قاره آسیا و اروپا در نظر گرفته‌اند. روی نقشه، این رشته کوه را نشان دهید.

آسیا وسیع‌ترین قارهٔ جهان است. به نمودار مقایسهٔ وسعت این قاره با سایر قاره‌ها توجه کنید.

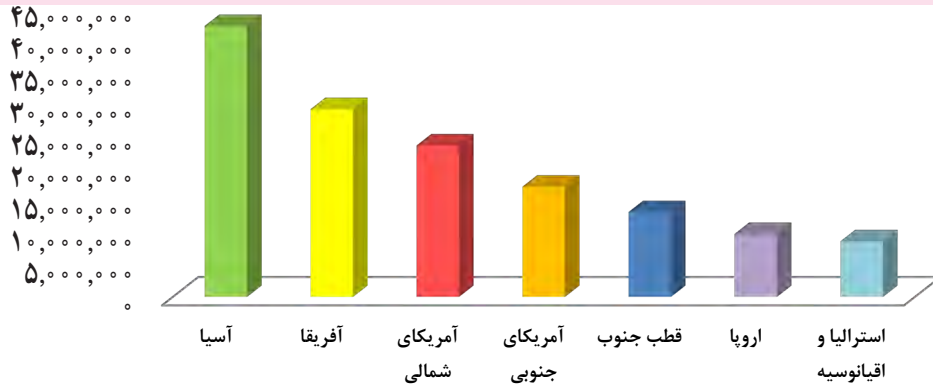

یک کرهٔ جغرافیایی را به کلاس بیاورید و روی آن تنگه برینگ را پیدا کنید. همان‌طور که می‌بینید قارهٔ آسیا از طریق تنگه برینگ از آمریکای شمالی و از طریق کانال* سوئز از قارهٔ آفریقا جدا می‌شود.

فعالیت

۱- با توجه به نمودار، وسعت قاره‌ها را با یکدیگر مقایسه کنید.

کیلومتر مربع

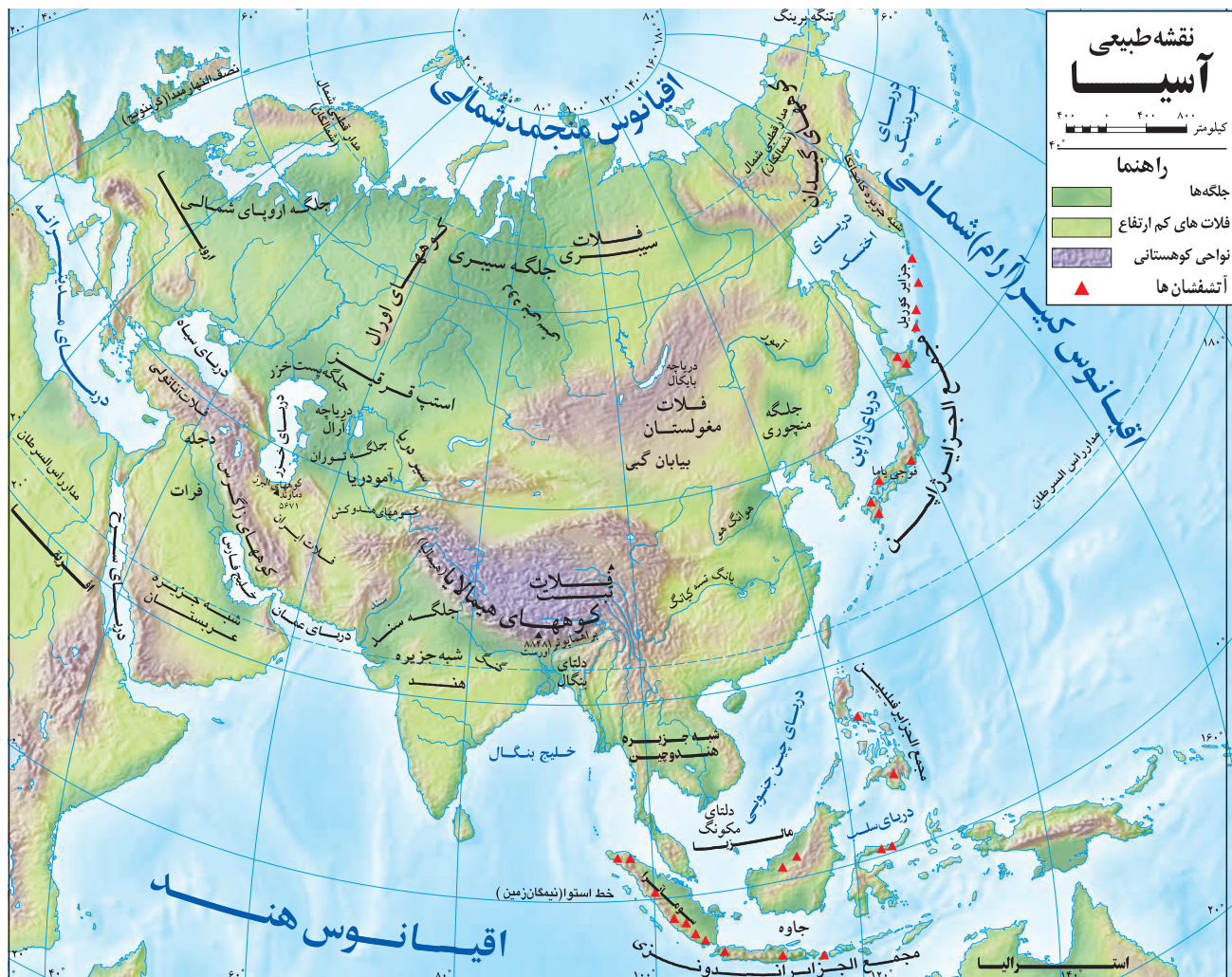

○ مقایسه وسعت قاره‌های جهان

ناهمواری‌ها (اشکال زمین)

به نقشه ناهمواری‌های آسیا توجه کنید. در قاره آسیا می‌توان سه نوع از ناهمواری‌ها را مشاهده کرد:

۱- فلات‌های بلند و کوه‌های مرتفع ۲- سرزمین‌های پست ۳- مجمع‌الجزایر آتشفشانی

۱- فلات‌های بلند و کوه‌های مرتفع: در آسیا فلات‌های بلندی چون آناتولی، ایران، تبت و مغولستان وجود دارند. این فلات‌ها را که از غرب به شرق آسیا کشیده شده‌اند، روی نقشه نشان دهید.

در حاشیه این فلات‌ها، رشته‌کوه‌های مرتفعی قرار دارند. چند رشته‌کوه بلند آسیا را نام ببرید. قلهٔ اورست (۸۸۴۸ متر) در رشته‌کوه هیمالیا، بلندترین قلهٔ جهان است و به آن بام دنیا لقب داده‌اند.

○ صعود به اورست از سخت‌ترین اهداف برای کوهنوردان است.
تاکنون تعدادی از زنان و مردان ایرانی توانسته‌اند به این قلهٔ صعود کنند.

○ رشته‌کوه هیمالیا

۲- سرزمین‌های پست: در آسیا رودهای پرآب، جلگه‌های پهناوری به وجود آورده‌اند. مانند جلگهٔ بزرگ سیبری، جلگهٔ گنگ و سند و جلگهٔ چین.

روی نقشه به جلگهٔ سیبری در شمال آسیا توجه کنید. این جلگه از آبرفت کدام رود پدید آمده است؟

در شمال شبه‌جزیرهٔ هند نیز جلگهٔ پهناور و حاصلخیز «سند و گنگ» وجود دارد و نام این جلگه از دو رود به همین نام گرفته شده است. رودهای گنگ و سند از رشته‌کوه‌های هیمالیا سرچشمه می‌گیرند. این جلگهٔ پهناور شمال هند، بخش وسیعی از کشور پاکستان و بنگلادش را دربر می‌گیرد.

گاهی رودها، آبرفت‌ها را در مصب* خود انباشته می‌کنند و از انباشته شدن آبرفت‌ها در مصب رودها، سرزمین‌های مثلث شکلی به وجود می‌آید که به آنها دلتا (Δ) می‌گویند. با انباشته شدن دائمی آبرفت‌ها، دلتاها پیوسته توسعه می‌یابند و در آب دریا پیش می‌روند.

به طور کلی دلتاها زمین‌های مناسبی برای کشاورزی بوده و جمعیت انبوهی را در خود جای داده‌اند. با این حال ساکنان این دلتاها همواره در معرض خطراتی چون طوفان‌های دریایی، طغیان رود و سیلاب هستند. اکنون دوباره به نقشه دقت کنید. دلتای بنگال از آبرفت کدام رودها پدید آمده است؟ این دلتا قسمت اعظم خاک کدام کشور را تشکیل می‌دهد؟

○ برنج، جای و کف از محصولات عمده‌ای است که در زمین‌های حاصلخیز دلتای بنگلادش کشت می‌شود.

● یکی دیگر از جلگه‌های پهناور آسیا، جلگه بزرگ چین در شرق آسیا است. این جلگه از آبرفت رود «یانگ تسه کیانگ» پدید آمده است.

بیشتر بدانیم

رود یانگ تسه کیانگ، طول‌ترین رود آسیا است. این رود که بیش از ۶۰۰۰ کیلومتر (یعنی سه برابر فاصله اروپا تا زاهدان) طول دارد از کوه‌های غرب چین سرچشمه می‌گیرد و از استان‌ها و شهرهای مختلف آن عبور می‌کند.

بر روی این رود، عظیم‌ترین سد جهان به نام سد «سه دره» ساخته شده است که از نظر میزان تولید برق در جهان بی‌نظیر است. علاوه بر آن ذخیره‌سازی آب، مهار (کنترل) سیلاب‌ها و جلب گردشگران از دیگر اهداف ساختن این سد است.

○ گردشگران سوار بر قایق بر روی رودخانه یانگ تسه کیانگ به دیدن سد سه دره
○ سد سه دره بر روی رود یانگ تسه کیانگ می‌روند.

۳- مجمع الجزایر آتشفشانی: در بخش‌هایی از شرق و جنوب شرقی آسیا به‌ویژه در کناره‌های اقیانوس آرام، مجمع‌الجزایری سر از آب بیرون آورده‌اند. مجمع‌الجزایر ژاپن، فیلیپین و اندونزی را روی نقشه پیدا و مشاهده کنید.

از آنجایی که این بخش از قاره آسیا از ناهمواری‌های جوان* است، کوه‌های آتشفشانی زیادی در آنها مشاهده می‌شود. همچنین در این مناطق، زمین‌لرزه‌های بسیاری رخ می‌دهد. بنابراین کشورهایی که در این منطقه واقع شده‌اند، همواره در معرض بلایای طبیعی* چون زمین‌لرزه، سونامی* و فعال شدن کوه‌های آتشفشانی هستند.

○ قله آتشفشانی فوجی یاما در ژاپن از فضا

فعّالیت

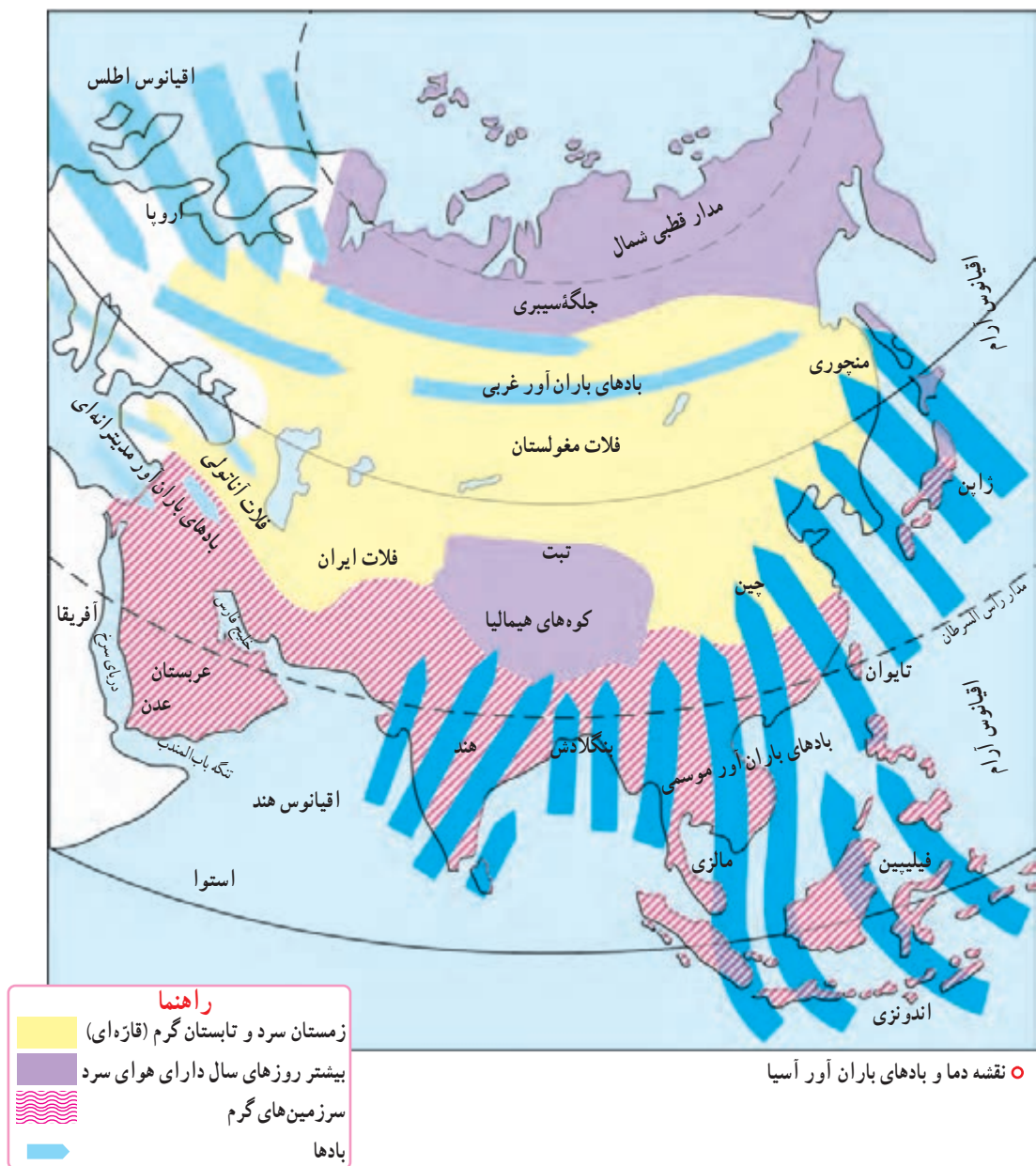
- ۲- کاربرگه شماره (۱۲) نقشه قاره آسیا را در کلاس کامل کنید.
- ۳- تحقیق کنید کشور فیلیپین از چند جزیره تشکیل شده است.

○ زمین‌لرزه و سونامی توهوکو در ژاپن در سال ۱۳۹۰ هجری شمسی که از مخرب‌ترین زلزله‌ها در تاریخ ژاپن بود و تلفات و خسارات زیادی برجای گذاشت.

○ فعال شدن کوه آتشفشان سینا بونگ در جزیره سوماترا در غرب اندونزی در سال ۱۳۹۲ هجری شمسی که در آن فوران گدازه‌ها موجب شده است، صدها نفر از ساکنان روستاها، منطقه را تخلیه کنند و آواره شوند.

آب و هوا

همان‌طور که روی نقشه مشاهده می‌کنید، آسیا قاره‌ای پهناور است که از قطب شمال تا مدار استوا امتداد یافته است و بخش‌های مختلف این قاره دما و بارش متفاوت دارند.

دما

- در سرزمین‌های مجاور قطب شمال در سیبری، هوا در تمام روزهای سال سرد و دارای یخبندان‌های طولانی است.
- بخش‌های داخلی و مرکزی آسیا، آب و هوای قاره‌ای یا بَرّی دارند. در این نوع آب و هوا، زمستان‌ها بسیار سرد و تابستان‌ها بسیار گرم و خشک است.
- سرزمین‌های مجاور دریاها از دریای سرخ تا جزیره تایوان در شرق چین، آب و هوای گرم دارند.

بارش

به طور کلی از نظر بارش، آسیا را می‌توان به دو بخش تقسیم نمود :

الف) آسیای مرطوب (سبز): سرزمین‌های مشرق، جنوب و جنوب شرقی آسیا که در معرض بادهای موسمی (مونسون) قرار دارند آسیای سبز را تشکیل می‌دهند. این بادهای که در اواخر بهار و فصل تابستان از اقیانوس‌ها به سمت خشکی می‌وزند، موجب ریزش باران فراوان در این ناحیه می‌شوند. زندگی روستایی و کشاورزی به ریزش این باران‌ها بستگی دارد و در صورت بارش کم یا نامنظم، کشاورزان خسارت می‌بینند. البته ریزش‌های شدید باران‌های موسمی نیز گاهی موجب طغیان رودخانه‌ها و بروز سیل در این منطقه می‌شوند.

○ کشاورزی در آسیا تحت تأثیر بادهای موسمی است.

○ سیل در بنگلادش

ب) آسیای خشک: سرزمین‌های غربی و جنوب غربی آسیا شامل عربستان، داخل فلات آناتولی و فلات ایران و همچنین آسیای مرکزی به‌ویژه بیابان گبی از نواحی خشک آسیا محسوب می‌شوند.

○ بیابان گبی

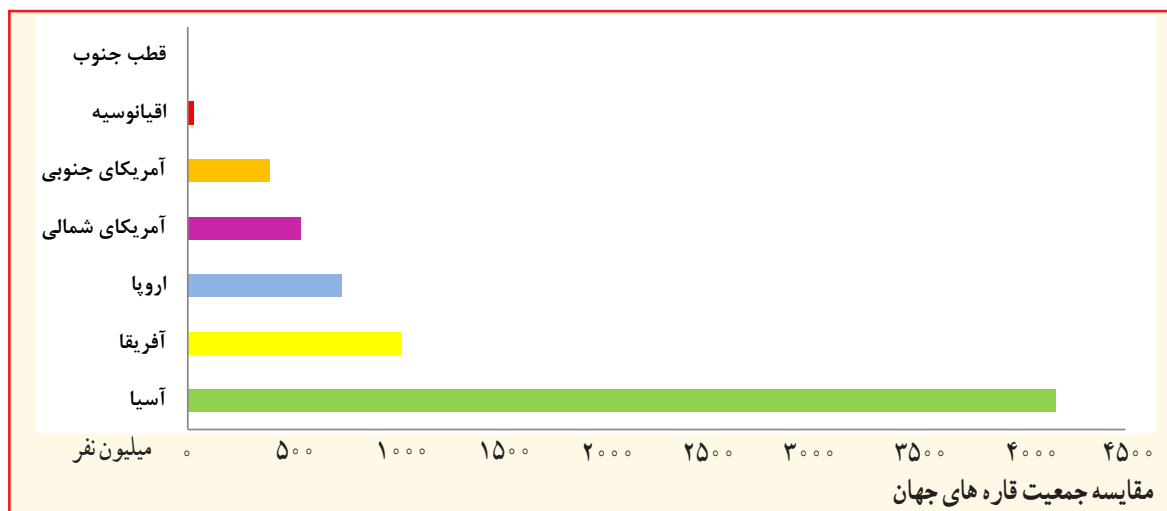
فعّالیت

با توجه به نقشه آب و هوا در صفحه قبل به پرسش‌ها پاسخ دهید :

- ۴- چرا هوای تبت مانند نواحی قطبی و شمال آسیا سرد است؟
- ۵- بادهای موسمی از سمت کدام اقیانوس‌ها به مشرق و جنوب شرقی آسیا می‌وزند؟
- ۶- چرا بادهای موسمی نمی‌توانند به آسیای مرکزی و بیابان گبی نفوذ کنند؟
- ۷- چرا سرزمین‌های جنوب آسیا در بیشتر مواقع سال آب و هوای گرم دارند؟
- ۸- وزش کدام یک از بادهای کشور ما را تحت تأثیر قرار می‌دهد؟
- ۹- یکی از سردترین، پر بارش‌ترین و خشک‌ترین مناطق قاره آسیا را نام ببرید.

ویژگی‌های انسانی و اقتصادی آسیا

در آسیا، اقوام گوناگون با فرهنگ‌های مختلف زندگی می‌کنند. دین، زبان، آداب و رسوم و سبک زندگی مردم در بخش‌های مختلف آسیا، متفاوت است.

جمعیت

آسیا نه تنها وسیع‌ترین قاره جهان است بلکه پرجمعیت‌ترین قاره‌هاست. روی نمودار، جمعیت قاره‌ها را با یکدیگر مقایسه کنید و آنها را به ترتیب جمعیت نام ببرید.

۶۰ درصد جمعیت جهان در آسیا زندگی می‌کنند اما همان‌طور که در نقشه پراکندگی جمعیت آسیا مشاهده می‌کنید، جمعیت در همه جای این قاره پهن‌آور، یکسان توزیع نشده است.

○ جمعیت چین

نواحی مرتفع چون فلات تبت و هیمالیا و بیابان‌های وسیع، خالی از جمعیت یا کم جمعیت است؛ در حالی که در جنوب و جنوب‌شرقی آسیا، جمعیت انبوهی به طور متراکم زندگی می‌کنند. پرجمعیت‌ترین کشورهای جهان یعنی چین و هند (با بیش از ۲/۵ میلیارد نفر مجموعاً) در این منطقه واقع هستند. این دو کشور تنها کشورهای جهان‌اند که هر یک بیش از یک میلیارد نفر جمعیت دارند.

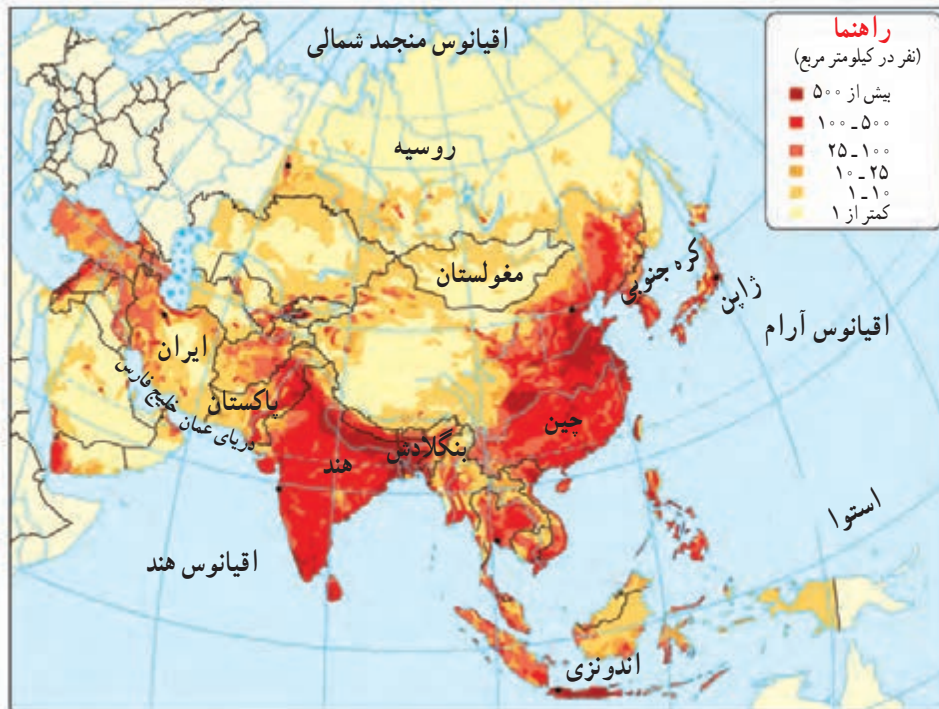
جزیره جاوه در اندونزی متراکم‌ترین جزیره جهان از نظر جمعیت است. در این جزیره کوچک حدود ۱۵۳ میلیون نفر (یعنی بیش از جمعیت کشور روسیه) سکونت دارند.

○ جمعیت هند

فعّالیت

- ۱- نقشه پراکندگی جمعیت در آسیا را با نقشه ناهمواری‌ها و آب و هوا بر هم منطبق و مقایسه کنید :
- الف) چرا در مشرق و جنوب شرقی آسیا تراکم جمعیت، زیاد است؟
- ب) کدام نواحی آسیا بسیار کم جمعیت یا خالی از جمعیت است؟ چرا؟

نژاد و زبان

بیشتر جمعیت آسیا از نژاد زردپوست و سفیدپوست هستند. البته در جنوب آسیا تیره‌های سیاه‌پوست و دورگه که از ازدواج نژادهای مختلف با هم به وجود آمده‌اند نیز زندگی می‌کنند.

مردم آسیا به صدها زبان و لهجه حرف می‌زنند. روی نقشه صفحه بعد نام بعضی از زبان‌هایی را که تعداد زیادی از مردم به آنها تکلم می‌کنند، می‌بینید.

○ چهره کودک روسی

○ چهره کودکان هندی

○ چهره کودک فلسطینی

○ چهره کودکان اندونزیایی

○ چهره کودک کره‌ای

○ مسجد جامع زنجان، ایران

○ نقشهٔ پراکندگی نژادها و زبان‌ها در آسیا

دین

آسیا مهد ادیان بزرگ جهان است. سه دین بزرگ الهی یهود، مسیحیت و اسلام، علاوه بر آسیا در سایر قاره‌ها انتشار یافته‌اند.

اسلام در آسیا: به نقشه صفحه بعد توجه کنید. حدود ۶۰ درصد از مسلمانان جهان که حدود ۱/۸ میلیارد نفر هستند، در قاره آسیا زندگی می‌کنند.

اگرچه محل بعثت پیامبر اسلام و نقطه شروع دین اسلام، مکه بوده است، اما اسلام به تدریج همه کشورهای آسیای غربی را دربر گرفته و سپس به آسیای مرکزی و مشرق و جنوب شرقی آسیا و حتی دیگر نقاط جهان نیز راه یافته است.

○ مسجد زاهر مالزی

به همین دلیل از غرب تا شرق آسیا می‌توان چشم‌اندازها و مناظری را که نشان‌دهنده فرهنگ و تمدن اسلامی است، مشاهده کرد. در آسیا مساجد باشکوهی که از شاهکارهای معماری اسلامی هستند، ساخته شده است.

○ مسجد جامع بصره در عراق

○ مسجدی در اندونزی

○ نقشهٔ پراکندگی ادیان در قاره آسیا

بیشتر بدانیم

○ مراسم باشکوه حج مسلمانان

○ هندوهارود گنگ را مقدس می‌شمارند و معتقدند در این رود، گناهانشان پاک و شسته می‌شود. هر ساله میلیون‌ها نفر هندی برای شست‌وشو در رود گنگ به این منطقه می‌آیند.

○ معبد بوداییان در تایلند که گردشگران از آن بازدید می‌کنند.

آیین‌های دیگر که در آسیا پیروان زیادی دارند :

۱- آیین بودا که خاستگاه اصلی آن، شمال هند است و در کشورهای شرق آسیا چون چین، ژاپن، کره و تایلند نیز انتشار یافته است.

۲- آیین برهمنای در شبه جزیرهٔ هند.

[البته بیش از ۱۰ درصد از جمعیت ۱/۳ میلیارد نفری هند، مسلمان هستند.]

۳- آیین دائو و کُنفُسیوس، در چین و کشورهای شرق آسیا این چند آیین، در قاره‌های دیگر کمتر نفوذ دارند.

اقتصاد قاره آسیا

* بخش عمده‌ای از مردم آسیا به کار کشاورزی مشغول‌اند و کشاورزی جایگاه مهمی در اقتصاد کشورها دارد.

مهم‌ترین محصول کشاورزی در قاره آسیا برنج است که غذای اصلی مردم آسیا را تشکیل می‌دهد. ۹۰ درصد برنج جهان در آسیا تولید و در همین قاره مصرف می‌شود.

○ در آسیا، کشت برنج به صورت پلکانی روی تپه‌ها و کوه‌ها نیز انجام می‌شود.

* ژاپن، چین، روسیه، هند، کره جنوبی، ایران، پاکستان، اندونزی و مالزی از کشورهای قدرتمند آسیا در زمینه اقتصاد، صنعت و کشاورزی هستند. ژاپن از اعضای کشورهای گروه هفت* می‌باشد. چین و هند نیز در پیمان اقتصادی پریکس* حضور دارند.

○ یک قطار پیشرفته در توکیو، ژاپن

○ طراحی، ساخت و پرتاب ماهواره در چین

* کشور چین در دو دهه اخیر توانسته است با برنامه‌ریزی‌های جدید و توجه به توان داخلی، میزان تولیدات و صادرات خود را به شدت افزایش بدهد و از این راه درآمد اقتصادی و وضع زندگی مردم خود را بهتر کند. امروزه تقریباً انواع کالاهای تولیدشده در چین به کشورهای مختلف جهان صادر می‌شود. اکنون، چین از برترین قدرت‌های اقتصادی جهان به‌شمار می‌رود.

* همچنین در دهه‌های اخیر، سه کشور کره جنوبی، هنگ‌کنگ (بخشی از چین امروزی) و سنگاپور توانسته‌اند، صادرات را هدف اقتصادی خود قرار بدهند و از این راه درآمد بسیار زیادی به‌دست بیاورند. به این سه کشور، «براهای اقتصادی آسیا» لقب داده‌اند.

○ بندر شانگهای در چین با بیش از ۲۳ میلیون نفر جمعیت

مالزی نیز در دو دههٔ اخیر، پیشرفت زیادی در صنعت داشته و درآمد خوبی از این راه کسب کرده است.

* تحولات اقتصادی در آسیا موجب شده است که مانند دیگر نقاط جهان، مهاجرت از روستا به شهرها ادامه پیدا کند. امروزه شهرهای با جمعیت بیش از ده میلیون نفر در آسیا بیشتر از سایر قاره‌ها است. این شهرها مراکز مهم تجارت و بازرگانی آسیا و جهان محسوب می‌شوند. شهرهایی مانند توکیو در ژاپن، بمبئی در هند و تهران از پرجمعیت‌ترین شهرهای آسیا هستند.

جاذبه‌های گردشگری

در آسیا جاذبه‌های طبیعی و جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی بسیار زیادی برای گردشگری وجود دارد. همه‌ساله تعدادی از کشورهای آسیایی از راه جذب گردشگران از سراسر دنیا، درآمد خوبی به دست می‌آورند.

○ منظرهٔ یک خیابان در کوالالامپور، مالزی

○

○ جزیرهٔ سنتوزا در نزدیکی سنگاپور

○

فعالیت

۲- حدس بزنید، تصاویر (۲) و (۴) کدام جاذبه‌های گردشگری آسیا هستند. درباره این بناها اطلاعاتی به دست بیاورید.

۳- باراهنمایی خانواده حداقل ۱۰ الی ۱۵ مورد از اجناس و کالاهایی را که از آنها استفاده می‌کنید، انتخاب کنید و ببینید تولید کدام کشور است. آیا در نمونهٔ خود به کالاهای ساخت کشور چین نیز برخورد کردید؟

۴- یکی از جلوه‌های دوستی و روابط بین کشورها در آسیا، بازی‌های آسیایی است که هر چهار سال یک بار در یک کشور برگزار می‌شود. دربارهٔ این بازی‌ها چه می‌دانید؟ آخرین بازی آسیایی در چه سالی و در کجا برگزار شد؟ بازی بعدی در کجا برگزار خواهد شد؟

مهارت های نقشه

استفاده از اطلس

اطلس، کتابی است که مجموعه‌ای از نقشه‌ها در آن گردآوری شده است. در برخی از اطلس‌ها، نمودارها و تصاویری نیز مشاهده می‌شود.

ما با استفاده از انواع نقشه‌های مختلف یک اطلس می‌توانیم اطلاعات بیشتر و دقیق‌تری دربارهٔ کشورها یا نواحی مختلف جهان به‌دست‌بیاوریم.

معمولاً برای هر قاره یا کشور، دو نوع نقشه در اطلس مشاهده می‌کنیم:

نقشه‌های طبیعی: بر روی این نقشه‌ها، رشته‌کوه‌ها، فلات‌ها، دریاها، رودخانه‌ها و... نمایش داده شده و اطلاعات مربوط به شهرها و کشورها، بسیار کم است.

نقشه‌های سیاسی: بر روی این نقشه‌ها، مرز کشورها، ایالت‌ها و استان‌ها، پایتخت‌ها و شهرهای مهم نمایش داده شده است.

یک اطلس ایران و جهان (اطلس عمومی) تهیه کنید و یا از مدرسه بخواهید چند اطلس تهیه کند و در اختیار دانش‌آموزان کلاس بگذارد تا از این پس برای مطالعهٔ هر قاره یا منطقهٔ جغرافیایی از آن استفاده کنید.

فعالیت

- ۵- اطلس جهان را باز کنید، ورق بزنید و به این پرسش‌ها پاسخ دهید.
 - در ابتدای اطلس، فهرست و نام قاره‌ها نوشته شده است. نام آنها را بنویسید.
 - اگر در این بخش مساحت و جمعیت قاره‌ها، نوشته شده، آنها را پیدا کنید و بخوانید.
 - نقشه‌های طبیعی و سیاسی جهان را روی اطلس پیدا و مشاهده کنید.
 - برخی از اطلاعاتی را که روی نقشه طبیعی جهان مشاهده می‌کنید، اما روی نقشه سیاسی جهان وجود ندارد، بیان کنید.
 - در اطلس شما چند نقشه از قارهٔ آسیا وجود دارد؟ هر یک چه تفاوتی با دیگری دارد؟
 - آیا در اطلس شما به جز نقشه‌های طبیعی و سیاسی، نقشه‌های دیگری وجود دارد؟ چه نوع نقشه‌هایی؟

مَصَب: به جایی که آب رود وارد دریا می‌شود، مصب رود می‌گویند.

ناهمواری‌های جوان: دانشمندان عمر سیاره زمین را چند میلیارد سال تخمین زده‌اند و آن را به دوره‌های زمانی مختلف تقسیم کرده‌اند. آن دسته از ناهمواری‌ها که نسبت به بقیه در زمان نزدیک‌تری به ما تشکیل شده‌اند، ناهمواری‌های جوان نامیده می‌شوند. ناهمواری‌های جوان دارای کوه‌های مرتفع و قله‌های نوک‌تیز و دره‌های تنگ هستند و در آنها آتشفشان و زلزله به وقوع می‌پیوندد.

سونامی: آب‌لرزه، به امواجی گفته می‌شود که در اثر زمین‌لرزه‌های زیر دریا پدید می‌آید. این موج‌های عظیم وقتی به ساحل می‌رسند، ویرانی به بار می‌آورند.

بلایای طبیعی: به حوادث زیانباری مانند زلزله، آتشفشان، سیل، طوفان، سونامی و ... که بر اثر تغییر و تحولاتی در طبیعت به وجود می‌آید و معمولاً غیرقابل پیش‌بینی است، بلایای طبیعی می‌گویند.

فلات: به سرزمین‌های نسبتاً بلندی که از اطراف به زمین‌های پست منتهی می‌شوند، فلات می‌گویند. فلات‌ها دارای رشته‌کوه‌ها و دره‌هایی هستند.

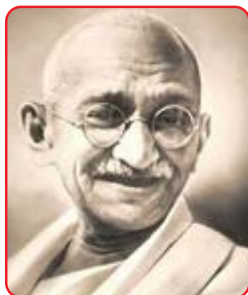
کانال: آبراهه‌ای که به طور مصنوعی در زمین حفر شده و برای کشتیرانی یا آبیاری و ارتباطات و ... به کار می‌رود.

کشورهای گروه هفت: هفت کشور صنعتی جهان که ۶۵ درصد اقتصاد جهان را در دست دارند و هر ساله با یکدیگر جلساتی برگزار می‌کنند، عبارت‌اند از: ایالات متحده آمریکا، ژاپن، ایتالیا، انگلستان، فرانسه، آلمان و کانادا.

پیمان اقتصادی بریکس: پیمانی که بین قدرت‌های نوظهور اقتصادی (روسیه، چین، هند، برزیل و آفریقای جنوبی) بسته شده است.

به کار بندیم

یکی از دو مورد پیشنهادی زیر را انتخاب و تحقیق کنید:

(الف) درباره یکی از موضوعات قاره آسیا (برای مثال جمعیت چین و هند، یکی از جاذبه‌های گردشگری آسیا، کشت برنج، هیمالیا و اورست، زلزله و سونامی در جنوب شرقی آسیا و ...) تحقیق و یک روزنامه دیواری درست کنید و در مدرسه به نمایش بگذارید.

(ب) تصویر روبه‌رو یکی از شخصیت‌های قاره آسیا را نشان می‌دهد. حدس بزنید این فرد کیست؟ درباره زندگی و فعالیت‌های او تحقیق کنید و یک یادو صفحه مطلب بنویسید و در کلاس بخوانید.

منطقه جنوب غربی آسیا و جایگاه ایران در آن

فصل

می‌دانید که ایران در جنوب غربی آسیا واقع است.

این منطقه از نظر تاریخی و فرهنگی، منابع نفت و گاز، دسترسی به سواحل و آب‌های آزاد و اقیانوس‌ها، اهمیت زیادی دارد. به همین دلیل این منطقه از مناطق مهم جهان به شمار می‌رود.

کشور ما ایران در منطقه جنوب غربی آسیا، از جایگاه و موقعیت ممتازی برخوردار است.

در این فصل با ویژگی‌های منطقه و جایگاه ایران در آن آشنا می‌شوید.

شما با آموختن این فصل و انجام فعالیت‌های آن، پی می‌برید:

- ۱- ویژگی‌های طبیعی و انسانی منطقه جنوب غربی آسیا کدام‌اند؟
- ۲- چه چیزهای مشترکی بین کشورهای منطقه وجود دارد؟
- ۳- چرا منطقه جنوب غربی آسیا منطقه‌ای پرتنش است؟ چرا فلسطین یک موضوع مهم در این منطقه است؟
- ۴- ایران در منطقه جنوب غربی آسیا چه موقعیت و جایگاهی دارد؟

ویژگی های منطقه جنوب غربی آسیا

موقعیت

به نقشه توجه کنید. این نقشه، منطقه جنوب غربی آسیا را نشان می دهد. بنابر نظر برخی صاحب نظران^۱، این منطقه را می توان تقریباً درون یک مثلث جای داد به طوری که اضلاع این مثلث از تنگه* بُسفر و داردانل در ترکیه تا کوه های پامیر در مشرق و از آنجا تا خلیج* عَدَن و بابُ المَندَب را دربر می گیرد.

فعّالیت

- ۱- روی نقشه، مسیر سه ضلع مثلثی که منطقه جنوب غربی آسیا را در خود جای داده دنبال و رأس هر ضلع را پیدا کنید و نام ببرید.
- ۲- منطقه جنوب غربی آسیا به کدام قاره ها متصل است؟
- ۳- دریاها و اقیانوس های مهمی را که در این منطقه قرار دارد، روی نقشه پیدا کنید و نام ببرید.
- ۴- دو کشور وسیع منطقه جنوب غربی آسیا کدام اند؟

۱- حدود و موقعیت این منطقه، بنابر نظر و تأیید انجمن ژئوپولیتیک ایران، معین شده است.

ناهمواری

در جنوب غربی آسیا، سرزمین های بسیار بلند و سرزمین های پست و همواری وجود دارند :

*** کوه های بلند ایران که به ارتفاعات ترکیه و قفقاز***

می پیوندند، سرزمین های مرتفع این منطقه را تشکیل می دهند.

*** از سرزمین های پست و جلگه ای پهناور در این منطقه**

جلگه بین النهرین در غرب ایران و جلگه سند در شرق ایران را می توان نام برد. این جلگه ها از آبرفت کدام رودها به وجود آمده اند؟ نام ببرید.

*** بیابان بزرگ عربستان، دشت کویر و دشت لوت نیز از**

نواحی پست و خشک این منطقه هستند. بیابان بزرگ عربستان، ربع الخالی در شبه جزیره عربستان حدود ۶۴۰/۰۰۰ کیلومتر مربع یعنی تقریباً ۲/۵ برابر کشور انگلستان، وسعت دارد.

○ بیابان ربع الخالی، عربستان

○ کوه آرارات، ترکیه

آب و هوا

با توجه به وسعت زیاد و تنوع ناهمواری‌ها، در این منطقه آب و هواهای گوناگونی به وجود آمده است :

آب و هوای کوهستانی : در زمستان آب و هوای سرد و در تابستان آب و هوای معتدل دارد. بارش برف و باران فراوان موجب پدید آمدن پوشش گیاهی فراوان در دامنه کوه‌ها شده است.

آب و هوای گرم و خشک : در بخش‌های وسیعی از منطقه

جنوب‌غربی آسیا، آب و هوای گرم و خشک یا نیمه‌خشک حکمفرماست. بیابان‌های وسیع منطقه، آب و هوای گرم و خشک دارند. کمبود آب شیرین یکی از مسائل مهم منطقه جنوب‌غربی آسیا است که گاهی باعث اختلافات و نزاع‌هایی بین کشورها بر سر منابع آبی رودخانه‌ها شده است.

بیشتر بدانیم

○ بیابان عربستان

بیابان به جایی گفته می‌شود که میزان بارندگی سالیانه آن کمتر از ۵۰ میلی‌متر و میزان تبخیر آن بیش از بارش باشد. در برخی مناطق بیابانی گاهی سال‌ها حتی یک قطره باران نیز نمی‌بارد. بیابان‌ها از نظر پوشش گیاهی فقیرند و در آنها ماسه‌های روان همه‌جا را پوشانده و شکل‌های مختلفی را پدید آورده‌اند.

آب و هوای معتدل و مرطوب ساحلی : آن بخش از سرزمین‌هایی که در سواحل دریاها و این منطقه قرار گرفته‌اند،

○ باغ‌های زیتون، لبنان

آب و هوای متفاوتی دارند. سرزمین‌های واقع در سواحل گرم خلیج فارس، دریای عمان و اقیانوس هند و دریای سرخ، آب و هوای گرم دارند اما رطوبت هوا به دلیل نزدیکی به دریا زیاد بوده و حالت شرجی به وجود آورده است.

اما سرزمین‌های واقع در اطراف دریای مدیترانه، آب و هوای مدیترانه‌ای دارند. در آب و هوای مدیترانه‌ای زمستان‌ها معتدل و پرباران و تابستان‌ها گرم و خشک است.

فعالیت

۵- با توجه به نقشه صفحه قبل، برای هر یک از انواع آب و هوا، منطقه‌ای در آسیای جنوب غربی پیدا کنید و بنویسید :

آب و هوای گرم و خشک ، آب و هوای گرم و شرجی ، آب و هوای مدیترانه‌ای ، آب و هوای سرد کوهستانی
() () () () () ()

ویژگی‌های انسانی و اقتصادی

منطقه جنوب غربی آسیا یکی از نخستین کانون‌های تمدنی جهان است. سال گذشته با بعضی تمدن‌های باستانی که در ایران و بین‌النهرین شکل گرفته و چند هزار سال قدمت دارند، آشنا شدید.

جمعیت: در این منطقه، اقوام گوناگونی زندگی می‌کنند. به نمودار جمعیتی کشورهای جنوب غربی آسیا دقت کنید.

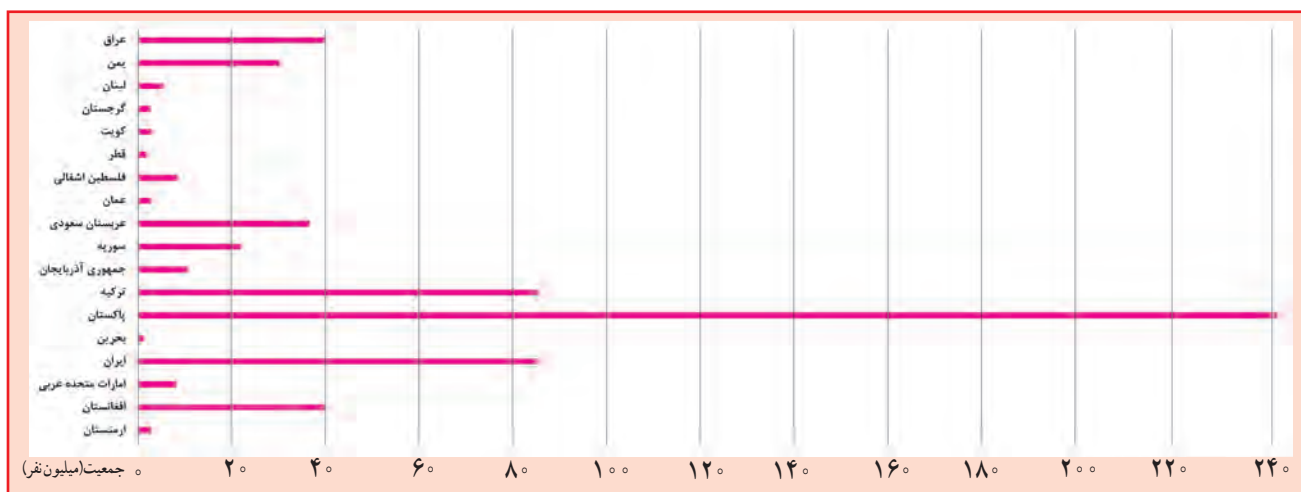
○ چهره کودک عرب

○ چهره کودک تاجیک

○ چهره کودکان پاکستانی

مقایسه جمعیت کشورهای آسیای جنوب غربی

زبان: زبان‌های عربی، فارسی، ترکی و اردو پرتکلم‌ترین گروه‌های زبانی در منطقه آسیای جنوب غربی هستند.

فعالیت

- ۶- با توجه به نمودار، سه مورد از پرجمعیت‌ترین کشورهای منطقه را نام ببرید.
- ۷- از هر گروه زبانی در منطقه آسیای جنوب غربی، یک کشور مثال بزنید.
- ۸- با توجه به نمودار بالا و نقشه صفحه ۱۲۴، وسیع‌ترین کشور منطقه آسیای جنوب غربی کجا است و چقدر جمعیت دارد؟ آیا جمعیت این کشور نسبت به مساحت آن زیاد است یا کم؟ چرا؟

دین: منطقه جنوب غربی آسیا، کانون ظهور ادیان توحیدی بوده است.

ادیان الهی یهود، مسیحیت و اسلام در این منطقه ظهور کرده‌اند. بیش از ۹۰ درصد مردم منطقه، مسلمان هستند. این منطقه قلب

تمدن اسلامی محسوب می‌شود.

فعالیت‌های اقتصادی

○ استانبول، ترکیه، مسجد ایاصوفیا

○ شهرک علمی و تحقیقاتی اصفهان

○ کابل، افغانستان

* اغلب کشورهای منطقه جنوب غربی آسیا دارای ذخایر نفت و گاز، این ثروت خدادادی هستند، اما متأسفانه بیشتر آنها از نظر اقتصادی به صادرات نفت وابسته بوده و ماشین‌آلات، مواد غذایی، دارو و انواع کالاهای مصرفی را از کشورهای دیگر وارد می‌کنند. کشور عربستان علاوه بر صادرات نفت، همه ساله درآمد زیادی را از طریق مراسم حج و سفر میلیون‌ها زائر به این کشور نصیب خود می‌کند.

* بعضی کشورهای منطقه توانسته‌اند از طریق رونق گردشگری یا تجارت و بازرگانی، اقتصاد خود را متحول کنند و درآمد زیادی به دست بیاورند، مانند ترکیه و امارات متحده عربی.

* ایران با استفاده صحیح از ظرفیت‌های داخلی همچون کشاورزی، صنایع پتروشیمی و فولاد، ترانزیت، گردشگری و اقتصاد دانش بنیان* تاکنون به پیشرفت‌های بزرگی دست یافته و می‌تواند جایگاه نخست اقتصاد غرب آسیا را در آینده از آن خود کند.

* برخی کشورهای دیگر منطقه نیز به دلیل جنگ، اشغال نظامی توسط آمریکا و نبود امنیت، نتوانسته‌اند از نظر اقتصادی پیشرفت کنند و وضعیت چندان مناسبی ندارند، مانند: عراق و افغانستان.

فعّالیت

۹- گفت‌وگو کنید: به نظر شما کشورهایی که اقتصاد آنها وابسته به نفت است، با چه مشکلاتی روبه‌رو می‌شوند؟

۱۰- کدام عوامل مردم منطقه آسیای جنوب غربی را به هم نزدیک‌تر می‌کند؟

۱۱- ایران در ساخت تجهیزات پزشکی و نظامی بسیار پیشرفته، سلول‌های بنیادی، نانو فناوری و... که نمونه‌هایی از اقتصاد دانش بنیان است، دارای رتبه بالا در جهان است. فکر می‌کنید چرا اقتصاد متکی بر دانش نسبت به اقتصاد متکی بر فروش نفت خام، برتری دارد؟

۱۲- کاربرگه شماره (۱۳) نقشه خوانی آسیای جنوب غربی را انجام دهید.

ایران در منطقه جنوب غربی آسیا که یکی از مناطق راهبردی^۱ (استراتژیک) جهان است^۲، واقع شده است. این به چه معنا است؟ چرا این منطقه، استراتژیک است؟

۱- این منطقه در کانون اتصال سه قاره آسیا، اروپا و آفریقا قرار دارد. آبراهه‌های مهمی چون تنگه‌های هُرمُز، بُسْفَر، دژدائیل و باب‌المَنْدَب در این منطقه قرار دارند. از طریق این آبراهه‌های مهم، دریاهای منطقه به یکدیگر می‌پیوندند و به آب‌های آزاد اقیانوس‌ها راه می‌یابند. موقعیت بندرگاهی برای کشورها اهمیت زیادی دارد، چون استفاده از حمل و نقل ارزان کالاها و انرژی را میسر می‌سازد.

بیشتر بدانیم

آیا می‌دانید حمل و نقل دریایی، بسیار ارزان‌تر از حمل و نقل جاده‌ای تمام می‌شود؟ جابه‌جایی بارهای بسیار سنگین و حجیم، فقط با کشتی میسر است. با کامیون‌ها و تریلی‌ها در حمل و نقل جاده‌ای حداکثر می‌توان باری به وزن صد تن را جابه‌جا کرد ولی به وسیله کشتی صدها هزار تن بار به راحتی حمل و نقل می‌شود. ضمناً جابه‌جایی بار توسط کشتی، محدودیت‌ها و موانع حمل و نقل جاده‌ای را نیز ندارد چون در دریا می‌توان کیلومترها راه را بدون برخورد به مانع طی کرد.

○ حمل بار با کشتی، ایران

○ تنگه بُسْفَر، ترکیه

۲- این منطقه، انبار مهم منابع انرژی در جهان است. حدود دوسوم ذخایر شناخته شده نفت جهان و حدود یک‌سوم منابع گازی جهان در این منطقه قرار دارد که البته بخش بزرگی از آنها در منطقه خلیج فارس واقع است. کشورهای عمده صادرکننده نفت، مانند: عربستان، ایران، عراق، کویت و امارات متحده عربی در این منطقه واقع هستند. بنابراین، اقتصاد و صنعت جهان به شدت به منابع انرژی در این منطقه از جهان وابسته است.

۱- مصوب فرهنگستان

۲- کشورهای غربی در مطالعات خود، منطقه جنوب غربی آسیا و شمال آفریقا را «خاورمیانه» و کشورهای شرق آسیا را «خاور دور» نامیده‌اند.

۳- این منطقه، کانون جهان اسلام است. مکه و مدینه که مقدس‌ترین شهرهای مسلمانان هستند، هر ساله در هنگام مراسم حج، صدها هزار نفر را در خود جای می‌دهند و اجتماع بزرگ و باشکوهی در آنها به وجود می‌آید. اجتماعات بزرگ دیگری مانند راه‌پیمایی اربعین هر ساله میلیون‌ها انسان را گرد هم جمع می‌کند.

○ مسجد الحرام، سعی صفا و مروه

○ کربلا، راه‌پیمایی عظیم و میلیونی اربعین امام حسین (علیه السلام)

برخی کشورهای منطقه سعی می‌کنند که از طریق پیمان‌های اقتصادی و فرهنگی با یکدیگر، بیشتر همکاری کنند، مانند پیمان سازمان همکاری اقتصادی (اگو) که نخست در سال ۱۳۴۱ بین ایران، پاکستان و ترکیه بسته شد و هم‌اکنون ده کشور منطقه عضو آن هستند.

چرا جنوب غربی آسیا منطقه‌ای پرتنش است؟

جنوب غربی آسیا، منطقه‌ای پر کشمکش و تنش است. به جدول صفحهٔ روبه‌رو توجه کنید. در سی سال اخیر، جنگ‌ها و وقایع ناگواری در این منطقه رخ داده است. چرا؟

* همان‌طور که گفتیم بخش عمده‌ای از منابع انرژی مورد نیاز کشورهای صنعتی و راه‌های مهم حمل و نقل دریایی در این منطقه واقع است. به همین دلیل این منطقه مورد توجه قدرت‌های بزرگ استکباری جهان است. البته در گذشته نیز دسترسی به آب‌های خلیج فارس و اقیانوس هند، موضوعی مهم برای کشورهای قدرتمند بوده و همواره بر سر این موضوع با یکدیگر به رقابت و تلاش می‌پرداخته‌اند.

* قدرت‌های استکباری با استفاده از نفوذشان بر حکومت‌های وابسته در منطقه و ایجاد جنگ‌های نیابتی* موجب بروز تنش و بحران در منطقه می‌شوند. برخی از کشورها به شیوهٔ پادشاهی، امیرنشینی و موروثی اداره می‌شوند و مردم نقش مؤثری در حکومت ندارند.

* رژیم اشغالگر قدس (اسرائیل) با حمایت آمریکا و انگلیس علاوه بر سرکوب مردم مظلوم فلسطین و اشغال سرزمین‌های همسایه به توطئه و دشمنی با مسلمانان کشورهای منطقه می‌پردازد.

* آمریکا، انگلستان و برخی کشورهای سلطه‌گر برای حفظ منافع خود در منطقه، در کشورهای وابسته، پایگاه‌های نظامی ایجاد نموده و در این پایگاه‌ها، تسلیحات نظامی مختلف انبار و نیروهای نظامی، مستقر کرده‌اند.

برخی جنگ‌های منطقه و زمان وقوع آنها در سال‌های اخیر

بیشتر بدانیم

در چهار دهه گذشته	حملات نظامی رژیم اشغالگر قدس (اسرائیل) به جنوب لبنان، نوار غزه و اردوگاه‌های فلسطینی‌ها
۱۳۵۸	حمله نظامی شوروی سابق به افغانستان و اشغال آن
۱۳۵۹	جنگ تحمیلی رژیم بعثی عراق علیه ایران
۱۳۶۹	حمله نظامی آمریکا و انگلیس به عراق
۱۳۸۰	حمله نظامی آمریکا به افغانستان و اشغال آن
۱۳۸۲	اشغال نظامی عراق توسط آمریکا
در دهه گذشته	جنگ‌های نیابتی علیه جبهه مقاومت و مردم سوریه و عراق و یمن

- اقتدار و ثبات جمهوری اسلامی ایران در میان دهه‌ها پایگاه نظامی آمریکای متجاوز
- پس از ترور سردار سلیمانی هنگام حضور رسمی وی در عراق توسط آمریکا و پاسخ کوبنده ایران با حمله موشکی به یکی از مهم‌ترین پایگاه‌های آمریکا در منطقه (عین الأسد در عراق)، سرعت خروج نیروهای اشغالگر آمریکایی از منطقه افزایش یافته است.

فعالیت

به چند گروه تقسیم شوید و با همفکری به پرسش‌ها، پاسخ دهید.

- ۱- چرا دسترسی به دریا و آب‌های آزاد اقیانوس‌ها، تا این حد برای کشورها، مهم است؟ دلیل بیاورید.
- ۲- متن را بخوانید و علل کشمکش‌ها و جنگ‌ها در منطقه آسیای جنوب غربی را به‌طور خلاصه، فهرست کنید.
- ۳- اگر در منطقه به جای اختلاف‌ها، اتحاد و همکاری بین کشورها برقرار شود، چه پیامدهایی برای مردم منطقه دارد؟

بیشتر بدانیم

جایگاه ایران در منطقه

ایران کشوری قدرتمند در جنوب غربی آسیا است و در این منطقه جایگاه خاصی دارد :

- * انقلاب اسلامی ایران الگویی برای مردم کشورهای دیگر است تا علیه ظلم و استبداد داخلی و قدرت‌های بزرگ خارجی به پا خیزند و چهره‌ای متعالی از اسلام به جهانیان عرضه کنند. امروزه، جمهوری اسلامی ایران از مردم مظلوم همه کشورها به‌ویژه فلسطین حمایت می‌کند.
- * کشور ایران از اقوام مختلف تشکیل شده است و این اقوام همواره با یکدیگر وحدت و همبستگی داشته و از کشور دفاع کرده‌اند.
- * کشور ایران از نظر وسعت دومین کشور وسیع و از نظر جمعیت نیز دومین کشور پرجمعیت آسیای جنوب غربی است.
- * کشور ایران دارای منابع مهم انرژی است و از نظر داشتن منابع نفت، مقام چهارم و منابع گاز، مقام اول را در منطقه دارد.
- * ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی پیشرفت‌های زیادی در علم و فناوری داشته است.
- * کشور ایران به دلیل داشتن سواحل طولانی و موقعیت بندرگاهی و دسترسی به آب‌های آزاد جایگاه ممتازی در منطقه دارد.

* به نقشه صفحه بعد توجه کنید. سواحل ایران در خلیج فارس و دریای عمان (مُکُران) از اروندرود در جنوب غرب تا تنگه هرمز و از آنجا تا بندر گواتر (گوادر) در جنوب شرق، بیش از ۲ هزار کیلومتر امتداد دارد.

در این سواحل طولانی، بنادر مهم بازرگانی و نفتی به وجود آمده‌اند که در سال ششم با آنها آشنا شدید. کشور ایران در آب‌های خلیج فارس، جزیره‌های فراوانی دارد که از مهم‌ترین آنها می‌توان به خارک، کیش، قشم، لارک، لاوان، تَب بزرگ، تَب کوچک، ابوموسی و... اشاره کرد. این جزیره‌ها از نظر استخراج نفت، بازرگانی، تجارت و نظامی اهمیت دارند. این جزایر را روی نقشه پیدا کنید و دور آنها خط بکشید.

تنگه هرمز، یک آبراهه بین‌المللی است که در دریای سرزمینی ایران و عمان قرار دارد و همه کشورها می‌توانند بر طبق قوانین و با هماهنگی ایران، با کشتی از آن عبور کنند.

* دلاوران نیروی دریایی جمهوری اسلامی ایران همانند نیروهای زمینی و هوایی در جنگ تحمیلی رژیم بعثی عراق علیه ایران، با شجاعت و رشادت فراوان در آب‌ها با دشمنان جنگیدند و از کشور دفاع کردند و نگذاشتند که در رفت و آمد کشتی‌های تجاری و واردات کالا به ایران مشکلی پیش بیاید. نیروی دریایی قدرتمند ایران در زمان صلح نیز، حافظ منافع کشور ایران در دریاهاست. نیروی دریایی همچنین در مواقعی که برای کشتی‌ها چه در آب‌های ایران و چه در آب‌های بین‌المللی، حوادثی به وجود بیاید، به آنها کمک می‌رساند.

○ حضور نیروهای دریایی جمهوری اسلامی ایران در آب‌های منطقه

○ بازداشت نظامیان آمریکایی پس از ورود غیرقانونی به مرزهای آبی ایران، خلیج فارس، ۱۳۹۴

○ زیردریایی ساخت جمهوری اسلامی ایران

○ ناو جنگی جماران، ساخت جمهوری اسلامی ایران

۱- از پایین‌ترین حد جذر در دریا در هر کشوری به سمت دریا تا حدود ۱۲ مایل دریایی (هر مایل دریایی برابر با ۱۸۵۲ متر است) دریای سرزمینی آن کشور نامیده می‌شود.

فلسطين، مهم ترین مسئله جهان اسلام

مسئله فلسطین و ظلمی که بر مردم این کشور پس از اشغال آن توسط یهودیان صهیونیست می‌شود، تنها یک مسئله مربوط به مردم عرب و یا حتی یک مسئله صرفاً اسلامی نیست، بلکه یک مسئله بسیار با اهمیت است. دلایل اهمیت فلسطین را می‌توان در موارد زیر برشمرد :

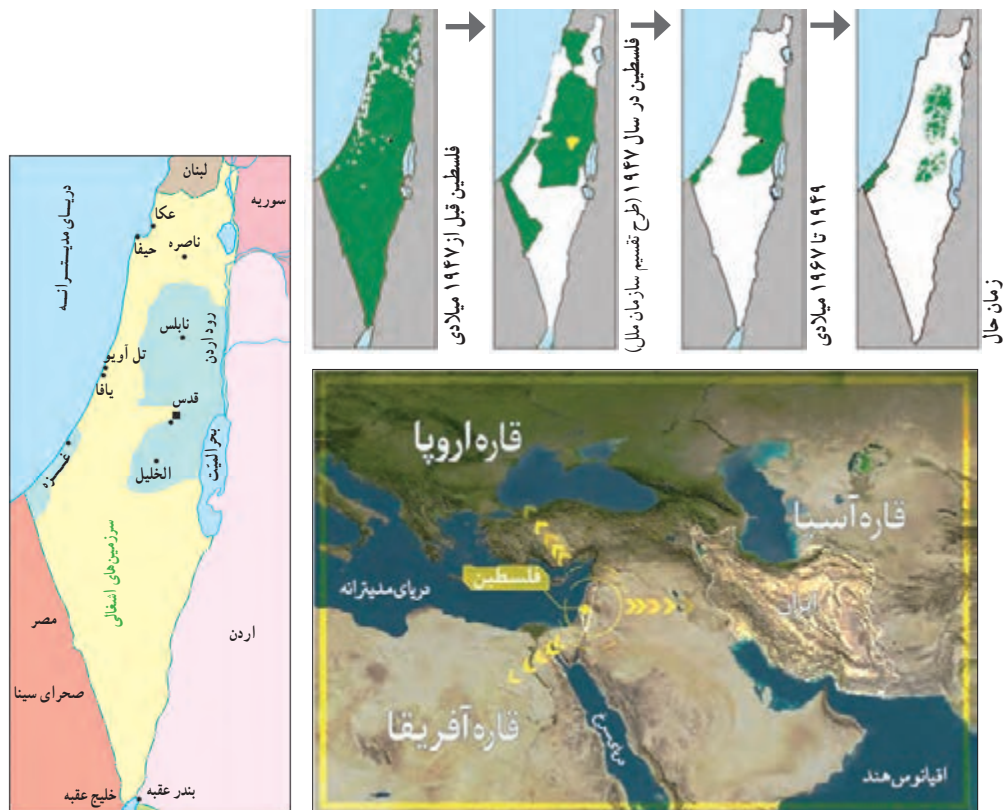
۱- این سرزمین مهد ادیان الهی و محل زندگی بسیاری از پیامبران بوده و اماکن مقدس بسیاری در آن واقع شده است. از این جهت، کانون توجه بسیاری از مردم جهان از جمله مسلمانان، مسیحیان و یهودیان است.

۲- کشور فلسطین در محل تقاطع سه قاره آسیا، آفریقا و اروپا قرار دارد و راه‌های ارتباطی زمینی این سه قاره از این منطقه می‌گذرد. چنین مناطقی در جهان، از اهمیت بالایی برخوردارند.

۳- تشکیل دولت جعلی اسرائیل در قلب دنیای اسلام (فلسطین)، دارای یک هدف بلند مدت استکباری است، زیرا ادامه حیات و فعالیت اسرائیل، این تضمین را به صهیونیست‌ها می‌دهد که اگر زمانی دولت اسلامی مقتدری در این منطقه به‌وجود آمد، اسرائیل با آن مقابله کند و بتواند جلوی نفوذ آن را بگیرد.

۴- یکی از مهم‌ترین آبراه‌های جهان از این منطقه و نزدیک فلسطین عبور می‌کند و ارتباط بین غرب و شرق را فراهم می‌کند (مسیر آبی دریای مدیترانه - دریای سرخ - اقیانوس هند)؛ روزانه کشتی‌های فراوانی در این مسیر در رفت و آمدند و کالاهای مبادله شده بین کشورها از جمله نفت را جابه‌جا می‌کنند.

علاوه بر این، تکلیف دینی و همچنین وظیفه انسانی هر فرد آزاده‌ای است که اگر دشمنان، قطعه‌ای از خاک کشوری دیگر را غصب کنند و به مردم آن کشور ظلم کنند، به یاری آن مردم و مبارزه با دشمنان بشتابد.

○ فلسطین، سه راهی بین آسیا و افریقا و اروپا

○ مسجد الاقصی و قبة الصخره

صهیونیسم فراتر از اسرائیل

در دنیا یهودیان فراوانی وجود دارند که از صهیونیسم بیزارند. صهیونیسم یک جریان فکری - سیاسی متجاوز است که تشکیل دولت اسرائیل را هدف نهایی خود می‌داند و برای رسیدن به آن، هرگونه اقدامی انجام می‌دهند. منظور از صهیونیسم فقط دولت اشغالگر فلسطین نیست، بلکه راه‌اندازی و اداره دولت اسرائیل تنها بخشی از مجموعه فعالیت این گروه است. آنها در واقع سرمایه‌داران بزرگی هستند که در کشورهای مانند آمریکا نفوذ فراوان دارند و تا حد زیادی بر سیاست آن

کشور مسلط‌اند. امروزه حتی برخی سازمان‌های بین‌المللی نیز در زمینه‌های مالی، نظامی، تبلیغاتی و فرهنگی اسیر سیاست‌های توسعه طلبانه صهیونیسم‌اند.

قبل از انقلاب اسلامی، رژیم ظالم پهلوی حتی اجازه تفکر درباره مسئله فلسطین را نمی‌داد. آنها نمی‌گذاشتند مردم احساس کنند که مسئله فلسطین جزئی از مسئله مسلمانان و ایران است و به آینده و پیشرفت ایران مرتبط است. امام خمینی برای اولین بار در تاریخ مبارزات عربی و اسلامی و فلسطینی، یک روز را به نام روز قدس و به عنوان نمادی برای مبارزه با صهیونیسم، معین کرد.

ابتکار عمل جبهه مقاومت

از زمان اشغال فلسطین توسط صهیونیست‌ها و با حمایت دولت‌های انگلیس و آمریکا، مردم فلسطین طی سالیان طولانی علیه اشغالگران مبارزه کرده‌اند. تاکنون، همواره دشمن متجاوز، ابتکار عمل را در دست داشته است: نخست خریدن فریبکارانه زمین‌های فلسطینیان، سپس مسلح شدن صهیونیست‌های مهاجر، بعد از آن، جنگ داخلی و اعلام تجزیه فلسطین، سپس تصرف بخش‌های جدیدی از فلسطین و در نهایت تصرف بخش‌هایی از کشورهای مصر و سوریه و اردن و الحاق به آن.

اما امروز مردم مسلمان فلسطین با مقاومت خویش در مقابل دشمنان اشغالگر، ابتکار عمل را به دست گرفته‌اند. بعد از جنگ ۳۳ روزه حزب الله لبنان به رهبری سیدحسن نصرالله، جنگ ۲۲ روزه مردم فلسطین با رژیم اشغالگر قدس و همچنین، عملیات طوفان الاقصی در مهرماه ۱۴۰۲، صهیونیست‌ها به شدت و از جنبه‌های مختلف، ضربه‌های سنگینی را متحمل شده و افسانه شکست‌ناپذیری آنها فرو ریخته است. تنها راه در مسیر

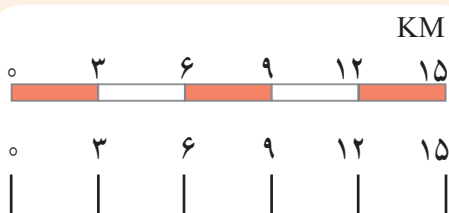
مبارزه با اسرائیل تا محو شدن کامل آن، اتحاد مسلمانان، ادامه مقاومت و همچنین تقویت اعتراضات شجاعانه و مبارزه مردمی این کشور (انتفاضه) است.

مهارت‌های نقشه ۲

مقیاس نقشه و محاسبه مسافت‌ها

سال گذشته با مقیاس خطی آشنا شدید و پی بردید که مقیاس نقشه به ما نشان می‌دهد که فاصله‌های روی نقشه، بر روی زمین و در عالم واقعیت چقدر است. به عبارت دیگر مسافت‌های روی نقشه، نسبت به مسافت‌های واقعی روی زمین چقدر کوچک‌تر شده‌اند. در مقیاس خطی روبه‌رو هر سانتی‌متر روی نقشه چند کیلومتر روی زمین است؟

علاوه بر مقیاس خطی ممکن است مقیاس را با اعداد و به صورت کسری نمایش دهیم که در این صورت به آن مقیاس عددی (کسری) می‌گوییم.

در نقشه‌ها ممکن است از مقیاس خطی یا مقیاس عددی (کسری) و یا هر دو استفاده شده باشد.

برای مثال مقیاس نقشه روبه‌رو $\frac{1}{50000}$ (۱: ۵۰۰۰۰) است.

یعنی یک سانتی‌متر روی نقشه، برابر است با ۵۰۰۰۰ سانتی‌متر

روی زمین.

$$\text{مقیاس} = \frac{\text{فاصله دو نقطه بر روی نقشه}}{\text{فاصله همان دو نقطه بر روی زمین}}$$

حال اگر از روستای «الف» تا «ب» را روی نقشه اندازه بگیریم و ۳ سانتی‌متر باشد، فاصله واقعی این دو مکان را با استفاده از مقیاس کسری به صورت زیر محاسبه می‌کنیم:

سانتی‌متر روی نقشه	سانتی‌متر روی زمین	سانتی‌متر روی زمین	۳ × ۵۰۰۰۰ = ۱۵۰۰۰۰
۱	۵۰۰۰۰	متر روی زمین	۱۵۰۰۰۰ : ۱۰۰ = ۱۵۰۰
۳	x	کیلومتر روی زمین	۱۵۰۰ : ۱۰۰۰ = ۱/۵

$$\text{متر } ۱ = ۱۰۰۰ \quad \text{کیلومتر } ۱ = ۱۰۰ \quad \text{سانتی‌متر } ۱ = ۱۰۰ \quad \text{متر}$$

فعالیت

۵- کاربرگه شماره (۱۴) محاسبه مقیاس را در کلاس انجام دهید.

آب‌های آزاد: آن قسمت از دریاها و اقیانوس‌ها که به کشور خاصی، تعلق ندارد و همه کشورها به طور یکسان، آزادی و حق کشتیرانی در آنها را دارند.

تنگه: تنگه یا «باب» به باریکه‌ای از آب گفته می‌شود که دو دریای مجاور را به طور طبیعی به یکدیگر متصل می‌کند.

منطقه راهبردی (استراتژیک): به منطقه جغرافیایی که به دلایل مختلف سیاسی، اقتصادی، مذهبی و به خصوص نظامی، اهمیت و ارزش خاصی داشته باشند، منطقه راهبردی (استراتژیک) می‌گویند. مناطق راهبردی (استراتژیک) همواره مورد توجه قدرت‌های بزرگ بوده و بر سر تصاحب آن، جنگ‌هایی صورت گرفته است.

قفقاز: ناحیه‌ای کوهستانی میان دریای خزر و دریای سیاه است که به دو بخش قفقاز شمالی و قفقاز جنوبی، تقسیم می‌شود. بخش‌های جنوبی آن شامل جمهوری آذربایجان، ارمنستان و گرجستان، قبلاً جزء سرزمین ایران بودند. در منطقه قفقاز، گروه‌های قومی متنوعی زندگی می‌کنند.

خلیج: بر اثر پیشرفتگی نسبتاً وسیع و عمیق آب دریاها در داخل خشکی‌ها و فرورفتگی‌های ساحلی، خلیج به وجود می‌آید.

جنگ نیابتی: جنگ نیابتی یا واسطه‌ای، جنگی است که در آن، یک طرف جنگ به جای آنکه مستقیماً وارد جنگ با کشور دیگری شود و هزینه و تلفات زیادی را بر خود تحمیل کند، با حمایت سیاسی، مالی یا نظامی یا تبلیغاتی، گروه یا کشور سومی را به جای خود، وارد جنگ می‌کند.

اقتصاد دانش بنیان: اقتصادی که استفاده از علوم پیشرفته و سرمایه‌گذاری در دانش، اصلی‌ترین نقش را در آن داشته باشد، اقتصاد دانش بنیان است.

به کار بندیم

یکی از فعالیت‌های زیر را به دلخواه انتخاب کنید و انجام دهید.

۱- نامه‌ای به یک نوجوان فلسطینی بنویسید و در نامه خود ابراز همدردی، حمایت و امیدواری به پیروزی را بگنجانید.

۲- روز قدس را در تقویم امسال پیدا کنید و بنویسید چه روزی از ماه مبارک رمضان است؟ این روز چگونه انتخاب شده؟ و در آن چه مراسم یا فعالیت‌هایی انجام می‌شود؟

۳- به طور گروهی درباره یکی از موضوعات زیر با مراجعه به منابع مختلف، مانند: کتاب‌های آموزشی، دانشنامه رشد (شبکه رشد «www.roshd.ir»)، دایرة المعارف‌ها و ...، مطالبی گردآوری کنید و آنها را به صورت یک روزنامه دیواری نمایش دهید.

انتفاضة فلسطین، خلیج فارس و دریای عمان، آسیای جنوب غربی و منابع انرژی، تنگه هرمز، منابع نفت و گاز ایران.

اروپا و افریقا

فصل

وقتی به نقشه جهان نگاه می‌کنید، در غرب قاره آسیا دو قاره دیگر را در یک امتداد می‌بینید. اروپا در نیمکره شمالی و افریقا در جنوب آن که تا نیمکره جنوبی کشیده شده است.

این دو قاره، دو چهره کاملاً متفاوت از نظر ویژگی‌های محیط طبیعی و انسانی دارند. اروپا قاره‌ای است با آب و هوای معتدل و دشت‌های حاصلخیز، کم‌وسعت اما پرجمعیت و با اقتصاد صنعتی و پیشرفته.

اما افریقا علی‌رغم منابع و معادن سرشار و وسعت زیاد، قاره‌ای است کم‌جمعیت با آب و هوای گرم و طاقت‌فرسا در بیابان‌ها و جنگل‌های انبوه. اغلب کشورهای این قاره فقیر هستند و مردم آنها سال‌هاست که با مشکلات گوناگون دست و پنجه نرم می‌کنند.

در این فصل شما با این دو قاره متفاوت آشنا می‌شوید.

● شما با آموختن این فصل و انجام فعالیت‌های آن، پی می‌برید:

- ۱- افریقا و اروپا از نظر ویژگی‌های طبیعی، چه تفاوتی باهم دارند؟
- ۲- ویژگی‌های طبیعی افریقا و اروپا چه مزایا یا محدودیت‌هایی برای ساکنان این قاره‌ها به وجود می‌آورد؟
- ۳- اروپا و افریقا از نظر ویژگی‌های انسانی و اقتصادی، چه تفاوت‌هایی باهم دارند؟
- ۴- علل عدم پیشرفت اقتصادی کشورهای قاره افریقا چیست؟

ویژگی های طبیعی و انسانی اروپا

اروپا

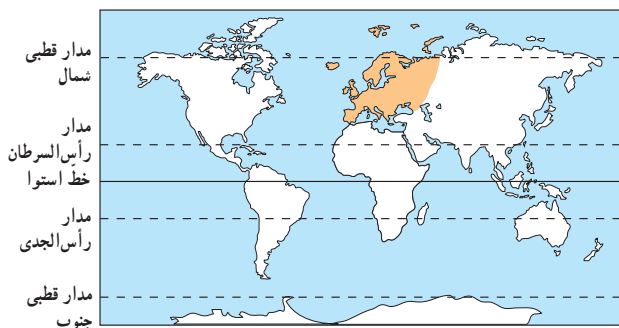
موقعیت و وسعت

قاره اروپا را می توان دنباله قاره پهناور آسیا یا بخشی از اوراسیا دانست. به نقشه روبه رو نگاه کنید. اروپا از اطراف به کدام دریاها و اقیانوس ها محدود می شود؟

اکنون با استفاده از نمودار وسعت قاره ها در درس نوزدهم، وسعت اروپا را با سایر قاره ها مقایسه کنید. همان طور که دریافتید اروپا از کم وسعت ترین قاره های جهان است.

ناهمواری های اروپا

به طور کلی ناهمواری های اروپا به دو بخش تقسیم می شود: اروپای پیر و اروپای جوان. *در مناطق شمالی اروپا، فرسایش طولانی مدت موجب شده است که کوه ها کم ارتفاع و قله ها گنبدی شکل و دره ها باز باشند. در این منطقه، جلگه های پهناور و دریاچه های بسیار وجود دارد. از نظر زمین شناسی به این بخش وسیع از اروپا، اروپای پیر می گویند.

*در جنوب اروپا، چین خوردگی‌ها و رشته‌کوه‌های بلند دیده می‌شود. قله کوه‌ها، نوک‌تیز و دامنه کوه‌ها اغلب دارای شیب تند و دره‌های تنگ می‌باشد. به این منطقه اروپا که در آن آتشفشان‌ها و زمین‌لرزه‌هایی نیز رخ می‌دهد، اروپای جوان می‌گویند. رشته‌کوه‌های آلپ و پیرنه، در این منطقه قرار دارند. قله مون بلان با ارتفاع ۴۸۰۸ متر بلندترین قله رشته‌کوه آلپ است.

○ ناهمواری‌های جوان، کوه‌های آلپ

○ ناهمواری‌های پیر، نروژ

○ قله مون بلان

آب و هوا

به‌طور کلی اروپا قاره‌ای با آب و هوای معتدل، سرسبز و بدون بیابان است. به نقشه طبیعی اروپا دقت کنید :

● بخش شمال قاره اروپا یعنی قسمت‌های شمالی شبه‌جزیره اسکاندیناوی* و ایسلند به قطب شمال نزدیک هستند و آب و هوای قطبی و سرد دارند.

○ منظره‌ای از لابلند* در شمال اروپا

● مناطق مجاور اقیانوس اطلس نظیر انگلستان و ایرلند، آب و هوای معتدل اقیانوسی دارند و عبور جریان دریایی آب گرم* گلف‌استریم از این سواحل در فصل زمستان موجب می‌شود که هوا ملایم‌تر شود.

● مناطق جنوبی اروپا که در سواحل مدیترانه واقع شده‌اند (مانند کشورهای اسپانیا و ایتالیا) آب و هوای مدیترانه‌ای دارند. این نوع آب و هوا زمستان‌های معتدل و مرطوب و تابستان‌های گرم و خشک دارد.

● مرکز و شرق اروپا به دلیل دوری از دریاها آب و هوای قاره‌ای یا بتری دارد و میزان بارندگی در آنجا کم است.

رودها

○ رود دانوب، آلمان

در اروپا، رودهای پرآب و دائمی زیادی وجود دارند. از این رودها برای آبیاری زمین‌های کشاورزی، تولید انرژی الکتریکی و حمل و نقل و کشتیرانی استفاده می‌شود. رودهای دانوب، وُلگا، راین، دُن و آلب، مهم‌ترین رودهای اروپا هستند. دانوب طول‌ترین رود اروپا است که از چند کشور عبور می‌کند.

فعّالیت

۱- کاربرگه (۱۵) نقشه‌خوانی قاره اروپا را در کلاس، کامل کنید.

جمعیت

به نمودار مقایسه‌ای جمعیت قاره‌ها در فصل ۹ دقت کنید. قاره اروپا اگرچه قاره‌ای کم‌وسعت است، اما یکی از متراکم‌ترین قاره‌های جهان محسوب می‌شود. شرایط مساعد طبیعی چون آب و هوای معتدل و ریزش باران کافی و رودهای پرآب و جلگه‌های پهناور از یک‌سو و پیشرفت در علم و فناوری از سوی دیگر، موجب شده است این قاره از نظر جمعیت، متراکم باشد.

البته علی‌رغم جمعیت زیاد و انبوه، رشد جمعیت در اروپا کاهش یافته و زاد و ولد در این قاره، کم شده است. به همین دلیل جمعیت سالمندان، افزایش یافته و جمعیت اروپا رو به پیری می‌رود.

نژاد و زبان

اروپاییان از نژاد سفیدپوست هستند.

بیشتر بدانیم

سه گروه عمده زبانی در اروپا وجود دارد:

- زبان‌های باریشه‌لاتین مانند ایتالیایی و اسپانیایی
- زبان‌های باریشه‌ژرمنی مانند آلمانی و انگلیسی
- زبان‌های باریشه‌اسلاو مانند روسی و لهستانی

○ چهره کودک سوئدی و آلمانی

دین

بیشتر مردم اروپا پیرو دین حضرت مسیح (علیه السلام) هستند. دین مسیح به سه مذهب بزرگ کاتولیک، پروتستان و ارتودوکس تقسیم می‌شود.

کاتولیک‌ها از رهبر مذهبی و روحانی خود، پاپ که محل اقامت او در واتیکان است، پیروی می‌کنند. مسلمانان نیز در قاره اروپا پراکنده‌اند، اما بیشتر آنها در شبه جزیره بالکان* زندگی می‌کنند.

○ کشور واتیکان در کنار شهر رُم، کوچک‌ترین کشور جهان است.

○ موزه واتیکان در شهر رُم

اقتصاد اروپا

میزان درآمد و سطح سواد و بهداشت و همچنین میزان طول عمر در بیشتر کشورهای این قاره، بالاست. کشاورزی، تقریباً در همه جای اروپا رایج است و با استفاده از ماشین‌آلات مدرن و شیوه‌های علمی صورت می‌گیرد. در جنوب اروپا، آب‌وهوای مدیترانه‌ای موجب شده که محصولات ویژه‌ای چون زیتون، مرکبات و انگور به عمل آید. همچنین در اروپا دامداری و دامپروری با شیوه‌های صنعتی انجام می‌شود و میزان تولید محصولات گوشتی و لبنی زیاد است. کشورهایی چون هلند و دانمارک از تولیدکنندگان و صادرکنندگان بزرگ فرآورده‌های گوشتی و لبنی هستند.

○ یک مزرعه کشاورزی در اروپا

○ پرورش گاو، فرانسه

○ صنعت خودروسازی

○ یک نیروگاه هسته‌ای در فرانسه

* اروپا به‌خصوص غرب آن، از مناطق مهم صنعتی جهان است و انواع کالاها و ماشین‌آلات و ابزار را تولید و به کشورهای دیگر صادر می‌کند.

البته منابع زیرزمینی و معادن قاره اروپا نمی‌توانند نیازهای صنایع عظیم این قاره را برآورده سازند. به همین جهت کشورهای صنعتی قاره اروپا به منابع و مواد اولیه کشورهای دیگر نیاز دارند و واردکننده مواد اولیه (مانند نفت) هستند. البته کشورهای اروپایی، سالیان دراز برای استفاده از منابع و معادن سایر سرزمین‌ها به استعمار کشورهای دیگر دست زده‌اند.

بیشتر بدانیم

کشورهای اروپایی، عضو اتحادیه اروپا هستند و با هم در زمینه‌های سیاسی و اقتصادی، همکاری می‌کنند. اغلب این کشورها، واحد پول ملی خود را به پول مشترک اروپا «یورو» تغییر داده‌اند. کشورهای اروپایی همچنین با پیمان **شینگن**، نظارت مرزها را بین خود برداشته‌اند و مردم می‌توانند برای کار و زندگی، بدون نیاز به ویزا در کشورهای اروپایی، جابه‌جا شوند. هم‌زمان با افزایش قدرت اقتصادی برخی کشورهای آسیایی، رشد اقتصادی اروپا نیز نسبت به قبل ضعیف‌تر شده است. اروپا همچنین با نابسامانی‌های دیگری چون بی‌عدالتی و زیاده‌تر شدن تعداد فقرا نیز مواجه است.

○ کارخانجات صنایع شیمیایی در آلمان

جاذبه‌های گردشگری

اروپا به دلیل داشتن جاذبه‌های گردشگری طبیعی مانند سواحل طولانی و آفتابی، ورزش‌های زمستانی در کوه‌های آلپ و جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی چون بناهای تاریخی، موزه‌ها، کلیساها و... گردشگران زیادی را از سراسر دنیا به خود جذب می‌کند. فرانسه، اسپانیا و ایتالیا از مهم‌ترین کشورهای اروپا از نظر جذب گردشگر و به دست آوردن درآمد از این طریق هستند.

○ منظره خیابانی در پاریس

○ پیست اسکی در سوئیس

○

○

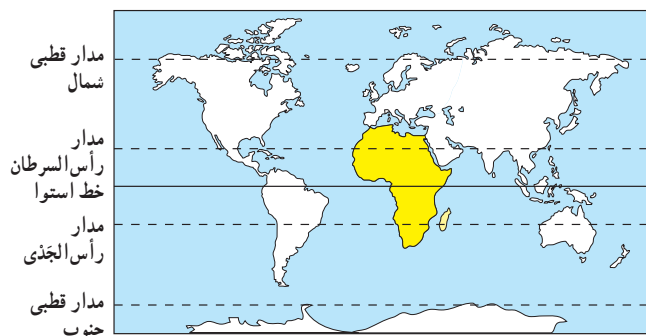
فعّالیت

۲- حدس بزنید عکس‌های شماره (۳) و (۴) کدام مکان‌های گردشگری در اروپا را نشان می‌دهد.

۳- فکر می‌کنید دلیل مشابهت بین بعضی بناهای اروپایی با بناهای اسلامی چیست؟

ویژگی‌های طبیعی و انسانی افریقا

افریقا

موقعیت و وسعت

قارهٔ افریقا بعد از آسیا دومین قارهٔ وسیع جهان است. به نقشه روبه‌رو توجه کنید. قارهٔ افریقا بین کدامیک از اقیانوس‌ها قرار گرفته است؟ قارهٔ افریقا در دو نیمکره شمالی و جنوبی گسترده شده و مدار استوا از وسط آن عبور می‌کند. این قاره از سواحل دریای مدیترانه تا دماغهٔ اُمیدنیک* امتداد یافته است. اکنون به نقشهٔ طبیعی افریقا دقت کنید. این قاره از طریق کدام تنگه‌ها و کانال از آسیا و اروپا جدا می‌شود؟

ناهمواری‌های افریقا

افریقا، فلاتی وسیع و کم‌ارتفاع است و کوه‌های بلند کمتر در این قاره، دیده می‌شود. تنها چین‌خوردگی مهم افریقا در شمال‌غربی این قاره، رشته‌کوه اطلس است. در شرق افریقا، قله‌های مرتفع کینیا (۵۲۰۰ متر) و کِلیمانجارو (۵۹۰۰ متر) قرار دارند. همچنین دریاچه‌های زیادی در این منطقه وجود دارد که اغلب در اثر فرونشستن زمین یا شکستگی‌های بزرگ در پوسته زمین به وجود آمده است. این شکستگی‌ها موجب می‌شود که آبشارهایی در مسیر رود، پدید بیاید.

○ آبشار ویکتوریا در اثر فرو ریختن آب‌های رود زامبزی در محل یک گسل (شکستگی)، پدید آمده است.

آیا می‌توانید چند دریاچه در شرق آفریقا از روی نقشه نام ببرید؟
 برخلاف قاره اروپا که دارای بریدگی‌های زیادی در سواحل است، کناره‌های آفریقا صاف و بدون بریدگی (خلیج) است.
 از این رو کناره‌های این قاره برای پهلو گرفتن کشتی‌ها و ساختن بنادر چندان مناسب نیست.

آب و هوا

* به طور کلی قاره آفریقا آب و هوایی گرم دارد و در بیشتر قسمت‌های آن زمستان دیده نمی‌شود زیرا موقعیت آفریقا به گونه‌ای است که مدار استوا از وسط آن عبور می‌کند و خورشید در طول سال در مناطق استوایی و اطراف آن تا مدار رأس السرطان و رأس الجدی تقریباً عمود می‌تابد.

* اما از نظر بارش این قاره به دو قسمت مرطوب و خشک، تقسیم می‌شود:

○ افریقای مرطوب، جنگل‌های استوایی، کنگو

افریقای مرطوب (افریقای سبز) :

نواحی اطراف خط استوا (از شمال تا دریاچه چاد و از جنوب تا رود زامبزی) آب و هوای گرم و مرطوب دارد. در این منطقه باران فراوان می‌بارد.

جنگلبان مسئول نگهداری و محافظت از جنگل است. او نقش مهمی در حفظ جنگل برای آیندگان دارد. جنگلبان با دانش و شناختی که از طبیعت جنگل و مراتع دارد، در حفظ و نگهداری آن می‌کوشد. جنگلبان باید فردی مسئول و آگاه به مسائل ایمنی باشد. همچنین دارای توانایی مناسب جسمی و در حل مسائل و مشکلات توانایی و سرعت عمل داشته باشد.

افریقای خشک : هر چه از منطقه استوایی به سمت شمال و جنوب افریقا پیش برویم، از میزان باران و رطوبت کاسته شده و کم‌کم به آب و هوای گرم و خشک تبدیل می‌شود، به طوری که در شمال افریقا، صحرای بزرگ و در جنوب آن بیابان کالاهاری دیده می‌شود.

○ تصویر ماهواره‌ای صحرای بزرگ افریقا

○ افریقای خشک، صحرا (Sahara) ی بزرگ با تپه‌های ماسه‌ای عظیم

بیشتر بدانیم

در افریقای سبز، رشد درختان به حدی است که گاهی ارتفاع آنها تا ۵۰ متر می‌رسد. برگ‌های این درختان در خزان و زمستان نمی‌ریزد. هر روز باران می‌بارد. گاهی شاخه نوعی از درختان به زمین می‌رسد، ریشه می‌گیرد و به درخت تازه‌ای تبدیل می‌شود. بوته‌زارهای زیر درختان، رفتن به جنگل‌ها را مشکل می‌کند. انواع حشرات، نیش نوعی مگس به نام تَسَه‌تَسَه که موجب بیماری خواب می‌شود، پشه‌ها و میمون‌های بزرگ جثه و مارها و عنکبوت‌های بزرگ در این جنگل‌ها زندگی می‌کنند.

صحرا (Sahara) نام بزرگ‌ترین بیابان جهان است که بخش وسیعی از شمال قاره افریقا را دربر می‌گیرد. وسعت آن ۸/۵ میلیون کیلومتر مربع (تقریباً ۵ برابر وسعت ایران) است. دما در بیابان صحرا در هنگام روز در سایه به ۵۷ درجه سانتی‌گراد می‌رسد و هنگام شب به زیر صفر کاهش می‌یابد. بلندترین تپه‌های ماسه‌ای جهان که گاه ارتفاع آنها تا ۴۳۰ متر می‌رسد، در این بیابان دیده می‌شود.

*بخش کوچکی از شمال آفریقا که در مجاورت دریای مدیترانه قرار گرفته آب و هوای مدیترانه‌ای دارد.

رودها

رودهای نیل، کُنْگو، نیجر، اورائوزامیزی از رودهای مهم و پرآب آفریقا هستند. رودهای پرآب آفریقا در مَصَب خود جلگه‌ها و دلتاهایی ایجاد کرده‌اند. برخی رودها در مسیر خود در جاهایی به شکست‌های بزرگ زمین برخورد می‌کنند که برای کشتیرانی مناسب نیستند.

رود نیل، طولانی‌ترین رود جهان است (۶۶۹۵

کیلومتر).

○ رود نیل از شهر قاهره پایتخت مصر عبور می‌کند.

فعّالیت

- ۱- کاربرگه شماره (۱۶) نقشه‌خوانی آفریقا را در کلاس انجام دهید.
- ۲- جدولی ترسیم کنید. سپس به طور گروهی و با همفکری یکدیگر ویژگی‌های طبیعی آفریقا و اروپا را مقایسه کنید (وسعت، ناهمواری، آب و هوا، رودها و سواحل).
- ۳- گفت‌وگو کنید:
- آیا ویژگی‌های طبیعی یک ناحیه مثل آب و هوا، رودها، بریدگی سواحل، پستی و بلندی‌ها و پوشش گیاهی بر فعّالیت‌های انسان و زندگی او تأثیر دارد؟ چگونه؟
- به نظر شما ویژگی‌های طبیعی قاره اروپا برای فعّالیت‌های انسانی مناسب‌تر است یا آفریقا؟ چرا؟ در کدام محیط انسان‌ها بیشتر باید تلاش کنند؟
- آیا انسان‌ها می‌توانند با مشکلات محیط طبیعی مقابله کنند و شرایط محیط را تحت کنترل (واپایش) خود در بیاورند؟ مثال بزنید.

جمعیت

به نمودار مقایسه‌ای جمعیت قاره‌ها در فصل ۹ توجه کنید. قاره آفریقا با آنکه دومین قاره وسیع جهان و محل تمدن‌های بزرگ بوده است، اما اکنون نسبت به وسعت خود جمعیت کمی دارد. بخش‌های وسیعی از بیابان بزرگ آفریقا و جنگل‌های انبوه استوایی، خالی از جمعیت است.

در طول پانصد سال گذشته، استعمار اروپاییان، نسل‌کشی گسترده، جنگ‌های داخلی و قحطی‌های پی‌درپی، جمعیت زیادی از این قاره را کم کرد و عدم رعایت بهداشت، شیوع بیماری‌های مختلف و خشکسالی‌ها نیز جلوی رشد جمعیت را گرفت.

○ چهره کودکان آفریقایی

نژاد و زبان

بیشتر مردم آفریقا از نژاد سیاه‌پوست هستند. مردم شمال صحرای بزرگ آفریقا که در مجاورت دریای مدیترانه زندگی می‌کنند و بخش کوچکی از جنوب قاره آفریقا، سفیدپوستند.

ساکنان کشورهای شمال صحرای بزرگ آفریقا مانند مصر، الجزایر و مراکش به زبان عربی صحبت می‌کنند. مردم سایر کشورهای آفریقایی به زبان محلی یا به زبان‌های که قبلاً تحت نفوذ و استعمار آنها بوده‌اند (مانند فرانسوی یا انگلیسی) صحبت می‌کنند.

○ مردم کوچ‌نشین، شمال آفریقا

بیشتر بدانیم

وقتی اروپاییان استعمارگر، قاره آمریکا را کشف و تصرف کردند، آفریقاییان را برده و به صورت برده، برای کار کردن در مزارع و معادن به آنجا بردند. بین سال‌های ۱۵۰۰ تا ۱۸۰۰ میلادی که میلیون‌ها سیاه‌پوست با کشتی به آمریکا برده می‌شد، وضع فجیع نگهداری برده‌ها در مسیر انتقال، سبب شد تا چند میلیون از آنها در طول مسیر جان خود را از دست بدهند.

این برده‌ها در آمریکا به صاحبان کشتزارها و معادن، فروخته می‌شدند. بردگان زندگی بسیار سختی داشتند و همواره توسط اربابان به شدت تنبیه می‌شدند. چند قرن استعمار آفریقا چنان تأثیر عمیقی بر این قاره گذاشت که امکان رشد و پیشرفت را از آنها گرفت.

○ برده‌داری در آفریقا

دین

بیشتر مردم کشورهای شمال آفریقا مسلمان هستند. به نقشه صفحه بعد توجه کنید و تعدادی از کشورهای مسلمان را نام ببرید. مردم سایر مناطق آفریقا اغلب به دین مسیح یا مذاهب ابتدایی اعتقاد دارند.

○ مسجد حسن ثانی در شهر کازابلانکا و کشور مراکش، مناره این مسجد با ۲۱۰ متر ارتفاع، بلندترین مناره مسجد دنیاست؛ این مسجد در ساحل دریا و بخشی از آن روی آب قرار دارد.

○ مسجد بزرگ مالی

اقتصاد افریقا

* قاره افریقا از نظر منابع طبیعی، ثروتمند است. در این قاره معادن نفت، طلا، الماس، مس و جنگل‌های عظیم وجود دارد. با این حال قاره افریقا در مقایسه با سایر قاره‌ها به دلایلی از توسعه و پیشرفت بازمانده است. به طور کلی عوامل توسعه نیافتگی قاره افریقا را به دو گروه می‌توان تقسیم کرد:

۱- عوامل خارجی: از مهم‌ترین علل عدم پیشرفت قاره افریقا، استعمار کشورهای اروپایی و غارت منابع آنها بوده است. امروزه نیز دخالت کشورهای قدرتمند در ایجاد جنگ‌ها و بحران‌ها در این قاره ادامه دارد.

۲- عوامل داخلی: شرایط سخت محیطی (جنگل‌های انبوه، بیابان‌های وسیع، آب و هوای گرم)، شیوع بیماری‌ها، بیسوادی و آگاهی کم مردم، جنگ‌های داخلی و حکومت‌های وابسته و استبدادی نیز از علل عدم پیشرفت این قاره است.

* کشورهای قاره افریقا، بیشتر صادرکننده محصولات معدنی و کشاورزی هستند و مواد اولیه برای کارخانه‌های کشورهای صنعتی تولید می‌کنند. لذا صنعت در این قاره چندان رشد نکرده است.

○ استخراج کائوچو

○ کاکائو

○ ارسال بار به بندر دوربان — آفریقای جنوبی

○ کشاورزی کنیا

در قاره آفریقا، بیشتر محصولات کشاورزی گرمسیری و استوایی چون قهوه، کاکائو و کائوچو تولید می‌شود. در اطراف دره نیل مزارع پنبه وجود دارد.

○ گردشگری در پارک‌های ملی حیات وحش

جاذبه‌های گردشگری

سواحل شمال آفریقا در کنار دریای مدیترانه، پارک‌های ملی (وحش) و آثار باستانی کشورهای قدیمی، از جاذبه‌های مهم گردشگری در قاره آفریقا است.

○ آبشار کالاندولا در آنگولا

..... ○

○ فروشگاه زیتون در کازابلانکا، مراکش

○ مجمع الجزایر زنگبار، تانزانیا

فعّالیت

۴- الف) حدس بزنید تصویر (۱) کدام یک از جاذبه‌های گردشگری آفریقا را نشان می‌دهد؟ (ب) چرا زیتون از محصولات مهم کشور مراکش است؟

۵- پرس‌وجو کنید : از کاکائو چه استفاده‌هایی می‌کنیم؟

۶- پرس‌وجو کنید : کائوچو چیست و از آن چه استفاده‌هایی می‌شود؟

۷- جدولی رسم کنید و با همفکری یکدیگر پس از خواندن متن این درس، آفریقا و اروپا را در موارد زیر مقایسه کنید.

(وسعت، جمعیت، رشد جمعیت، محصولات کشاورزی، صنعت، منابع طبیعی و زیرزمینی)

اروپا	آفریقا	
منابع و مواد معدنی آن کمتر از آفریقا است.	از نظر منابع طبیعی و مواد معدنی، غنی است.	● منابع طبیعی
		● وسعت

جریان‌های گرم دریایی: جریان‌های آب داخل اقیانوس هستند که دمایشان بیشتر از دمای آب اقیانوس است و (مانند یک رود) تحت تأثیر بادهای و نیروی چرخش زمین حرکت می‌کنند. یکی از جریان‌های آب گرم معروف، گلف‌استریم است که از حوالی استوا سرچشمه می‌گیرد و به اروپا می‌رسد.

شبه‌جزیره اسکاندیناوی: از نظر جغرافیایی شبه‌جزیره‌ای در شمال اروپا که شامل سه کشور سوئد، نروژ و فنلاند است اما از نظر فرهنگی به سه کشور سوئد، نروژ و دانمارک گفته می‌شود که روابط زبانی و فرهنگی مشترک دارند.

دماغه امید نیک: شبه‌جزیره صخره‌ای در ساحل جنوب‌غربی قاره آفریقا، که یکی از دریانوردان پرتغالی پس از کشف آنجا، چون این دماغه را راهی برای رسیدن به سرزمین هند می‌پنداشت، آن را امید نیک نامید.

شبه‌جزیره بالکان: شبه‌جزیره‌ای در جنوب‌شرقی اروپا که به سبب کوه‌های بالکان در بلغارستان به این نام، نامیده شده و شامل کشورهای یونان، آلبانی، بلغارستان، کرواسی، بوسنی و هرزگوین، اسلوونی، مقدونیه، صربستان، مونته‌نگرو، رومانی و بخش اروپایی ترکیه است.

لایپلند: سرزمین‌های سرد و قطبی که در شمال اروپا واقع شده و سوئد، فنلاند، نروژ و شمال روسیه را دربرمی‌گیرد و جایگاه قوم لاپ‌ها بوده است.

به کاربندیم

یکی از دو فعالیت زیر را انجام دهید:

الف) درباره یکی از موضوعات قاره اروپا یا آفریقا تحقیق کنید و اطلاعات به دست آمده را به صورت روزنامه دیواری در مدرسه نمایش دهید. (برای مثال: گرسنگی در آفریقا، تجارت برده، تبعیض نژادی، اتحادیه اروپا، کائوچو و کاکائو، استعمار در آفریقا، گردشگری در اروپا و آفریقا...)

ب) تصویر روبه روی یکی از شخصیت‌های قاره آفریقا را نشان می‌دهد.

حدس بزنید او کیست؟

درباره زندگی و فعالیت‌های او تحقیق کنید و در یک صفحه به کلاس، گزارش دهید.

قاره آمریکا و قاره اقیانوسیه

۱۲

فصل

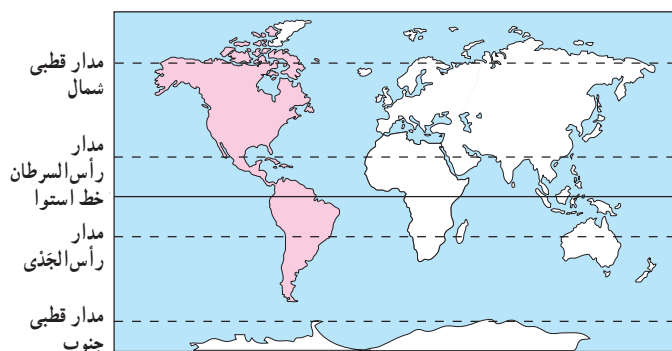
از گذشته‌های بسیار دور، سه قاره آسیا، اروپا و آفریقا، محل زندگی انسان‌ها بوده‌اند. تا قبل از ورود به سرزمین‌های نو، برخی تصور می‌کردند که دنیا فقط به این سه قاره، محدود می‌شود. وقتی اروپاییان به این قاره‌ها پا گذاردند، انبوهی از مهاجران اروپایی به این سرزمین‌ها روانه شدند و با چپاول منابع طبیعی این سرزمین‌ها، کشورها و شهرهای بزرگ و پرجمعیتی را به وجود آوردند. هرچند پیش از آمدن تازه‌واردان مهاجر به این قاره، تعداد زیادی از بومیان در این مناطق زندگی می‌کردند و این قاره شاهد به وجود آمدن برخی تمدن‌های کهن، در خود بوده است.

در این فصل شما با ویژگی‌های طبیعی و انسانی قاره‌های آمریکا، استرالیا و اقیانوسیه آشنا می‌شوید.

● شما با آموختن این فصل و انجام فعالیت‌های آن، پی می‌برید:

- ۱- ویژگی‌های طبیعی قاره‌های آمریکا، استرالیا و اقیانوسیه کدام‌اند؟
- ۲- چه شباهت‌هایی میان محیط طبیعی آمریکای شمالی و آمریکای جنوبی وجود دارد؟
- ۳- اقتصاد و فرهنگ آمریکای شمالی و آمریکای جنوبی چه تفاوت‌هایی با هم دارد؟ چرا؟
- ۴- ویژگی‌های انسانی و اقتصادی استرالیا و نیوزیلند، کدام‌اند؟

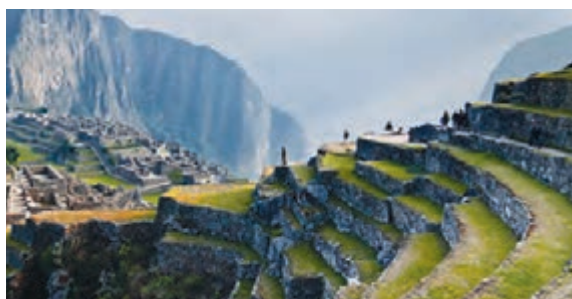

موقعیت و وسعت

قاره آمریکا، قاره وسیعی است که از قطب شمال تا نزدیکی قطب جنوب کشیده شده است و در واقع به دو قاره کوچک تر، تقسیم می شود: «آمریکای شمالی» و «آمریکای جنوبی». این دو خشکی بزرگ به وسیله خشکی باریکی که «آمریکای مرکزی» نامیده می شود، به یکدیگر متصل اند.

بیشتر بدانیم

ایالات متحده آمریکا، در قاره آمریکا واقع شده است. وسعت این کشور در زمان استقلال، تنها به چند ایالت شرقی محدود بود. از آن به بعد، به روش های مختلف به تدریج ایالت های آمریکا افزایش یافت. به عنوان مثال، تمام یا بخشی از ایالت های تگزاس، نیومکزیکو، یوتا، نوادا، آریزونا، کالیفرنیا و کلرادو متعلق به مکزیک بود که در اواسط قرن ۱۹، آمریکا آنها را با جنگ تصاحب کرد و به قلمرو خود افزود.

○ کوه های آند

○ بیابان آتاکاما

○ جنگل های آمازون

* تا قبل از ساختن کانال پاناما، کشتی ها برای عبور از اقیانوس اطلس به اقیانوس آرام، مجبور بودند آمریکای جنوبی را دور بزنند. اما بعدها با حفر این کانال، دو اقیانوس به هم مرتبط شدند.

ناهمواری ها

به نقشه توجه کنید. به طور کلی سه نوع ناهمواری در قاره آمریکا مشاهده می شود. این ناهمواری ها به صورت مشابه، هم در آمریکای شمالی و هم در آمریکای جنوبی وجود دارند.

الف) چین خوردگی های جوان و مرتفع: در آمریکای شمالی، رشته کوه های راکی (روشوز) و در آمریکای جنوبی، رشته کوه های آند، چین خوردگی های جوان آمریکا را تشکیل می دهند.

این دو رشته کوه در کدام سمت قاره آمریکا و در امتداد کناره های کدام اقیانوس کشیده شده اند؟ در این مناطق به دلیل ناآرام بودن پوسته زمین، آتشفشان ها و زمین لرزه های فراوانی رخ می دهد. آمریکای مرکزی و جزایر آنتیل نیز سرزمین آتشفشان ها و زمین لرزه ها است.

ب) کوه‌های کم ارتفاع قدیمی : در شرق آمریکای شمالی، توده کوهستانی قدیمی «آپالاش» و در شرق آمریکای جنوبی، توده قدیمی «برزیل» قرار دارند. این توده‌ها ناهمواری‌های پیر و فرسایش یافته‌اند.

ج) سرزمین‌های پست و جلگه‌ای : در آمریکای شمالی، جلگه پهناوری از آبرفت‌های رود «می‌سی‌سی‌پی» به وجود آمده است. در آمریکای جنوبی نیز جلگه‌های «آمازون» و «پاراانا» از آبرفت‌های این دو رود تشکیل شده است.

آب و هوا

همان‌طور که در نقشه می‌بینید، قاره آمریکا از قطب شمال تا قطب جنوب کشیده شده است. به همین سبب انواع آب و هوا و پوشش گیاهی در این قاره به چشم می‌خورد :

* نواحی نزدیک به قطب شمال در آمریکای شمالی و نواحی نزدیک به قطب جنوب در آمریکای جنوبی، آب و هوای قطبی و سرد دارند. بخش اعظم کشور کانادا در آب و هوای سرد قرار گرفته است.

* در سواحل قاره آمریکا به دلیل مجاورت با دو اقیانوس، آب و هوای معتدل اقیانوسی، حکمفرما است.

* نواحی نزدیک به مدار استوا در آمریکای مرکزی و جنوبی، آب و هوای گرم و مرطوب دارند. به همین سبب جنگل‌های انبوه آمازون در این ناحیه به وجود آمده است.

* در آمریکای شمالی، بیابان «نیادا» و در آمریکای جنوبی بیابان «آتاکاما» مانند سایر بیابان‌های جهان آب و هوای گرم و بسیار خشک دارند. این بیابان‌ها را روی نقشه نشان دهید. کدام مدارها از این بیابان‌ها عبور می‌کنند؟

رودها

* در آمریکای شمالی، رود می‌سی‌سی‌پی که از رودهای طولانی جهان است، از چند ایالت کشور ایالات متحده آمریکا عبور می‌کند. این رود به کدام خلیج می‌ریزد؟ رود می‌سی‌سی‌پی، نقش مهمی در حمل و نقل کالا و منابع و تجارت از طریق کشتیرانی داشته است.

* در آمریکای جنوبی، رود آمازون از میان جنگل‌های استوایی عبور می‌کند. آمازون پرآب‌ترین رود دنیا است و آب آن از مجموع آب ده رودخانه پر آب جهان بیشتر است. در این رود، ماهی‌های آب شیرین، مارهای آبی و گربه‌ماهی‌های غول‌پیکر، زندگی می‌کنند.

○ رود آمازون، آمریکای جنوبی

○ رود می‌سی‌سی‌پی، ایالات متحده آمریکا

فعّالیت

- ۱- نقشه کاربرگ (۱۷) قاره آمریکا را در کلاس انجام دهید.
- ۲- کدام بخش از آب و هوا و پوشش گیاهی قاره آمریکا عیناً مانند افریقا است؟ چرا؟
- ۳- رود آمازون به کدام اقیانوس می‌ریزد؟ با استفاده از اطلس بگویید این رود در کدام کشور آمریکای جنوبی جریان دارد؟

ویژگی‌های انسانی و اقتصادی

بیشتر بدانیم

قاره آمریکا

دسترسی به شبه قاره هند و تصرف ثروت آن کشور، از آرزوهای قدیمی و بزرگ دولت‌های اروپایی بود. در اواخر قرن ۱۵، پادشاه اسپانیا تصمیم گرفت که برای ایجاد یک مسیر جدید تجاری و انحصاری به اقیانوس هند، یک دریانورد و تاجر به نام کریستف کلمب را راهی آنجا کند. او برای اینکه مسیر کوتاه‌تری را بییماید، به سمت غرب حرکت کرد تا با دور زدن زمین، به هند برسد. در این مسیر، کلمب به سرزمینی که بعدها (به نام یک دریانورد ایتالیایی آمریکو وسپوس) آمریکا نامیده شد، پاگذار و چون فکر می‌کرد که به هند رسیده، ساکنان بومی آنجا را هندی نامید.

کلمب بعد از ورود، میزبانان سرخپوست خود را که فاقد اسلحه بودند، به بردگی گرفت و اموال آنان را غارت کرد و این، آغازی بود بر ماجرای اسارت، قتل عام، تبعید و چپاول سرخپوستان آمریکا.

زمین‌های تازه تصرف شده حاصلخیز و معدن‌های سرشار این قاره، گنجینه‌ای بود که اروپاییان بعد از کشتار بومیان به چنگ آوردند. آنها برای بهره‌برداری از منابع جدید، برده‌های جوان افریقایی را به این سرزمین آوردند. منابع فراوان و نیروی کار بدون هزینه، سبب شد ثروت هنگفتی به جیب اروپاییان سرازیر شود.

جمعیت

قاره آمریکا، از زمان‌های بسیار دور و خیلی قبل از آنکه مهاجران سفیدپوست اروپایی وارد آنجا شوند، بستر شکل‌گیری برخی تمدن‌های بزرگ در خود بوده است.

اکنون حدود ۱۵٪ جمعیت جهان در قاره آمریکا زندگی می‌کنند. این جمعیت بیشتر در جلگه‌های حاصلخیز مثل می‌سی‌سی‌پی و بنادر و شهرهای ساحلی نزدیک به اقیانوس متراکم شده‌اند.

نژاد و زبان

مردم قاره آمریکا از نژادها و تیره‌های گوناگون تشکیل شده‌اند. مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از: بومیان: به بومیان قاره آمریکا، سرخ‌پوست* گفته می‌شود. تاریخ آمریکا حکایت از سال‌ها

کشتار و رفتار خشونت‌آمیز و غیرانسانی تازه واردان اروپایی با سرخ‌پوستان دارد و امروزه جمعیت بسیار کمی از آنان باقی مانده‌اند که در این قاره، زندگی می‌کنند.

سیاه‌پوستان: سیاه‌پوستان آمریکایی در واقع فرزندان و نوادگان بردگان آفریقایی‌اند که در دوران استعمار توسط اروپاییان به اجبار و برای کار در مزارع کشاورزی و معادن، دزدیده شده و به این قاره آورده شدند.

سیاه‌پوستان اگرچه سال‌ها با مبارزه علیه سیاست‌های تبعیض‌نژادی در آمریکا، تا حدودی موفق شدند حقوقی برابر با سفیدپوستان به دست بیاورند و قوانین ظالمانه را تغییر دهند، اما همچنان تبعیض نژادی یکی از مشکلات اساسی در آمریکاست.

○ جدا کردن مکان‌ها و خدمات عمومی بین سفیدپوستان و رنگین‌پوستان تا چند دهه پیش

سفیدپوستان: سفیدپوستان اروپایی پس از تصرف قاره آمریکا، طی سال‌های طولانی مهاجرت‌های گسترده‌ای از

اروپا به این قاره داشتند و اکثریت جمعیت سفیدپوست این منطقه را شکل دادند.

دورگه‌ها: قاره آمریکا همواره قاره‌ای مهاجرپذیر بوده است. بنابراین عده زیادی از مردم این قاره، دورگه‌اند و از

اختلاط نژادها و ملیت‌های گوناگون به وجود آمده‌اند.

○ چهره یک کودک سرخ‌پوست

○ چهره کودک سفیدپوست و سیاه‌پوست آمریکای شمالی

○ چهره یک زن دورگه، آمریکای لاتین

* زبان غالب مردم در آمریکای شمالی انگلیسی است (مانند دو کشور کانادا و ایالات متحده آمریکا) و به سبب مهاجرت انگلیسی‌ها به این بخش، فرهنگ آنگلو ساکسون* غلبه دارد.

* در آمریکای مرکزی و جنوبی به سبب مهاجرت اسپانیایی‌ها و پرتغالی‌ها، زبان‌های اسپانیولی و پرتغالی غلبه دارد و چون ریشه این دو زبان لاتین است به آمریکای مرکزی و جنوبی، آمریکای لاتین هم گفته می‌شود.

ونکور، کانادا

بوئنوس آیرس، آرژانتین

دین

اکثر مردم قاره آمریکا پیرو دین مسیح (عجی) هستند. در آمریکای شمالی، مذهب پروتستان و در آمریکای لاتین، مذهب کاتولیک رواج بیشتری دارد. مسلمانان نیز در قاره آمریکا، جمعیت قابل ملاحظه‌ای را تشکیل می‌دهند و در ایالات متحده آمریکا مساجد مهمی وجود دارد.

مرکز اسلامی دیترویت، مسجد شیعیان در ایالت میشیگان ایالات متحده آمریکا

اقتصاد قاره آمریکا

اقتصاد آمریکای شمالی با آمریکای جنوبی و مرکزی، تفاوت‌های زیادی دارد :
اقتصاد آمریکای شمالی : کشورهای ایالات متحده آمریکا و کانادا در آمریکای شمالی از نظر اقتصادی جزء کشورهای پیشرفته صنعتی جهان محسوب می‌شوند. همان طور که پیش‌تر خواندید، این دو کشور جزء کشورهای گروه هشت هستند. با این حال طبق آمار خود آنها، آمریکا یکی از بزرگ‌ترین بدهکاران جهانی است و بیش از ۴۰ میلیون گرسنه دارد.

* کشاورزی ایالات متحده آمریکا، کشاورزی صنعتی و تجاری است.

این کشور بزرگ‌ترین تولیدکننده و صادرکننده گندم و ذرت در جهان و دارای دامداری‌های پیشرفته‌ای است که به تولید انواع گوشت و لبنیات می‌پردازد.

* کشورهای ایالات متحده آمریکا و کانادا از تولیدکنندگان و صادرکنندگان تجهیزات صنعتی و ماشین‌آلات، خودرو، صنایع غذایی، مواد شیمیایی و کالاهای الکترونیکی هستند.

○ یک ناحیه صنعتی، ایالات متحده آمریکا

○ برداشت ماشینی^۱ (مکانیزه) گندم، ایالات متحده آمریکا

اگرچه در سال‌های اخیر، از قدرت نرم* و قدرت اقتصادی ایالات متحده آمریکا کاسته شده است، اما به طور کلی، مهم‌ترین عللی که می‌توان برای پیشرفت و توسعه آمریکای شمالی و تبدیل آن به یک قدرت بزرگ اقتصادی برشمرد، عبارت‌اند از:

- ۱- اروپاییان مهاجر که به این سرزمین وارد شدند با خود دانش‌ها و مهارت‌ها و سرمایه‌هایی را به همراه آوردند و توانستند از منابع طبیعی و سرزمین‌های نو، به خوبی استفاده و پیشرفت کنند.
- ۲- آمریکای شمالی، معادن زیرزمینی و منابع طبیعی فراوان، زمین‌های وسیع قابل کشت، رودهای پرآب و آب و هوای مناسب برای فعالیت‌های اقتصادی داشته است.
- ۳- در جنگ جهانی دوم، اغلب کشورهای اروپایی ویران شدند اما ایالات متحده آمریکا از جنگ دور بود و چندان آسیب ندید و توانست از رقیبان خود جلو بیفتد.
- ۴- پس از جنگ جهانی دوم، ایالات متحده آمریکا بر قدرت‌های اروپایی پیشی گرفت و جانشین آنها در تسلط و غارت منابع کشورهایی شد که قبلاً مستعمره اروپا بودند.
- ۵- آمریکا و کانادا طی سال‌های طولانی نیروهای متخصص و دانشمندان سایر کشورها را به کشور خود برای تحصیل و کار جذب کردند و از این راه توانستند به پیشرفت اقتصاد و صنعت خود کمک کنند. این امر باعث شده تا آن کشورها از وجود متخصصان و دانشمندان خود، محروم شوند و از نظر اقتصادی عقب بیفتند.

رشد شهرها : در ایالات متحده آمریکا و کانادا به دلیل رونق تجارت داخلی و جهانی، شهرهای بزرگی رشد کرده‌اند. نیویورک پرجمعیت‌ترین شهر ایالات متحده آمریکا است. مردم بیشتر شهرهای آمریکا، با مشکلات بسیاری مانند زندگی در حاشیه شهرها و هزینه‌های بالای بهداشت، درمان و مسکن، مواجه هستند.

○ سازمان ملل متحد*

○ نیویورک-مجسمه آزادی

○ خیابانی در نیویورک

مرکز اصلی سازمان ملل متحد و همچنین مجسمه آزادی (نماد ایالات متحده آمریکا) در نیویورک واقع شده است. اقتصاد آمریکای لاتین : آمریکای لاتین (آمریکای جنوبی و مرکزی) از نظر منابع طبیعی و ذخایر معدنی بسیار غنی است اما کشورهای آمریکای لاتین به دلایل مختلف نتوانسته‌اند به پیشرفت‌های صنعتی در حد آمریکای شمالی دست یابند. استعمار از یک سو و حکومت‌های وابسته به بیگانه و استبدادی در این کشورها از مهم‌ترین این دلایل هستند. این کشورها اغلب تولیدکننده و صادرکننده مواد اولیه و صنعتی و محصولات کشاورزی هستند و چندان اوضاع اقتصادی خوبی ندارند. کشورهایی چون آرژانتین، برزیل و کوبا در آمریکای لاتین، بزرگترین تولیدکننده و صادرکننده محصولات استوایی نظیر قهوه و نیشکر هستند.

○ مزارع نیشکر، کوبا

○ برزیل در سال‌های اخیر، یک سوم قهوه جهان را تولید کرده است.

در آمریکای لاتین، کشورهای برزیل، آرژانتین، ونزوئلا و کلمبیا وضعیت اقتصادی بهتری دارند. برخی کشورهای آمریکای مرکزی که جزیره‌ای هستند، از راه گردشگری، درآمد خوبی کسب می‌کنند.

گردشگری

قاره آمریکا به دلیل تنوع بسیار زیاد محیطی و داشتن غارها، آبشارها، سواحل، جنگل‌ها و رودها، جاذبه‌های گردشگری طبیعی بسیار زیادی دارد و مراکز تفریحی، پارک‌ها و موزه‌های حیات وحش در کشورهای این قاره، فراوان‌اند. موزه‌ها، کاخ‌ها، مراکز خرید و نمایشگاه‌ها نیز گردشگران زیادی را از سراسر دنیا به خود جذب می‌کنند.

○ ریودوژانیرو، برزیل

○

فعالیت

- ۴- همفکری کنید و به طور گروهی با ترسیم یک جدول مقایسه‌ای، مختصراً پاسخ دهید.
 - الف) آمریکای شمالی و جنوبی از نظر ویژگی‌های طبیعی چه شباهت‌هایی دارند؟ چه تفاوت‌هایی دارند؟
 - ب) آمریکای شمالی و جنوبی از نظر دین، زبان و فرهنگ چه تفاوت‌هایی دارند؟
 - پ) آمریکای شمالی و جنوبی از نظر اقتصادی چه تفاوت عمده‌ای دارند؟
- ۵- دو کشور وسیع قاره آمریکای شمالی کدام‌اند؟ چند کشور از آمریکای مرکزی و جنوبی نام ببرید.
- ۶- فکر کنید تصویر شماره (۱) کدام جاذبه گردشگری آمریکا را نشان می‌دهد.
- ۷- به نظر شما مهاجرت متخصصان و دانشمندان یک کشور به کشور دیگر، چه نتایج و پیامدهایی برای دو کشور مبدأ و مقصد دارد؟
- ۸- آمریکا امروز مبلغی حدود پانزده هزار میلیارد دلار بدهکار است. بسیاری از نیروهای نظامی آمریکا نیز به شدت افسرده، سردرگم و مردد هستند. به صورت گروهی بحث و همفکری کنید که این افول و مشکلات آمریکا در سال‌های اخیر، از چه عواملی می‌تواند سرچشمه گرفته باشد؟

قاره استرالیا و اقیانوسیه

موقعیت و وسعت

اقیانوسیه کوچک‌ترین قاره کره زمین است. برخی صاحب‌نظران، استرالیا و جزایری را که در نزدیکی آن در اقیانوس آرام قرار گرفته، اقیانوسیه می‌نامند و آن را یک قاره، محسوب می‌کنند. برخی دیگر استرالیا را قاره‌ای مستقل به حساب آورده‌اند.

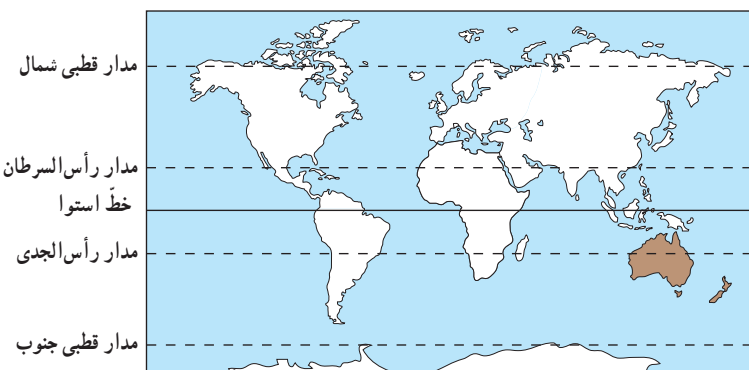
در هر صورت، استرالیا و اقیانوسیه، کم‌وسعت‌ترین و کم‌جمعیت‌ترین قاره‌های مسکونی جهان هستند.

این قاره در منتهی‌الیه جنوب‌شرقی قاره آسیا قرار دارد. به نقشه توجه کنید. همان‌طور که مشاهده می‌کنید، در

واقع استرالیا، سرزمین اصلی قاره اقیانوسیه است که همچون جزیره‌ای پهناور در اقیانوس آرام واقع شده.

در شرق استرالیا در آب‌های اقیانوس آرام، جزایر بی‌شماری به صورت پراکنده وجود دارد.

تعداد این جزایر به ۲۰ تا ۳۰ هزار می‌رسد. یکی از جزایر مهم و بزرگ اقیانوسیه، کشور نیوزیلند (زلاند نو) است.

فعّالیت

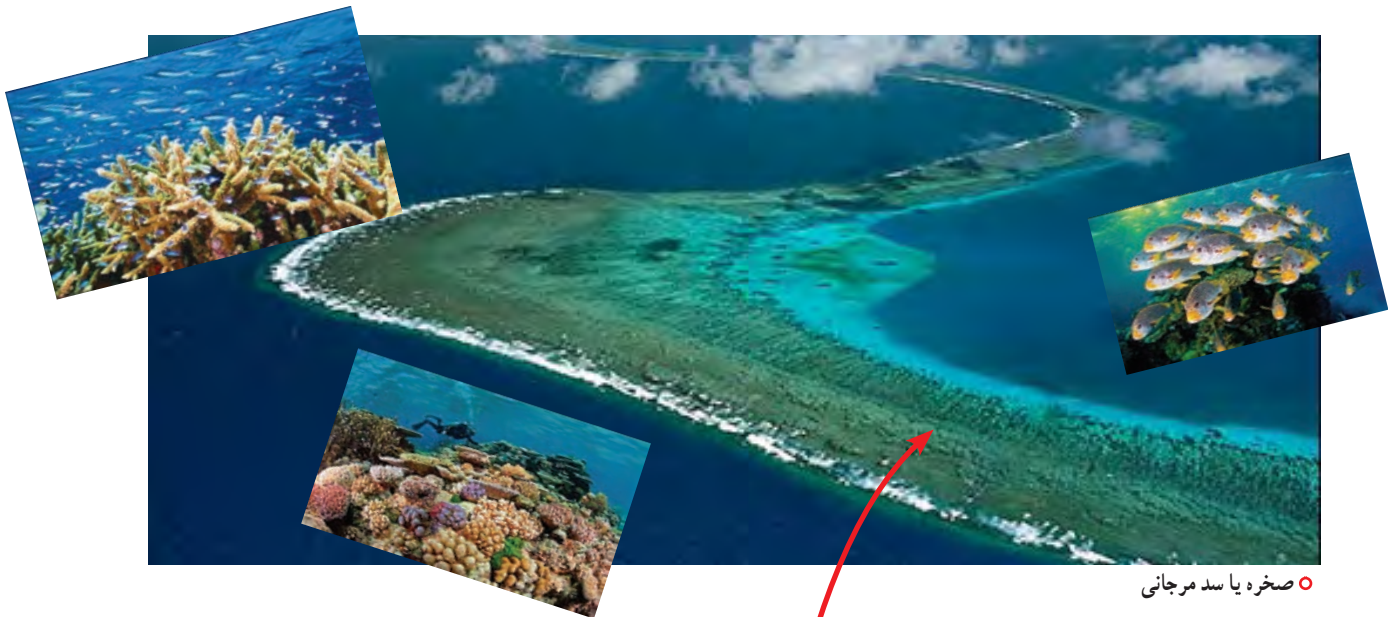
۱- به‌طور گروهی، استرالیا و نیوزیلند را در یک اطلس، پیدا کنید. سپس هر گروه، چند جزیره دیگر در اقیانوسیه نام ببرد.

۲- قاره استرالیا و اقیانوسیه در کدام نیمکره قرار دارد؟ نیمکره شمالی یا نیمکره جنوبی؟ چرا؟

۳- استرالیا از اطراف به کدام اقیانوس‌ها مربوط می‌شود؟

ویژگی های طبیعی

به نقشه ناهمواری های استرالیا توجه کنید. استرالیا تقریباً سرزمینی هموار است. فقط در شرق این کشور، رشته کوه هایی به موازات ساحل کشیده شده است. در شمال شرقی استرالیا بزرگ ترین صخره مرجانی* دنیا، به شکل دیواری از آب های اقیانوس آرام سر برآورده است. این صخره بیش از ۲۰۰۰ کیلومتر طول دارد و صدها نوع ماهی در اینجا زندگی می کنند. در این منطقه، امکانات خوبی برای گردشگرانی که از این صخره مرجانی بازدید می کنند به وجود آمده است.

○ صخره یا سد مرجانی

○ بیابان ویکتوریا، حدود ۳۵۰/۰۰۰ کیلومتر مربع وسعت دارد و در آن تپه‌های ماسه‌ای فراوان دیده می‌شود. در این منطقه، بومیان استرالیا از قبایل مختلف زندگی می‌کنند.

○ آیرز راک (عقیق سرخ)

بیشتر بدانیم

آیرز راک، صخره‌ی ماسه‌ای عظیمی است که تقریباً در استرالیای مرکزی به وجود آمده است. این سنگ، بزرگ‌ترین تکه سنگ جهان است که حدود ۹ کیلومتر طول و ۳۴۳ متر ارتفاع دارد و جزء میراث جهانی یونسکو شناخته شده است. این منظره‌ی طبیعی در نزد بومیان، مقدس محسوب می‌شود.

○ کانگورو، نماد کشور استرالیا است و حدود ۶۳ گونه‌ی این جانور کیسه‌دار در کشور استرالیا زندگی می‌کنند.

فَعَالِیت

- به نقشه، توجه کنید و به پرسش‌ها، پاسخ دهید.
- ۴- رشته‌کوه‌های نسبتاً مرتفع در کدام سمت استرالیا و به موازات ساحل کدام اقیانوس، کشیده شده‌اند؟
- ۵- در نیمه غربی استرالیا چه نوع ناهمواری وجود دارد؟
- ۶- جلگه مرکزی استرالیا از آبرفت‌های کدام رود، پدید آمده است؟ این رود به کجا می‌ریزد؟
- ۷- پهناورترین بیابان استرالیا چه نام دارد؟
- ۸- کاربرگه شماره (۱۸) نقشه استرالیا، نیوزیلند را انجام دهید.

اکنون به نقشه کشور نیوزیلند (زلاندنو) توجه کنید.
 نیوزیلند، کشوری کوهستانی است. رشته‌کوه‌های آلپ جنوبی را در این کشور، نشان دهید.
 بلندترین قله نیوزیلند چه نام دارد؟

○ کریست چرچ، میدان کلیسا، نیوزیلند

○ کیوی، مرغ نوک‌درازی است که پرواز نمی‌کند. این مرغ، نشانه و نماد کشور نیوزیلند است و تصویر آن را می‌توان روی سکه‌ها و تمبرهای این کشور دید.

دریانورد انگلیسی، جیمز کوک در سال ۱۷۷۰ پا به استرالیا و نیوزیلند گذاشت. پس از وی اروپایی‌هایی که به این قاره وارد شدند نیز همانند مهاجران اروپایی در قاره آمریکا، بومیان را به بند کشیدند و به نسل‌کشی آنها پرداختند. استرالیا تا سال ۱۹۰۱ مستعمره رسمی انگلیس بود و امروزه همانند نیوزیلند زیر نظر پادشاهی انگلیس اداره می‌شود.

ویژگی‌های انسانی و اقتصادی

جمعیت، وسعت، زبان و دین

* استرالیا با وجود وسعت زیاد (۷ میلیون و ۶۸۶ هزار و ۸۵۰ کیلومتر مربع) جمعیت بسیار کمی (حدود ۲۰ میلیون نفر) دارد. اکثریت جمعیت استرالیا و نیوزیلند را مهاجران اروپایی (انگلیسی و ایرلندی) تشکیل می‌دهند و درصد بسیار کمی از جمعیت نیز بومیان هستند.

* زبان رسمی استرالیا، انگلیسی است، اما به دلیل مهاجرپذیر بودن، زبان‌های مختلفی در این کشور، تکلم می‌شود. زبان رسمی نیوزیلند نیز انگلیسی است. استرالیا و نیوزیلند از کشورهای مسیحی محسوب می‌شوند، اگر چه پیروان سایر ادیان نیز در این کشورها زندگی می‌کنند.

اقتصاد استرالیا و نیوزیلند

استرالیا و نیوزیلند جزء کشورهای پیشرفته صنعتی در جهان هستند. قاره استرالیا دارای منابع و معادن فراوانی است. مهاجران اروپایی با انتقال سرمایه و فناوری‌های خود به این سرزمین‌ها، موجب پیشرفت‌های اقتصادی در این قاره شده‌اند.

● پرورش گوسفند، استرالیا

استرالیا تولیدکننده و صادرکننده بزرگ گندم در جهان است. همچنین باغ‌های انگور و مرکبات فراوانی دارد و کشاورزی در این کشور به روش صنعتی و با استفاده از ماشین‌آلات، صورت می‌گیرد. استرالیا و نیوزیلند هر دو از مراکز مهم پرورش دام در جهان‌اند و محصولات دامی به ویژه گوشت و پشم، از صادرات مهم این دو کشور است.

صنعت نیز در استرالیا و نیوزیلند پیشرفته است. سیدنی و ملبورن دو بندر مهم استرالیا از مراکز مهم صنایع کشتی‌سازی و صنایع شیمیایی به شمار می‌روند.

گردشگری

استرالیا و نیوزیلند به دلیل وجود سواحل طولانی و تنوع محیطی و گونه‌های جانوری جاذبه‌های طبیعی زیادی برای گردشگران دارند و ساختن امکانات تفریحی و گردشگری باعث شده است که گردشگران بتوانند به‌خوبی از این محیط‌ها استفاده کنند.

● تنگه میلفورد در نیوزیلند

فعالیت

- ۹- چند مورد از شباهت‌ها و تفاوت‌های طبیعی، اقتصادی، جمعیتی، فرهنگی و... استرالیا و نیوزیلند را بیان کنید.
- ۱۰- چرا نام رشته کوه‌های آلپ جنوبی یا برخی شهرها و مناطق استرالیا و نیوزیلند با مکان‌ها و نواحی اروپا هم‌نام است؟

سرخ‌پوست: سرخ‌پوستان آمریکا در واقع از نژاد زردپوست هستند. بنابر نظر برخی متخصصان، این زردپوستان هزاران سال پیش، از قاره آسیا و از طریق تنگه برینگ وارد قاره آمریکا شده و آنجا سکونت کرده‌اند. این افراد، بومیان یا ساکنان اولیه قاره آمریکا بودند.

آنگلوساکسون: به ملت‌هایی که زبان انگلیسی، زبان رسمی آنهاست، آنگلوساکسون می‌گویند. فرهنگ آنگلوساکسون، ریشه در انگلستان دارد و از آنجا به سایر نقاط جهان، راه یافته است.

صخره مرجانی: سد مرجانی یا صخره‌های مرجانی، صخره‌هایی بسیار ظریف هستند که در سواحل با آب‌های گرم تشکیل می‌شوند، زیرا مرجان‌هایی که این صخره‌ها را به وجود می‌آورند تنها در آب‌های کم‌عمق که نور خورشید به آنها بتابد، قادر به زندگی هستند. صخره مرجانی بزرگ استرالیا، تنها سازه موجودات زنده است که از فضا قابل مشاهده بوده است.

سازمان ملل متحد: سازمانی بین‌المللی که پس از جنگ جهانی دوم تشکیل شد و ۱۹۳ کشور مستقل عضو آن هستند و کشورهای عضو آن، در طی سال، جلسات مختلفی پیرامون موضوعات مختلف بین‌المللی برگزار و درباره آنها، تصمیم‌گیری می‌کنند. این سازمان دارای مؤسسات و سازمان‌های فرعی است.

قدرت نرم: قدرت نرم این است که دولتی بتواند خواسته و عقیده خود را بدون جنگ و زور اسلحه، به دیگران بقبولاند و آنها را نسبت به نظر خود قانع کند.

به کاربندیم

یکی از فعالیت‌ها را انتخاب کنید و انجام دهید.

الف) درباره یکی از موضوعات قاره آمریکا (برای مثال حقوق بشر آمریکایی، وضعیت سیاه‌پوستان آمریکا، امنیت در آمریکا، جنبش ۹۹ درصدی (جنبش وال استریت) و ۵۰ میلیون فقیر آمریکایی و ...) تحقیق کرده و روزنامه دیواری درست کنید.

ب) درباره یکی از موضوعات قاره استرالیا و اقیانوسیه (کشف اقیانوسیه، سد مرجانی، جاذبه گردشگری، دامپروری در استرالیا و نیوزیلند و ...) تحقیق کرده و یک روزنامه دیواری درست کنید.

پ) آیا کتاب «کلبه عمو تُم» را خوانده‌اید یا چیزی درباره آن شنیده‌اید؟ پرس‌وجو کنید این کتاب مشهور، درباره چه موضوعی نوشته شده است؟

نقشه مصور قارهٔ آمریکای شمالی (کانادا و ایالات متحده آمریکا)

کاربرگه فعالیت

- یکی از سه گزینه زیر را انتخاب و جای خالی را با آن پر کنید.
- نوشتن داستان یا خاطره‌ای کوتاه درباره تعاون
 - کشیدن نقاشی از صحنه‌ای که تعاون و همدلی انسان‌ها را نشان می‌دهد.
 - پیدا کردن و چسباندن یک عکس که صحنه‌ای از همیاری و کمک به هم‌نوعان را نشان دهد.

۱- مراحل انتخاب و شروع به کار یک رئیس جمهور را با شماره گذاری مرتب کنید.

تنفيذ
()

انتخاب شدن با کسب حداکثر آرا
()

شرکت در تبلیغات انتخاباتی
و معرفی برنامه های خود
()

انتخاب وزیران و معرفی
آنها به مجلس
()

تأیید صلاحیت رئیس جمهور شدن توسط
شورای نگهبان
()

تحلیف (سوگند)
()

اعلام داوطلب شدن برای ریاست جمهوری
()

۲- با خط، هر یک از اخبار روزنامه ها را به یک وزارتخانه مربوط کنید.

وزارت
صنعت، معدن و تجارت

وزارت نیرو

وزارت
ورزش و جوانان

وزارت
آموزش و پرورش

وزارت
بهداشت، درمان و آموزش پزشکی

وزارت
امور خارجه

وزارت
علوم، تحقیقات و فناوری

وزارت
جهاد کشاورزی

تعطیلی پنجشنبه مدارس شکل جدیدی پیدا
می کند.

برخی داروهای کمیاب تحت پوشش بیمه قرار
گرفتند و به زودی توزیع می شوند.

ایران در اجلاس همکاری های اقتصادی کشورهای
همسایه شرکت می کند.

کشت زعفران و پسته مورد حمایت ویژه قرار
می گیرد و خرید آن تضمین می شود.

جوانان سرمایه های کشورند و باید امکانات
تحصیلی و شغلی برای آنها افزایش یابد.

ایجاد رشته های جدید دانشگاهی در این جلسه
بررسی شد.

از مردم درخواست کردند با افزایش سرمای هوا،
در مصرف گاز و برق صرفه جویی کنند.

صنایع تولید سیمان در این استان به زودی به
بهره برداری می رسد.

همفکری کنید و بگویید در هر یک از موقعیت‌های زیر افراد باید چه روش یا روش‌هایی برای مقابله با خشم انتخاب کنند و به کار

ببرند.

موقعیت (۱)

پدر زهره به او و خواهرش قول داده بود که پنجشنبه آنها را به اتفاق دو نفر از دوستانشان به سینما ببرد ولی آن روز به قول خود عمل نکرد و به خانه تلفن زد و گفت که کاری برایش پیش آمده است. زهره و خواهرش عصبانی شدند و ...
آنها باید چه رفتاری از خود بروز بدهند؟

موقعیت (۲)

حمیده موضوعی را به یکی از دوستانش می‌گوید و از او می‌خواهد به دیگران نگوید، اما چند روز بعد متوجه می‌شود، چند نفر از هم‌کلاسی‌هایش موضوع را می‌دانند. او عصبانی می‌شود و ...
حمیده چه واکنشی باید داشته باشد؟

موقعیت (۳)

رضا و خواهرش یک رایانه مشترک دارند. رضا مشغول کار با رایانه بود اما یک دفعه بدون آنکه بخواهد، چند مورد از پرونده‌های^۱ (فایل) مهمی را که خواهرش ذخیره کرده بود، پاک کرد.
خواهر رضا، بسیار عصبانی شد.
رضا چه کار باید بکند؟

موقعیت (۴)

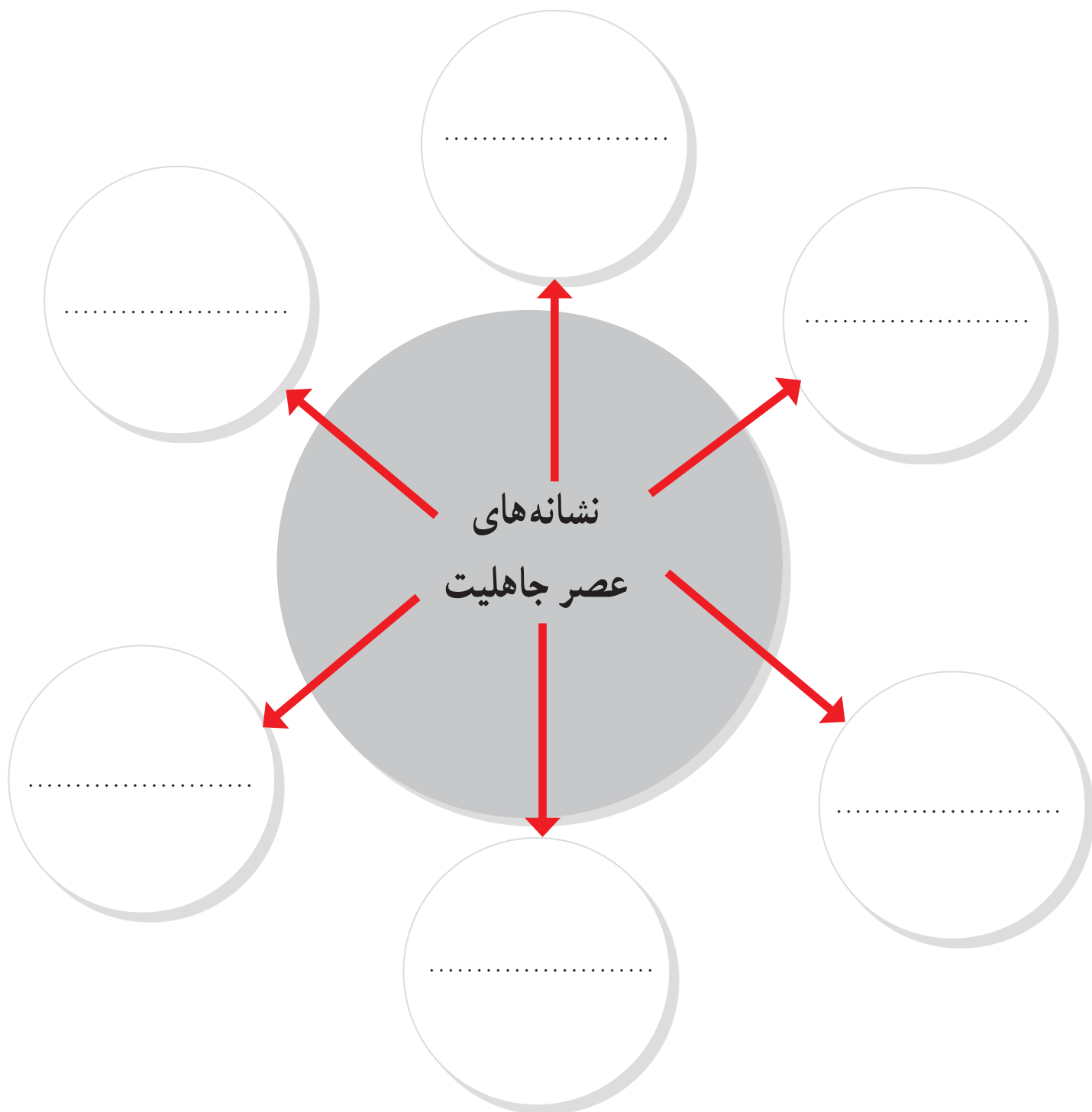
شهرام از نانوائی محل، نان گرفته و در حال رفتن به خانه است. در همسایگی خانه شهرام، پسری زندگی می‌کند که چند سال از او بزرگ‌تر است و اغلب حالت خشمگین و پر خاشگر دارد. همچنین معمولاً دیگران را مسخره و تحریک به دعوا می‌کند و بهانه‌ای هم برای دعوا، پیش می‌کشد. شهرام از کنار او رد می‌شود تا به خانه برود اما آن پسر جلوی او را می‌گیرد و شروع به فحش دادن می‌کند. شهرام با متانت به راهش ادامه می‌دهد اما باز مورد توهین قرار می‌گیرد.
شهرام چه رفتاری باید داشته باشد؟

○ کاربرگه شماره ۴ فناوری ارتباطات، پیش‌بینی آینده ○

فرض کنید زمان، چهل سال جلوتر رفته و تحولات در فناوری‌های ارتباطات و اطلاعات ادامه یافته و محصولات جدیدی ابداع و اختراع شده است. تصور خود را درباره فضای چهل سال بعد، اختراع یک محصول جدید و نقش آن در زندگی انسان‌ها به صورت یک متن کوتاه در این قسمت بنویسید و یا یک نقاشی خیالی درباره آن بکشید.

چهل سال بعد :

با مطالعه متن درس ۹، نشانه‌های عصر جاهلیت را از متن استخراج نمایید و در دایره‌ها قرار دهید.

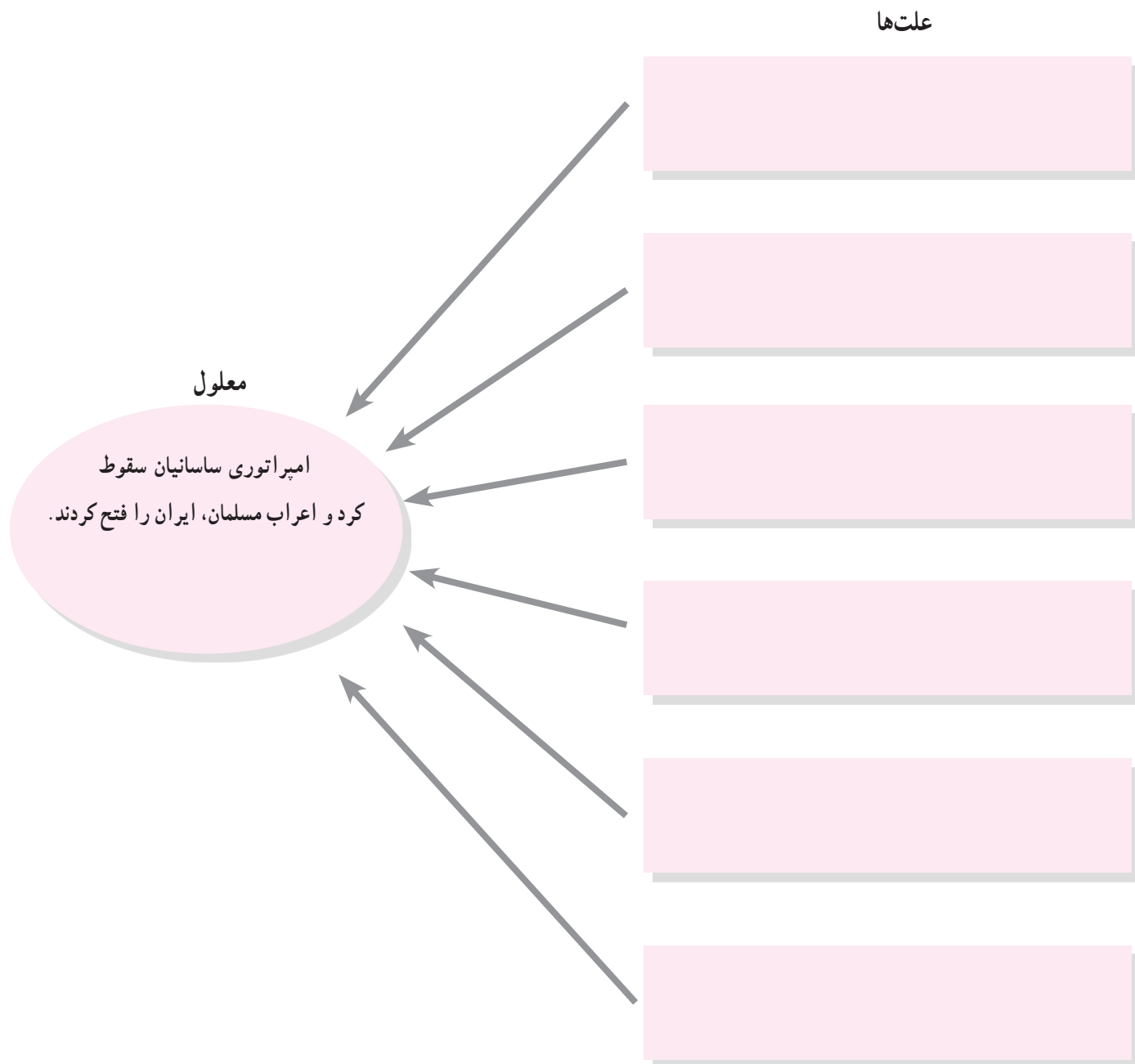
وقتی امیرالمؤمنین علی (علیه السلام)، مالک اشتر یکی از یاران خود را به حکومت مصر منصوب کرد، به او نامه‌ای نوشت. این نامه یکی از مهم‌ترین اسناد سیاسی و حقوقی تاریخ اسلام است. در این نامه، امام ویژگی‌های حکومت اسلامی، و روابط متقابل مردم و حاکمان را بیان کرده است.

فرازهایی از این نامه را مرور کنید و بگویید هر فراز مربوط به کدام یک از اصول حکومتی آن حضرت است.

اصول حکومتی امام علی (علیه السلام)	فرازهایی از نامه علی (علیه السلام) به مالک اشتر فرماندار مصر: ای مالک ...
الف) عدالت	۱- از خدا بترس و از هر چه در کتاب خود بدان فرمان داده است، اطاعت کن. (ت)
ب) توجه ویژه به تهیدستان و ضعیفان	۲- بدان که بهترین چیز برای والی (حاکم یک شهر یا منطقه) نیکی کردن در حق مردم و کاستن از رنج و درد آنان است. (.....)
پ) نظارت بر رفتار کارگزاران	۳- همه کارهای کارگزاران را تحت نظر بگیر و بازرسان مخفی از میان مردمانی که اهل صدق و وفا هستند بر آنان بگمار. (.....)
ت) خداترسی و پرهیزکاری	۴- گروه ناتوانان و بینوایان به عدالت تو نیازمندتر از دیگرانند و چنان باش که برای یک یک آنان در پیشگاه خداوند، عذری داشته باشی. (.....)
ث) توجه به عمران و آبادانی	۵- با مردم و در میان مردم باش که دوری از آنان سبب می‌شود که از امور مملکت آگاهی اندکی داشته باشی. (.....)
ج) پرهیز از ظلم و ستم	۶- اجرای حق را درباره هر که باشد، چه خویشاوند و چه بیگانه، لازم بدار. (.....)
چ) صلح طلبی	۷- اگر دشمنت تو را به صلح فرا خواند، از آن روی نگردان که خشنودی خدای در آن نهفته است. (.....)
ح) عطف و مهربانی نسبت به مردم	۸- مهربانی به رعیت (مردم) و دوست داشتن آنها و لطف در حق ایشان را شعار دل خود ساز. (.....)
خ) ارتباط نزدیک با مردم	۹- هر که بر بندگان خدا ستم کند، افزون بر بندگان، خدا نیز دشمن او خواهد بود. (.....)
د) نیکی کردن به مردم	۱۰- هر که خراج (مالیات) طلبد و زمین را آباد نسازد، شهرها و مردم را هلاک کرده است. (.....)
	نامه ۵۰ نهج البلاغه

○ کاربرگه شماره ۷ نمودار علت و معلول ○

با خواندن دقیق متن کتاب و اطلاعاتی که از منابع دیگر دارید، نمودار علت و معلول را کامل کنید و به طور خلاصه، علل سقوط ساسانیان و پیروزی اعراب مسلمان و فتح ایران را بنویسید.
شما می‌توانید ستون‌های دیگری به «علت‌ها» اضافه کنید.

۱- به طور گروهی با مطالعه درس و توجه به نقشه‌ها و نمودار خط زمان، جدول زیر را کامل کنید.

سلسله‌ها	غزنویان	سلجوقیان
بنیان‌گذار		
شاهان مشهور	• •	• •
زمان و دوره حکومت	از تا	از تا
محدوده و قلمرو حکومت	از شمال تا از غرب تا از شرق تا از جنوب تا	از شمال تا از غرب تا از شرق تا از جنوب تا
رویدادهای مهم	• • • • •	• • • • •

۲- همفکری کنید و با مقایسه قلمرو و رویدادهای مهم دوران غزنویان و سلجوقیان، بگویید کدام یک از این سلسله‌ها در تاریخ ایران، اهمیت بیشتری داشته‌اند. چرا؟

متن‌ها را بخوانید و به پرسش‌ها پاسخ دهید.

(۱)

من در یکی از روستاهای نیشابور به نام کُندر، زاده شدم. درس خواندم و در ادب فارسی و عربی، مهارتی حاصل کردم. نخستین سلطان سلجوقی مرا به عنوان کاتب (نویسنده فرمان‌ها و نامه‌ها) برگزید و

چون در این سمت خودی نشان دادم، منصب مهم وزارت را در حالی که جوان بودم، به من سپرد. من نقش مؤثری در گسترش حکومت سلجوقیان به عهده گرفتم و تلاش کردم تا رسم کشورداری را به حاکمان جدید بیاموزم و اوضاع مملکت را سر و سامان دهم. تا مرگ اولین سلطان سلجوقی به مدت بیست سال وزیر بودم. من به عنوان یک ایرانی به زبان مادری خود یعنی زبان پارسی، علاقه‌مند بودم و برایم ناخوشایند بود که دفترهای ایران و فرمان‌های حکومتی و نامه‌ها به زبانی غیر از فارسی نوشته می‌شد. به همین سبب دستور دادم دفترها و نامه‌ها به خط و زبان فارسی نوشته شود و این رسم برای همیشه در ایران ماندگار شد. بر اثر دسیسه رقیب که در اندیشه جانشینی من بود، آلب ارسلان، دومین سلطان سلجوقی، فرمان به برکناری و سپس قتل من داد. چون فرمان قتل خود را دیدم، به جانشینم پیغام دادم: «وزیر را بگو، بد رسمی نهادی و وزیر کشتن را به سلاطین آموختی. عجب، اگر بر خود و نسل خود، این معنی باز نبینی».

(۲)

من در توس به دنیا آمدم. در زمان آلب ارسلان، ملک‌شاه پسر و جانشین او، وزیر بودم. در سی سال وزارت، تلاش زیادی برای گسترش قلمرو و قدرتمندی حکومت سلجوقی انجام دادم.

آلب ارسلان و ملک‌شاه به کمک و راهنمایی‌های من، موفق شدند رقیبان و مخالفان را از سر راه بردارند و به امور کشور نظم بدهند. من برای آبادانی و عمران سرزمین خود و رونق تجارت و کشاورزی کوشش زیادی کردم. در دوران وزارت من، فعالیت‌های اقتصادی رونق یافته و خزانه دولت، وضع مطلوبی داشت.

من همچنین مدارس و بیمارستان‌های زیادی بنا کردم. کتابی به زبان فارسی با عنوان «سیاست‌نامه» نوشتم و در این کتاب آیین فرمانروایی و راه و رسم کشورداری را به صورت پند و اندرز بیان کردم.

قدرت و نفوذ فراوان من و بستگانم، حسادت و دشمنی عده‌ای را برانگیخت. رقیبان من می‌کوشیدند ملک‌شاه را بر ضد من، تحریک کنند. وقتی یکی از فدائیان اسماعیلیه، کارش را در بدنم فرو کرد، به یاد آخرین پیغام وزیر قبل از خود افتادم.

۱- شخصیت‌های متن (۱) و (۲)، چه کسانی هستند؟

۲- کدام یک از این دو در حوزه زبان و ادب فارسی، اقدام مهمی انجام داده است؟ چگونه؟

۳- پیغامی که در انتهای متن (۱) آمده، خطاب به چه کسی بود؟

۴- هدف شخصیت متن (۲) از نگارش سیاست‌نامه چه بود؟

۵- اقدامات مشترک هر دو شخصیت چه بود؟

با مطالعه دقیق بخش خوارزمشاهیان درس ۱۲ و مطالب درس ۱۴ و اطلاعاتی که از سایر منابع دارید، علت‌های حمله مغول‌ها به کشور ایران را دسته‌بندی کنید و مختصراً بنویسید.

علت‌ها

علت‌های مربوط به مبدأ (مغول‌ها و مغولستان)

- افزایش جمعیت قبایل مغول و ...

-
-
-

علت‌های مربوط به مقصد (ایران و ایرانیان)

ضعیف بودن حکومت خوارزمشاهیان و تسلط
نداشتن بر فرمانروایان محلی

-
-
-

معلول

هجوم مغول‌ها به
سرزمین ایران و
إشغال و تخریب آن

کاربرگه شماره ۱۱ آثار عصر ایلخانی و تیموری

هنرمندان و معماران ایرانی در دوران حکومت‌های ایلخانی و تیموریان آثار ارزشمندی در رشته‌های گوناگون، خلق کردند. به آثار زیر خوب دقت کنید و بگویید هر اثر نشانگر کدام هنر و یا معماری است.

سفالگری

شیشه‌گری

تذهیب (کتاب آرایی)

کاشی کاری

فلزکاری

نگارگری (نقاشی)

گچ‌بری

پارچ شیشه‌ای متعلق به قرن ۸ ق

ظرف سفالی لعابی و نقش‌دار متعلق به قرن ۸ ق

کاسه برنجی متعلق به قرن ۸ ق که نقره‌کوبی و حکاکی شده است.

بشقاب سفالی متعلق به قرن ۹ ق، منقش و دارای لعاب فیروزه‌ای براق

() () () ()

محراب مسجد جامع بسطام که با گچ تزئین شده است.

سر در اصلی مسجد جامع یزد که در دوره تیموری ساخته و با کاشی تزئین شده است.

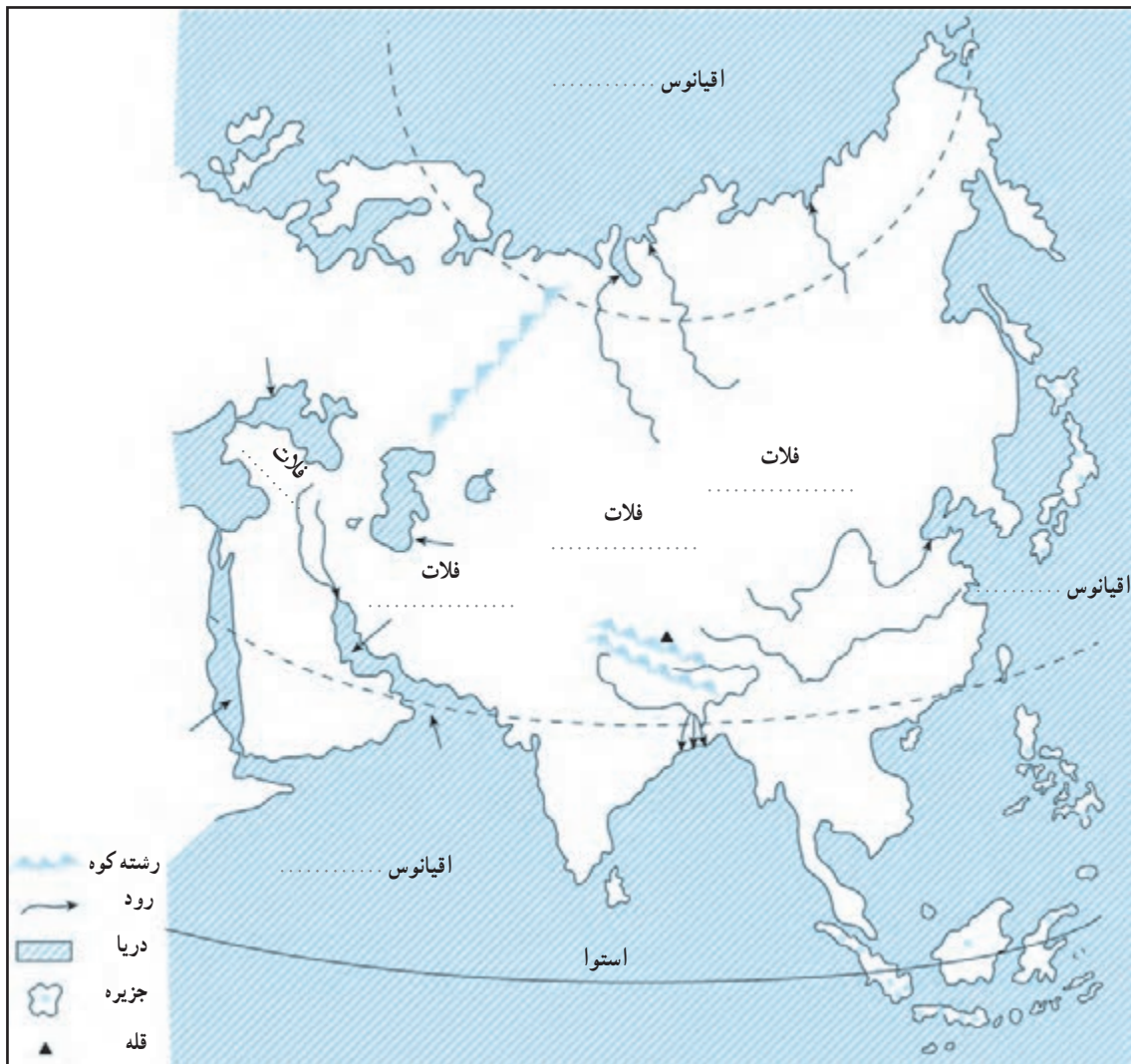
صفحه‌ای از شاهنامه بایسنقری که توسط بایسنقر، شاهزاده هنرمند و هنردوست تیموری به وجود آمد.

صفحه‌ای از نسخه خطی قرآن متعلق به قرن ۹ ق، طلاکوبی شده و با آبرنگ مات، حاشیه‌های آن نقاشی شده است.

() () () ()

۱- روی نقشه، نام مکان‌های مورد نظر را بنویسید.

– نام اقیانوس‌های اطراف قاره آسیا

– نام دریاها و خلیج‌ها (→)

– نام رشته کوهی که آسیا را از اروپا جدا می‌کند.

– نام فلات‌های بلند آسیا از مغرب به مشرق

– نام رشته کوه و بلندترین قله آسیا

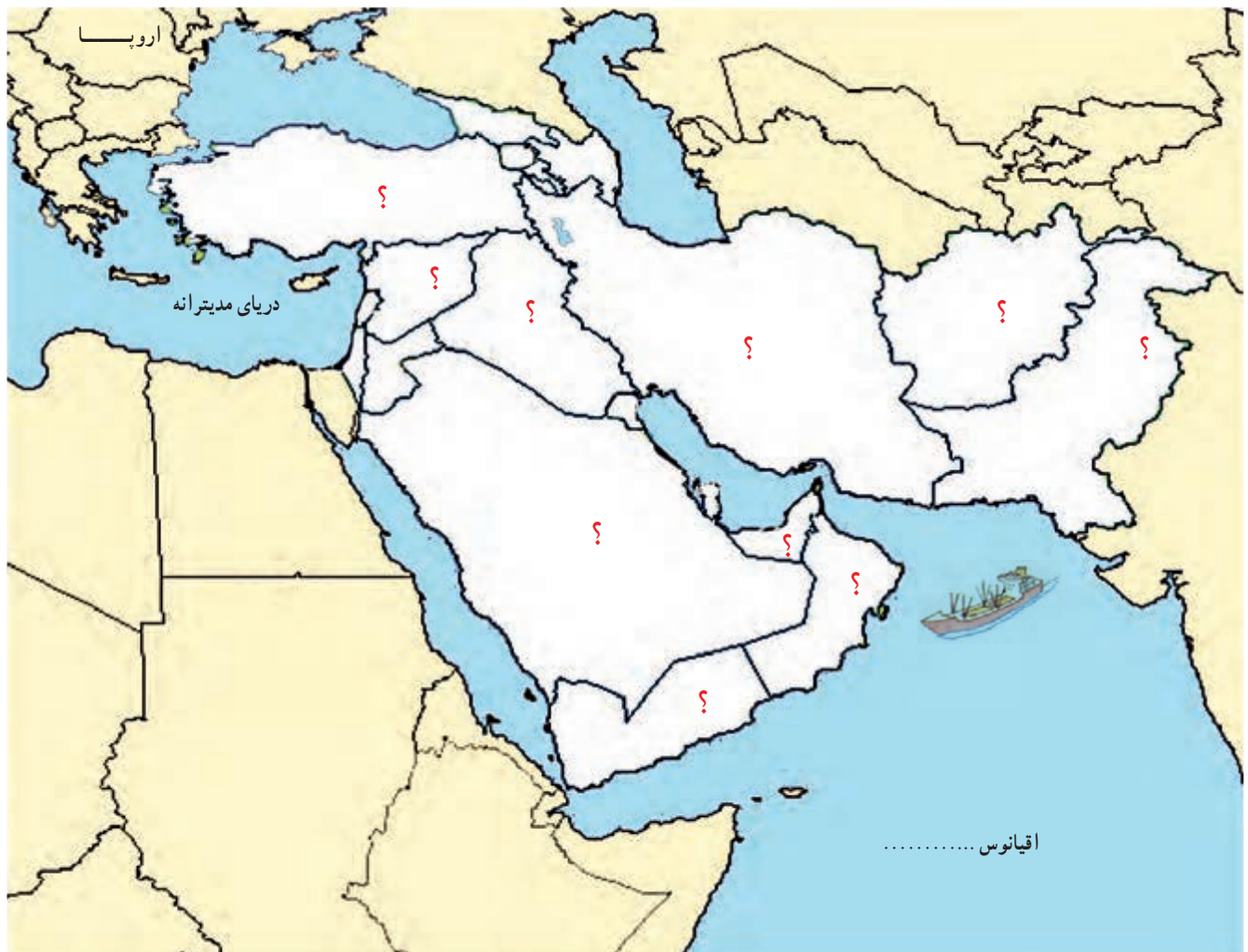
– نام دو شبه‌جزیره وسیع آسیا

– دلتای بنگال

– رودهای مهم آسیا

۲- نقشه را به دلخواه رنگ‌آمیزی کنید.

○ کاربرگه شماره ۱۳ نقشه آسیای جنوب غربی ○

روی نقشه نام مکان‌های مورد نظر را بنویسید.

– نام دریاها و اقیانوس مهم منطقه

– نام تنگه‌های بسفر، داردانل، هرمز، باب المندب و کانال سوئز

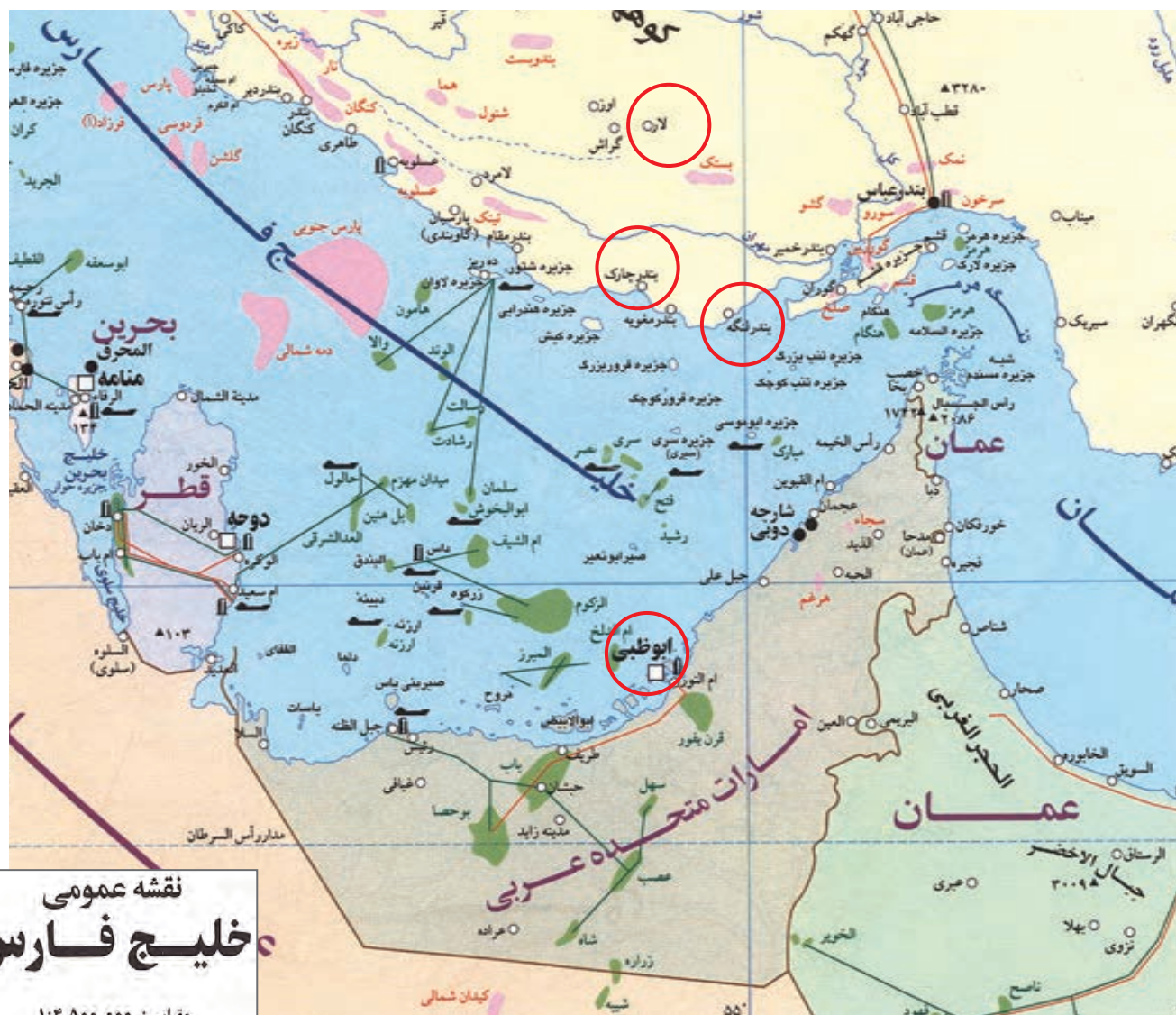
– نام کشورهایی که با علامت ؟ مشخص شده است.

– کشور ایران را با رنگ سبز و بقیه کشورها را با رنگی دیگر نشان دهید.

– اگر یک کشتی بخواهد از دریای عمان به دریای مدیترانه و از آنجا به کشورهای اروپایی برود باید از کدام دریاها و تنگه‌ها عبور

کند؟ روی نقشه ترسیم کنید.

– روی کشورهای نفت‌خیز منطقه، علامت ⚡ بگذارید.

نقشه عمومی
خلیج فارس
مقیاس: ۱:۴,۵۰۰,۰۰۰

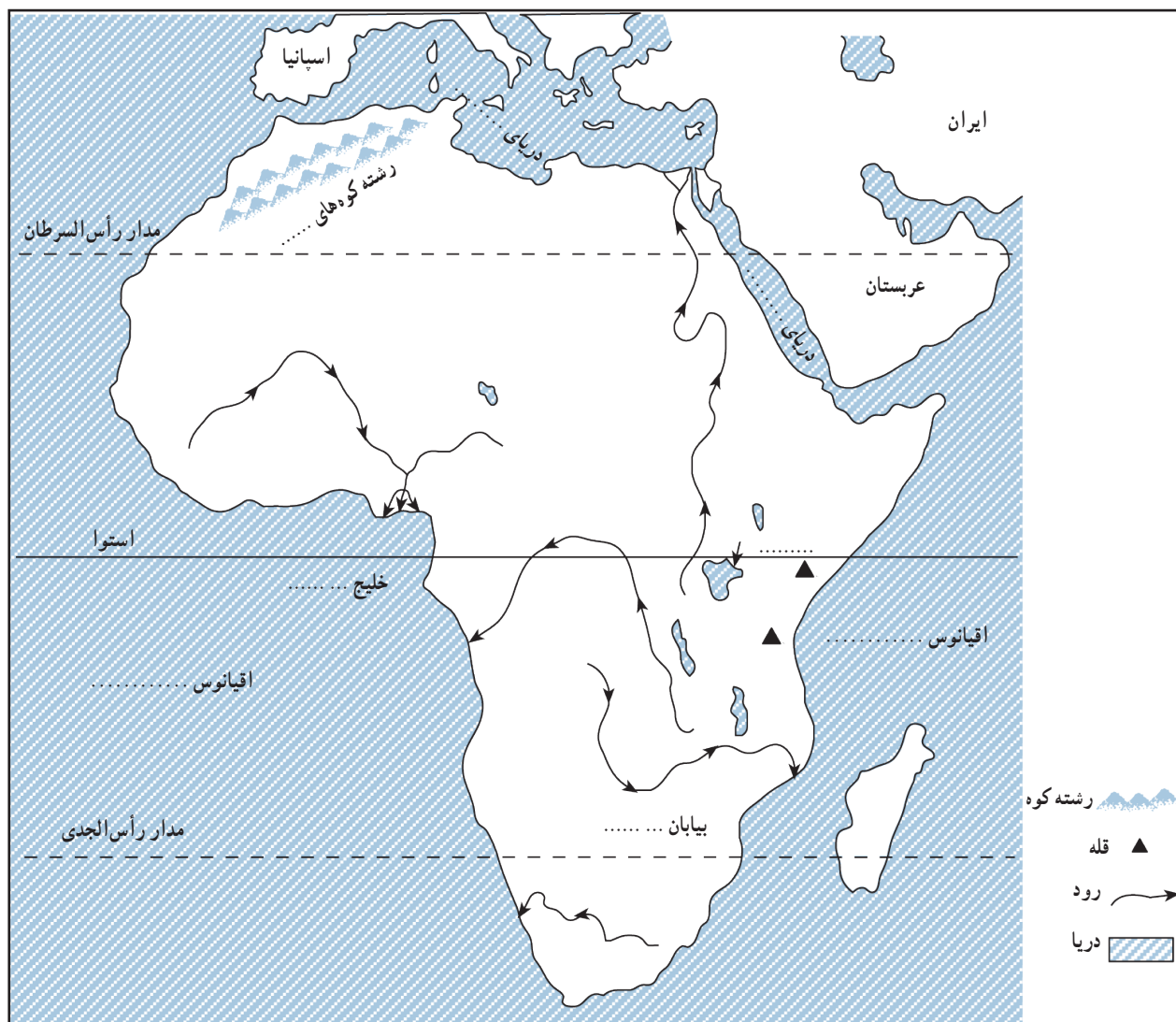
- ۱- مقیاس عددی نقشه را بخوانید و معنی آن را بنویسید. سپس محاسبه کنید هر سانتی متر روی نقشه معادل چند کیلومتر روی زمین است؟
- ۲- در صورتی که یک کشتی از بندر لنگه به ابوظبی برود، مسافران در سمت چپ خود کدام جزیره ها را مشاهده می کنند؟ با توجه به مقیاس نقشه، فاصله این دو بندر چند کیلومتر است؟ محاسبه کنید.
- ۳- اگر فردی از شهر لار در ایران به بندر چازک سفر کند چند کیلومتر طی می کند؟ محاسبه کنید.

مسئله

- ۱- اگر فاصله دو روستا روی نقشه ای ۱۰ سانتی متر باشد، در صورتی که مقیاس نقشه $\frac{1}{250000}$ باشد، فاصله این دو روستا روی زمین، چقدر است؟
- ۲- فاصله شهری تا ساحل دریا، روی زمین ۶۰ کیلومتر و روی نقشه ۵ سانتی متر است. مقیاس این نقشه را به دست آورید.

- ۱- روی نقشه، نام مکان‌های مورد نظر را بنویسید.
 - نام اقیانوس‌ها و دریاهای اطراف قاره اروپا
 - نام رودهای ولگا، دُن و راین
 - نام دو رشته‌کوه مهم اروپا
 - نام شبه جزیره اسکاندیناوی و شبه جزیره بالکان
 - نام تنگه‌ای که اروپا را از آفریقا جدا می‌کند.
- ۲- نقشه را به دلخواه رنگ‌آمیزی کنید.

۱- روی نقشه، نام مکان‌های مورد نظر را بنویسید.

– نام اقیانوس‌ها و دریاهای اطراف قاره افریقا

– نام رشته‌کوهی که در شمال غربی افریقا قرار دارد.

– نام دو قله بلند افریقا

– نام بزرگ‌ترین دریاچهٔ افریقا

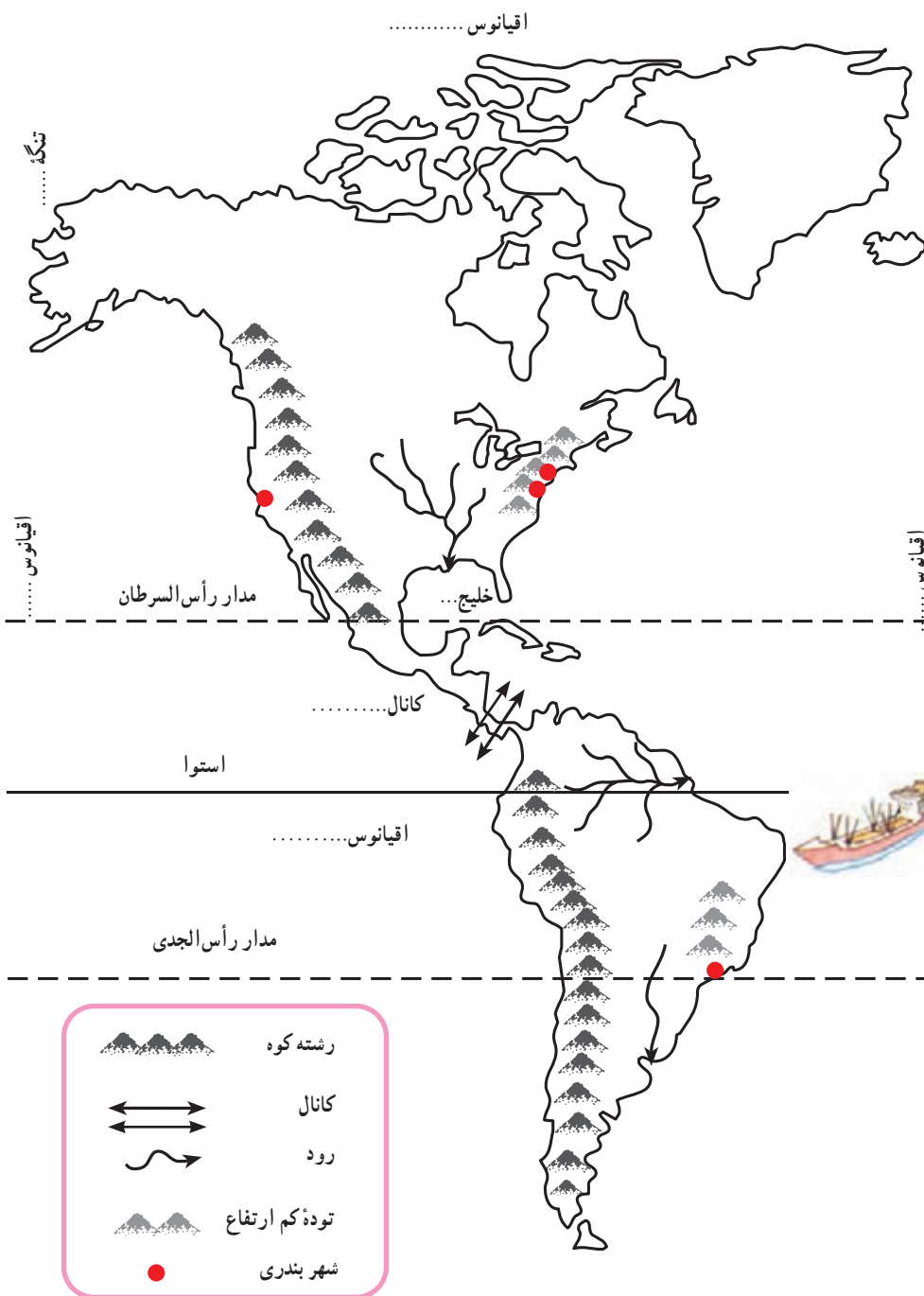
– نام رودهای مهم افریقا

– نام صحرای بزرگ افریقا و بیابان کالاهاری

– نام خلیجی در غرب افریقا

۲- نقشه را به دلخواه رنگ‌آمیزی کنید.

کاربرگ شماره ۱۷ نقشه قاره آمریکا

۱- روی نقشه، موارد زیر را بنویسید.

- نام تنگه‌ای که قاره آمریکا را از قاره آسیا جدا می‌کند.

- نام اقیانوس‌ها و خلیج‌ها

- نام رودها و جلگه‌های

مهم آمریکای شمالی

- نام رودها و جلگه‌های

مهم آمریکای جنوبی

- نام رشته کوه‌های بلند و

جوان آمریکای شمالی

- نام رشته کوه‌های بلند و

جوان آمریکای جنوبی

- نام توده کم ارتفاع قدیمی

آمریکای شمالی

- نام توده کم ارتفاع قدیمی

آمریکای جنوبی

- محل شهرهای واشنگتن

و نیویورک را روی نقشه بنویسید.

- نام کانال معروفی که دو

اقیانوس را به هم می‌پیوندد.

۲- فرض کنید روی نقشه،

یک کشتی می‌خواهد از یک

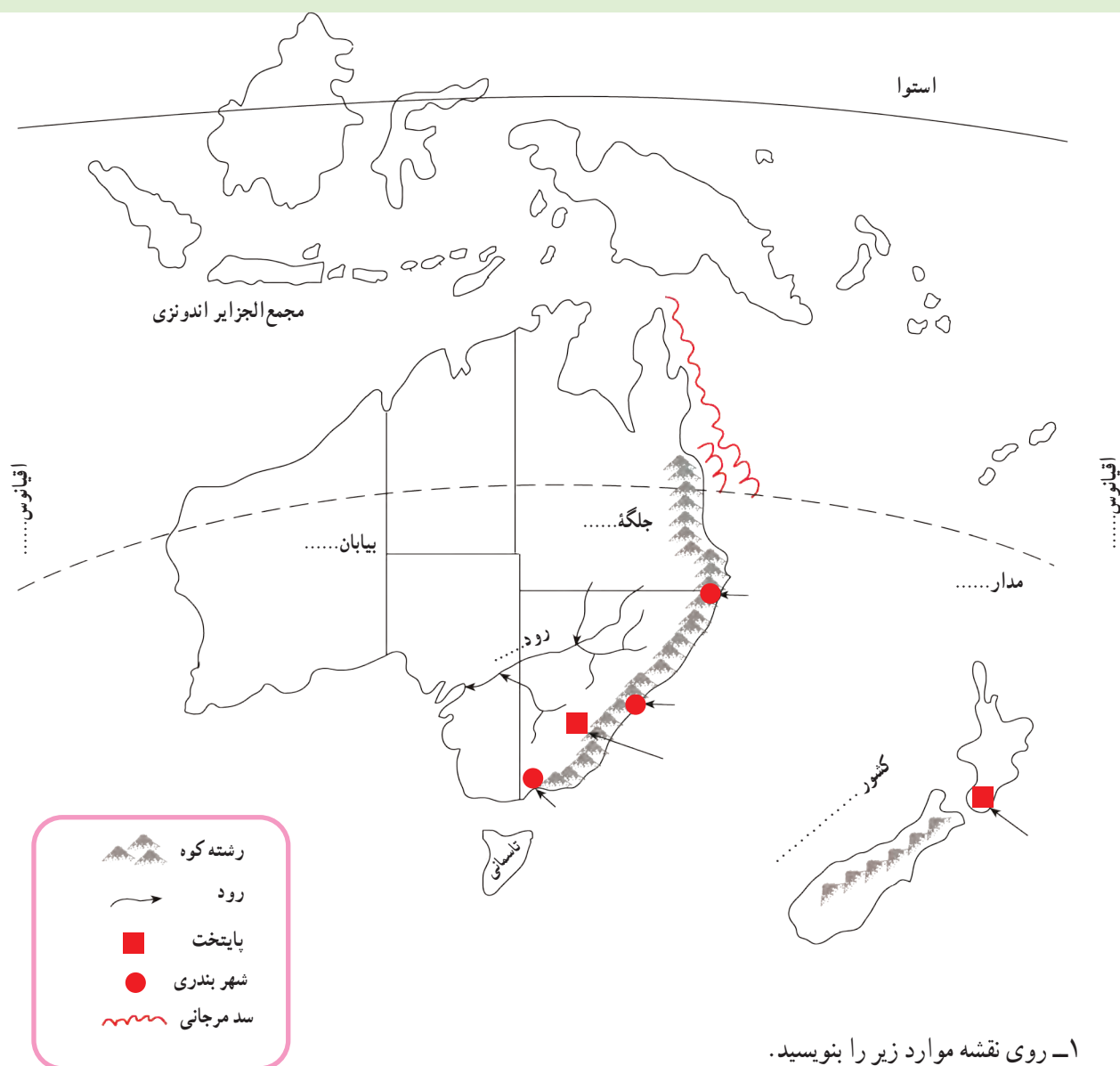
اقیانوس به اقیانوس دیگر، سفر

کند. دو مسیر جداگانه برای کشتی

بکشید. سپس بگویید کدام مسیر

کوتاه‌تر است؟ چرا؟

۳- نقشه را به دلخواه رنگ آمیزی کنید.

۱- روی نقشه موارد زیر را بنویسید.

– نام اقیانوس‌های اطراف استرالیا

– نام رود، جلگه و بیابان مشخص شده

– نام کشور جزیره‌ای که در منطقه اقیانوسیه واقع است و پایتخت آن

– نام پایتخت و دو بندر مهم استرالیا

– نام مدار فرضی که از استرالیا عبور می‌کند.

– محل سد بزرگ مرجانی استرالیا

۲- نقشه را به دلخواه رنگ آمیزی کنید.

